

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Usuteaduskond

Raine Marton

Güleni liikumine Eestis

Magistritöö

Juhendaja Helen Haas, PhD

Tartu 2026

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Teema valiku põhjendamine ja piiritlemine	3
2. Uurimustöö eesmärk	5
3. Uurimisküsimused.....	6
4. Lühülevaade senistest uurimistest.....	7
5. Töös kasutatud allikad.....	8
6. Uurimismetoodika.....	9
7. Töö struktuuri põhjendus ja peatükkide tutvustamine	15
1. Fethullah Güleni õpetus.....	16
1.1 Fethullah Gülen.....	16
1.2 Fethullah Güleni õpetuse allikad ja senised käsitlelused	20
1.3 Fethullah Güleni õpetuse lähtekohad	21
1.4 Fethullah Güleni õpetuse põhijooned.....	23
1.5 Religioon ja ühiskond.....	24
1.6 Vägivallatus ja rahu.....	25
1.7 Religioon igapäevaelus	25
2. Güleni liikumine Eestis	30
2.1 Liikmelisus, juhtimine ja kogukonna kujunemine	31
2.2 Kogukondlikud praktikad ja sisemine sidusus	34
2.3 Rahastus ja rahvusvahelised sidemed.....	35
3. Güleni liikumise tegevus Eestis.....	38
3.1 Esmaste koostöösuhete loomine Eestis 2010–2011	38
3.2 Institutsionaliseerumisest kriisini 2012–2018.....	40
3.3 Esinduselt osalusele 2019–2021.....	48
3.4 Teenimise sekulaarselt loetavad vormid 2023–2025	53
4. Elatud religiooni väljendused	61
4.1 <i>Sohbet</i> elatud religiooni näitena	62
4.2 Elatud religiooni väljendused Güleni liikumise tegevuses Eestis	65
4.3 Eesti Güleni liikumise tegevuste religioosne mõtestamine osalejate vaates	67
4.4 Vaimuliku autoriteedi roll	71
4.5 Religiooni toimimine ilma institutsionaalse vormita	73

Kokkuvõte	76
Kasutatud allikad ja kirjandus	80
Lisad	87
Lisa 1. Suulise intervjuu küsimustik: Güleni liikumise ajalugu ja tegevus Eestis	87
Lisa 2. MTÜ Eestürk põhikiri	88
Lisa 3. MTÜ Eesti Foorum Dialoogi Keskus põhikiri	90
Lisa 4. MTÜ SATU Dialoog põhikiri	91
SUMMARY	92
Annotation	96
Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	97

Sissejuhatus

1. Teema valiku põhjendamine ja piiritlemine

Fethullah Gülen (1941–2024) oli Türgi islamivaimulik, kelle jutluste, kirjutiste ja haridusalase tegevuse ümber kujunes alates 20. sajandi teisest poolest rahvusvaheline religioosse taustaga sotsiaalne võrgustik, tuntud kui Güleni liikumine. Liikumise tähendus ja käsitus varieeruvad sõltuvalt ühiskondlikust ja poliitilisest kontekstist. Liikumist iseloomustab hariduse keskne roll, moraalne enesedistsipliin, ühiskondlik vastutus ning religioonidevahelise dialoogi arendamine. Nende põhimõtete ümber koondunud võrgustikku on nimetatud erinevalt. Osalejad kasutavad enda kohta sageli mõistet *Hizmet* (teenimine), rõhutades võrgustiku eetilist ja praktilist mõõdet. Türgi avalikus ja poliitilises diskursuses kasutatakse seevastu nimetust *Fethullahcılar*, mis seob võrgustiku otseselt Güleni nimega. Töös kasutatakse nimetust Güleni liikumine (edaspidi GL), kuna see on rahvusvahelises teaduskirjanduses kõige levinum ja analüütiliselt neutraalsem termin.

Güleni liikumise määratlemine ei ole teaduskirjanduses üheselt lahendatud ning erinevad autorid rõhutavad selle eri aspekte. Helen Rose Ebaugh käsitleb liikumist kodanikuliikumisena, mille tegevus põhineb islami mõõdukal tõlgendusel ja vabatahtlikul ühiskonda panustamisel.¹ M. Hakan Yavuz paigutab liikumise islami moderniseerumisprotsessi konteksti, rõhutades selle religioosset ja hariduslikku mõõdet.² Joshua Hendrick analüüsib liikumist religioosse, majandusliku ja poliitilise loogika põimumise kontekstis ning toob esile selle mitmetähendusliku suhte võimuga.³ Güleni liikumise mõistmiseks tuleb arvestada, et tegemist on dünaamilise, ajas muutuva ning kontekstist ja sündmustest mõjutatud nähtusega. Liikumise areng peegeldab ühelt poolt selle Türgi algupära ning Fethullah Güleni õpetuste ja arusaamade kujunemist, teiselt poolt aga kohanemist erinevate ühiskondlike tingimustega, mis väljendub tegevustes eri riikides. Ka Güleni õpetus on aja jooksul arenenud ning need muutused kajastuvad

¹ Ebaugh 2010.

² Yavuz 2013.

³ Hendrick 2013.

Hizmeti tegevustes erinevates ühiskondlikes kontekstides.⁴ Töös käsitletakse Güleni liikumist eelkõige religioosse taustaga sotsiaalse võrgustikuna, mille tegevus avaldub praktikates, väärtustes ja osalejate enesemõtestuses.

Liikumine pälvis laialdast rahvusvahelist tähelepanu pärast 2016. aasta riigipöördekatset Türgis. Ka Eestisse tõid Erdogan valitsuse repressioonid Türgis rahvusvahelise kaitse taotlejaid, kes on ühinenud Eesti kohaliku GL-i kogukonnaga. Eestis on liikumine tegutsenud alates 2010. aastatest. Eesti meediakajastusi GL-ist on uurinud Anna-Liisa Piirmann oma 2017. aasta bakalaureusetöös⁵, mis annab ülevaate liikumise kuvandist ja tõlgendamisest avalikus ruumis, kuid ei käsitle liikumisega seotud inimeste igapäevaseid kogemusi ega nende kohanemist vastuvõtvas ühiskonnas. Uurimus keskendub just sellele tasandile.

Liikumisega seotud isikud ei moodusta eraldi konfessionaalset kogukonda ning nende tegevus tugineb õpetusele, mille juured on sunniitlikus islami traditsioonis⁶ ja Fethullah Güleni käsitusel islamist. Eestis on varasemad uurimused keskendunud peamiselt islami kogukonna üldisele ajaloole ja arengule. Eesti islamikogukonna varasemat ajalugu on uurinud Raine Linnas⁷, kahe maailmasõja vahelist perioodi on käsitlenud Toomas Abiline⁸ ning taasiseseisvumisjärgset kogukonda on analüüsinud Ringo Ringvee⁹. Islamikogukonna sisemisi identiteediküsimusi ja dünaamikat on käsitlenud näiteks Age Ploom¹⁰ ja Ege Lepa¹¹, samuti on käsitletud üksikuid rühmi, nagu Ahmadiyya kogukond Eestis¹². Islami mitmekesisust ja kohalolu Eesti ühiskonnas on laiemalt käsitletud Elo Sülla koostatud kogumikus „Islam, islamid ja Eesti“.¹³

Güleni liikumisega seotud isikud tegutsevad Eestis avalikus ruumis, tehes koostööd kohalike organisatsioonidega ning korraldades hariduslikke, kultuurilisi ja ühiskondlikke üritusi. Avalikkuses ei esitle nad end klassikalise usuorganisatsioonina, vaid lähtuvad

⁴ Weller 2022, 131.

⁵ Piirmann 2017.

⁶ Yavuz 2013, 27–29.

⁷ Linnas 2004, 1988.

⁸ Abiline 2007, 5–39.

⁹ Ringvee 2015, 242–247.

¹⁰ Ploom 2010.

¹¹ Lepa 2019.

¹² Võrno 2024.

¹³ Süld 2025.

oma tegevuses liikumise väärtusraamistikust, milles keskne koht on haridusel, ühiskondlikul vastutusel, inimeste- ja religioonidevahelisel dialoogil.

Uurimus ei käsitle liikumise õpetuslikke seisukohti teoloogilise analüüsi eesmärgil, vaid lähtub religiooniuuringutes levinud lähenemisest, mis keskendub religiooni avaldumisele praktikates ja igapäevaelus. Uurimus piiritleb teema Eesti kontekstiga ning analüüsib, kuidas liikumise liikmed kirjeldavad oma tegevust, suhestumist vastuvõtva ühiskonnaga ja kohanemist uues keskkonnas.

Kuigi Güleni liikumist on rahvusvahelises avalikus arutelus seostatud poliitiliste ja julgeolekuliste küsimustega, keskendub käesolev uurimus liikumise toimimisele diasporaaolukorras ning selle liikmete kogemustele Eesti ühiskonnas. Uurimus panustab Eesti religiooniuuringutesse, pakkudes esimest süstemaatilist empiirilist käsitlust GL-i kohalikest tegevusvormidest ja osalejate tähendusloomest.

Töö nihutab tähelepanu meediadiskursustelt ja poliitilistelt tõlgendustelt osalejate igapäevastele tegevustele ja enesemõtestusele, võimaldades analüüsida religiooni toimimist väljaspool selgelt markeeritud institutsionaalse usuorganisatsiooni vormi. Elatud religiooni perspektiivist pakub uurimus juhtumianalüüsi sellest, kuidas religioosselt inspireeritud väärtused ja moraalsed rõhuasetused võivad avalduda sotsiaalsetes ja kultuurilistes praktikates ka siis, kui neid ei esitata avalikus ruumis otseselt religioossetena.

2. Uurimustöö eesmärk

Eestis puudub seni süstemaatiline empiiriline uurimus, mis keskenduks Güleni liikumisega seotud praktikatele ning nendes osalejate enesemõtestusele ja kogemustele.

Rahvusvahelises teaduskirjanduses on liikumist käsitletud peamiselt poliitiliste arengute, institutsionaalse struktuuri ja ideoloogiliste vaidluste kaudu, samas kui kohaliku tasandi igapäevased tegevusvormid ja osalejate kogemused on saanud vähem tähelepanu. Eesti

avalikus diskursuses on GL-i nähtud eeskätt poliitika ja julgeoleku vaatenurgast, mistõttu selle religioosne taust ja praktiline avaldumine on jäänud varju.

Uurimisprobleemiks on teadmislünk, mis puudutab liikumisega seotud praktikate kujunemist ja nendele omistatud tähendusi Eesti kontekstis. Ilma empiirilise analüüsita ei saa mõista, kuidas see religioosse taustaga võrgustik kohalikus ühiskonnas toimib, milliseid tegevusvorme see võtab ning milliste väärtuste ja eesmärkidega neid seostatakse.

Uurimistöö eesmärk on välja selgitada, millistes vormides GL-iga seotud tegevus Eestis avaldub, kuidas see on ajas kujunenud ja muutunud ning kuidas liikumisega seotud isikud oma tegevusi, eesmärke ja väärtusi kirjeldavad. Uurimus lähtub empiirilisest materjalist ning keskendub tegevuste ja nendele omistatud tähenduste analüüsile. Töö ei käsitle liikumise õpetust normatiivse teoloogilise süsteemina ega hinda selle poliitilist tähendust, vaid keskendub praktikatele ja osalejate enesekirjelduste tasandile.

3. Uurimisküsimused

Eeltoodud uurimisprobleemist ja eesmärgist lähtudes keskendub uurimus liikumisega seotud tegevuste vormidele ning nendele omistatud tähendustele Eesti kontekstis. Uurimus lähtub järgmistest küsimustest.

Kuidas on Güleni liikumisega seotud tegevus Eestis kujunenud ja ajas muutunud?

See küsimus aitab rekonstrueerida liikumisega seotud tegevuste kronoloogiat, kirjeldada erinevaid avalikke ja privaatsfääris toimuvaid praktikavorme ning analüüsida nende arengut ajas.

Kuidas kirjeldavad liikumisega seotud isikud oma tegevuste eesmärke, väärtusi ja tähendust?

See küsimus keskendub osalejate enesekirjeldustele ning aitab analüüsida, milliseid motiive ja väärtusi seostatakse konkreetsete praktikatega ning kuidas neid tegevusi mõtestatakse. Uurimisküsimused on otseselt seotud tuvastatud teadmislüngaga ning on vastatavad kogutud empiirilise materjali põhjal.

4. Lühülevaade senistest uurimistest

Nagu eespool märgitud, on Güleni liikumist rahvusvahelises teaduskirjanduses käsitletud eri teoreetilistest ja distsiplinaarsetest vaatenurkadest, sealhulgas islami moderniseerumise, kodanikuaktiivsuse, haridusvõrgustike ning religiooni, majanduse ja poliitika põimumise kontekstis. Käesoleva uurimuse seisukohalt on oluline, et pärast 2016. aasta riigipöördekatset Türgis on teaduskirjanduse fookus märgatavalt nihkunud. Mitmed uurijad on hakanud käsitlema liikumist diasporaa, transnatsionaalse repressiooni ja poliitilise konflikti raamistikus.

Simon P. Watmough ja Ahmet Erdi Öztürk analüüsivad liikumise üleminekut transnatsionaalseks poliitiliseks paguluseks¹⁴ ning rõhutavad identiteedimuutusi ja ümberpositsioneerumist rahvusvahelises ruumis. Hakkı Taş¹⁵ käsitleb liikumise kollektiivse identiteedi muutumist väliste šokkide mõjul ning kirjeldab selle diasporaa kujunemist pärast 2016. aastat.

Ahmet Erdi Öztürk ja Hakkı Taş on samuti uurinud Türgi riigi transnatsionaalse repressiooni mehhanisme ning nende mõju liikumisega seotud diasporaavõrgustikele. Samalaadseid protsesse käsitlevad ka İhsan Yılmaz ja Bülent Keneş¹⁶, kes analüüsivad Türgi riigi diasporaapoliitika ja repressioonimehhanismide rahvusvahelist mõõdet.

Lisaks poliitilistele ja julgeolekupoliitilistele käsitlustele on uuritud ka liikumise kohanemisstrateegiaid Euroopa kontekstis. Lucie Tungul¹⁷ analüüsib liikumise tegevust

¹⁴ Watmough, Öztürk ja Erdi 2018, 33–52.

¹⁵ Taş 2019, 379–393.

¹⁶ Yılmaz ja Keneş 2025, 109–153.

¹⁷ Tungul 2023, 893–911.

Kesk-Euroopas ning toob esile selle diskursiivse ümberraamistamise ja kohaliku kohandamise mehhanismid. Sellised uurimused osutavad, et liikumise praktikad varieeruvad sõltuvalt vastuvõtva ühiskonna institutsionaalsest ja kultuurilisest kontekstist.

Rahvusvahelises teaduskirjanduses eristub seega käesoleva uurimisprobleemi seisukohalt vähemalt kolme peamist käsitusviisi. Esiteks liikumine kui religioosne ja hariduslik reformiprojekt. Teiseks liikumine kui rahvusvaheline kodaniku- ja diasporaavõrgustik. Kolmandaks liikumine kui poliitilise konflikti ja repressiooni objekt. Uurimus paigutub rahvusvahelise kirjanduse esimese ja teise käsitusviisi lähedusse, keskendudes liikumise praktikatele ja osalejate enesemõtestusele.

5. Töös kasutatud allikad

Käesolev uurimistöö tugineb varasemas peatükis käsitletud teaduskirjandusele ning empiirilistele, dokumentaalsetele ja digitaalsetele allikatele. Rahvusvahelist teaduskirjandust kasutati uurimisprobleemi kontekstualiseerimiseks ning Güleni liikumise käsitluste paigutamiseks laiemasse akadeemilisse arutellusse.

Empiirilise materjali keskse osa moodustavad neliteist poolstruktureeritud intervjuud, mis viidi läbi ajavahemikus 01.11.2024–30.04.2025 Tartu Ülikooli inimuuringu eetikakomitee 21.10.2024 kooskõlastuse alusel. Intervjueeritavaid oli kokku 16.

Liikumise tegevuse ajalise kujunemise kaardistamiseks kasutati avalikke ja dokumentaalseid allikaid, sealhulgas mittetulundusühingute registriandmeid, ajas muudetud põhikirju ning organisatsiooni ametlikku veebilehte. Need allikad võimaldasid jälgida organisatsioonilise tegevuse kujunemist, muutumist ja avalikku enesetutvustust.

Avaliku tegevuse dünaamika ja sündmuste ajalisuse rekonstrueerimiseks kasutati GL-i sotsiaalmeediapostitusi Facebooki keskkonnas, seal avaldatud teateid ja

sündmusekirjeldusi. Facebooki postituste puhul on viitamisel aluseks postituse avaldamise daatum, kuna see võimaldab sissekannet paremini tuvastada kui URL-link, mis võib viia fotodele ega pruugi avada postituse tervikteksti. Kasutatud allikates on GL-i Facebooki lehtedele viidatud koondallikatena. Joonealustes viidetes osutatakse konkreetsele postitusele selle daatumi kaudu.

Lisaks kasutati Fethullah Güleni teoseid ja kõnesid taustmaterjalina liikumise ideeliste rõhuasetuste kirjeldamisel. Neid ei käsitletud uurimisobjektina iseeneses ega teoloogilise analüüsi sihina, vaid kontekstuaalse alusmaterjalina, mis võimaldas kõrvutada intervjuudes ja avalikes allikates esile kerkinud põhimõtteid Güleni õpetuses korduvate väärtuslike rõhuasetustega.

6. Uurimismetoodika

Uurimus lähtub elatud religiooni käsitlusest ning kasutab kvalitatiivset uurimisstrateegiat, et analüüsida Güleni liikumisega seotud praktikaid Eestis. Elatud religiooni käsitlus kujunes religiooniuringutes välja vastusena lähenemistele, mis keskendusid peamiselt tekstidele, institutsioonidele, doktriinidele ja religiooni makrotasandi muutustele, jättes vähem tähelepanu sellele, kuidas religioon inimeste igapäevaelus toimib. Uurimisobjekti eripära seisneb selles, et vaadeldav võrgustik ei esine Eestis institutsionaalse religioosse organisatsioonina: puudub nii formaalne liikmeskond, koguduslik struktuur kui ka ametlikult määratletud õpetussüsteem. Seetõttu ei saa nähtust adekvaatselt käsitleda üksnes institutsionaalse religiooni kategooriate kaudu, vaid tähelepanu tuleb pöörata praktikatele ja neile omistatud tähendustele.

Elatud religiooni lähenemine rõhutab, et religioon ei piirdu doktriinide, institutsioonide ega ametlike kuuluvusvormidega, vaid avaldub inimeste igapäevastes praktikates, väärtusvalikutes ja moraalsetes arusaamades. Meredith McGuire'i järgi on oluline uurida, kuidas inimesed oma elu kontekstis religioosseid ideid tõlgendavad ja kasutavad, isegi kui need praktikad ei lange kokku institutsionaalse õpetusega. Religioon

võib olla situatiivne, killustunud ja kontekstuaalne, kuid see ei vähenda selle tähenduslikkust osalejate jaoks.¹⁸

Nancy Ammerman on osutanud, et religioon võib olla igapäevaeluga põimunud viisil, mis ei ole alati avalikult religioosena markeeritud, kuid mis mõjutab inimeste väärtusi, valikuid ja tegutsemisviise.¹⁹ Sellest vaatenurgast ei eeldata, et uuritavad ise määratleksid oma tegevust religioosena. Oluline on see, kuidas nad oma tegevusi mõtestavad ning milliste moraalsete ja väärtuslike kategooriate kaudu nad neid kirjeldavad.

Robert Orsi käsitluses avaneb religioon suhete ja tähenduste võrgustikuna, milles inimeste igapäevased kogemused seostuvad pühaga, religioosete lugude, moraalsete arusaamade ja kogukondlike praktikatega.²⁰ See on käesoleva uurimuse jaoks oluline, sest GL-i religioosus ei avaldu Eesti kontekstis eelkõige institutsionaalse kuuluvuse või avalike dogmaatiliste sõnastuste kaudu, vaid suhetes, praktikates ja tegevustele omistatud tähendustes.

Courtney Benderi käsitlus aitab samuti näha religiooni mitte eraldiseisva ja selgelt piiritletud valdkonnana, vaid nähtusena, mis põimub kohtade, suhete, igapäevaste praktikate ja sotsiaalsete olukordadega.²¹ Selline vaatenurk toetab käesoleva töö lähenemist, sest GL-iga seotud tegevus Eestis toimub sageli kultuuriliste, hariduslike, dialoogiliste ja kogukondlike praktikate kaudu, mille religioosne tähendus ei pruugi olla väliselt kohe nähtav.

Elatud religiooni käsitlus rõhutab ühtlasi metodoloogilist ettevaatlikkust: religiooni ei defineerita uurija poolt ette, vaid see tuvastatakse empiirilises materjalis ilmnevate praktikate ja tähenduste kaudu.²² Uurimus ei eelda, et vaadeldav tegevus oleks institutsionaalselt religioosne, vaid analüüsib, kuidas osalejad oma tegevust kirjeldavad ja milliseid väärtusi nad esile tõstavad. Religioon toimib siin analüütilise kategooriana, mille abil uuritakse praktikate ja tähenduste seoseid, mitte uuritavate enesemääratluse

¹⁸ McGuire 2008, 12–13.

¹⁹ Ammerman 2014, 190–191.

²⁰ Orsi 2003, 172.

²¹ Bender 2011, 165.

²² Knibbe ja Kupari 2020, 166.

automaatse sünonüümina. Et religiooni mõistet mitte liigselt laiendada, ei käsitleta uurimuses kõiki sotsiaalseid, kultuurilisi või kogukondlikke tegevusi automaatselt religioossetena. Empiirilises materjalis ilmnenud praktikad seostati Güleni õpetusest rekonstrueeritava väärtusraamistikuga. Selle väärtusraamistiku keskmeks on teenimine, hariduse tähtsus, religioonidevaheline ja kultuuridevaheline dialoog, rahu ja vägivallatus, sotsiaalne vastutus, hoolivus, külalislahkus ja ühiskondlik aktiivsus. Sellest lähtudes aitab elatud religiooni vaatenurk analüüsida, kuidas GL-iga seotud religioosus avaldub eetilise orientatsiooni, moraalse motivatsiooni, külalislahkuse, dialoogipraktikate, kogukondliku toe ja mitteametlike võrgustike kaudu.

Sellest teoreetilisest lähtekohast tulenevalt kasutati kvalitatiivseid meetodeid, mis võimaldasid uurida praktikate tähenduslikku mõõdet. Uurimus on käsitatav etnograafilise suunitlusega juhtumiuuringuna, mis keskendub ühele konkreetsele võrgustikule Eesti kontekstis. Juhtumiuuring võimaldab analüüsida nähtust selle loomulikus keskkonnas ning arvestada selle ajalise kujunemise ja kontekstuaalsete muutustega.

Empiiriline materjal koosneb poolstruktureeritud intervjuudest, osalusvaatluse käigus kogutud märkmetest ning avalikest dokumentaalsetest ja digitaalsetest allikatest. Poolstruktureeritud intervjuud võimaldasid uurida osalejate enesekirjeldusi, motivatsioone ja tegevustele omistatud tähendusi. Selline intervjuuvorm lõi tasakaalu temaatilise suunatuse ja paindlikkuse vahel ning võimaldas intervjuueeritavatel sõnastada oma kogemusi omaenda kategooriate kaudu.

Intervjuudes osales kokku 16 inimest, neist 10 meest ja 6 naist. Rahvuselt olid 12 intervjuueeritavat Türgi, 3 Kasahstani ja 1 Eesti päritolu. Intervjuumaterjal koosneb 14 intervjuuüksusest, sest kahel juhul osales samas intervjuus korraga kaks inimest. Töös kasutatavad koodid I1–I14 viitavad seetõttu intervjuudele kui vestlussituatsioonidele, mitte üksikutele intervjuueeritavatele.

Arvestades, et intervjuude põhjal võib Eestis tegutseva GL-i kogukonna suuruseks hinnata umbes 15–20 peret, hõlmab valim olulist osa kohalikust kogukonnast. Seda tuleb siiski käsitleda hinnanguliselt, mitte täpse liikmeskonna määratlusena.

Valim kujunes lumepallimeetodil. Esmane kontakt loodi ühe GL-iga seotud kogukonnaliikme kaudu, kellele tutvustati uurimistöö eesmärki ning kes vahendas infot võimalikele osalejatele, küsis nende nõusolekut osalemiseks ja aitas kokku leppida intervjuude aja ja koha. Edasised kontaktid tekkisid nii vahendamise teel kui ka isiklike kohtumiste kaudu kogukonna üritustel. Selline värbamisviis oli sobiv, arvestades uuritava rühma olukorra delikaatsust ning vajadust järkjärgulise usalduse kujunemise järele.

Kahel juhul toimus intervjuu kahe osalejaga korraga. Paarisintervjuude kasutamine lähtus osalejate eelistusest ning võimaldas turvalisemat vestlussituatsiooni. Analüüsis käsitleti intervjuudes esitatud seisukohti sama intervjuuüksuse osana. Intervjuude arv osutus piisavaks, kui ilmnis temaatiline küllastumine: uued intervjuud ei toonud esile sisuliselt uusi teemasid ega kategooriaid, vaid kinnitasid juba varasemates vestlustes ilmnenuid mustreid. Paarisintervjuusid ei ole koodides eraldi tähistatud, kuna uuritav kogukond on väike ning selline lisatunnus võiks koos tsitaatide sisu, intervjuu toimumisaja ja muu kontekstuaalse infoga suurendada osalejate kaudse tuvastamise riski.

Intervjuude koondtabelit töö lisades ei esitata, kuna täpse kuupäeva, kestuse, intervjuukoodi ja võimalike eristavate tunnuste koondamine ühte tabelisse võiks väikese kogukonna puhul suurendada osalejate kaudse tuvastamise riski.

Intervjuud viidi läbi eesti (vt Lisa 1), inglise ja vene keeles vastavalt osalejate eelistusele. Küsimustik oli parema arusaadavuse tagamiseks kättesaadav ka türgi keeles paber kandjal intervjuu läbiviimise ajal. Intervjuud salvestati helifailidena, transkribeeriti ning analüüsiti temaatilise analüüsi meetodil.

Lisaks intervjuudele viidi samal ajavahemikul läbi osalusvaatlusi liikumise korraldatud üritustel ja kohtumistel, sealhulgas regulaarsetel kogunemistel ja naiste *sohbet*²³. Vaatluste käigus koguti kirjalikke märkmeid, mida kasutati tegevuste kontekstualiseerimiseks.

²³ *Sohbet* - türgi keelest pärit sõna, mis tähendab sõbralikku, hoolivat, sooja ja mitteametlikku suhtlemist, vestlust, arutelu ja üksteisega tegelemist.

Osalusvaatlus võimaldas jälgida tegevuste kulgu nende loomulikus keskkonnas ning täiendada intervjuudes esitatud kirjeldusi vaadeldud praktikatega. Etnograafiline lähenemine on elatud religiooni uurimisel oluline, kuna see võimaldab näha, kuidas väärtused ja moraalsed rõhuasetused väljenduvad igapäevases suhtluses ja tegevustes (Knibbe, Kupari 2020, 168).²⁴

Liikumise tegevuse ajalise kujunemise kaardistamiseks koostati kronoloogiline ülevaade, milles kõrvutati mittetulundusühingute registriandmeid, ajas muudetud põhikirju, organisatsiooni ametlikku veebilehte ning sotsiaalmeediapostitusi. Digitaalsete allikadena kasutati MTÜ Eestürk Facebooki-lehtedel „Eesti Inimesed”²⁵ ja „Satu Dialoog” avaldatud postitusi liikumise tegevuskronoloogia täpsustamiseks kuni 2025. aastani. Organisatsiooni avaliku enesekuvandi kontrollimiseks vaadeldi eraldi 127 postitust ajavahemikust 17.09.2015–14.10.2025, pöörates tähelepanu sellele, kas ja millisel määral seostati tegevusi religiooni, Fethullah Güleni ideede või usunditevahelise dialoogiga. Tulemusi kasutati töös toetava taustamaterjalina, mitte eraldiseisva sotsiaalmeediaanalüüsina. Selline allikate kombineerimine võimaldas rekonstrueerida tegevuste ajalist järgnevust ja seostada avalikult nähtavaid sündmusi intervjuudes kirjeldatud arengutega.

Kogutud materjal analüüsiti temaatilise analüüsi põhimõttel. Intervjuude transkriptsioonidest ja vaatluspäeviku märkmetest eristati korduvad praktikad, tegevusvormid, väärtuspõhised rõhuasetused ning neile omistatud tähendused. Analüüsi eesmärk ei ole hinnata osalejate isikliku usulise veendumuse intensiivsust ega määratleda nende tegevust normatiivselt religioossena, vaid kirjeldada ja tõlgendada tegevuste tähendusstruktuuri.

Temaatiline analüüs toimus mitmeetapiliselt. Esmalt loeti transkriptsioonid korduvalt läbi, et saavutada materjaliga terviklik tutvus. Seejärel kodeeriti tekstilõigud sisuliste märksõnade alusel, mis kajastasid korduvaid motiive, väärtusi ja tegevusloogikaid. Järgnevas etapis koondati sarnased koodid laiemateks temadeks, mis võimaldasid esile tuua mustreid osalejate enesemõtestuses, tegevuste põhjendustes ning

²⁴ Knibbe ja Kupari 2020, 168.

²⁵ Ei ole kättesaadav alates 27.04.2026.

religioosete ja eetiliste rõhuasetuste väljenduses. Analüüsis keskenduti sellele, kuidas intervjueeritavad ise oma tegevust kirjeldavad ja tähendustavad, ning tõlgendusi kujundati tekstipõhise materjali ja korduvate teemade alusel.

Kirjeldatud praktikaid võrreldi Fethullah Güleni kõnedes ja kirjutistes väljenduva ideelise raamistikuga. See võimaldas hinnata, mil määral olid empiirilises materjalis ilmnunud rõhuasetused tõlgendatavad religioosselt inspireeritud vaimuliku autoriteedi mõjuna.

Uurimus ei rekonstrueeri süstemaatilist teoloogilist õpetust ega analüüsi Güleni jutlusi tervikuna, vaid lähtub tema mõtlemises sageli rõhutatud väärtustest, nagu hariduse tähtsus, moraalne enesedistsipliin, teenimise ideaal ja dialoog. Güleni käsitlust kasutati võrdlusraamina, et hinnata kuidas need rõhuasetused empiirilises materjalis väljendusid ning kas neid on võimalik seostada religioosselt inspireeritud vaimuliku autoriteedi mõjuga.

Vaadeldud tegevustes osaleti külalisena, mitte uuritava võrgustiku liikmena. Võrgustiku liikmed olid teadlikud uurija kohalolust ning see võis mõjutada ka toimuvat. Analüüsis arvestati võimalusega, et enesekirjeldused võivad olla normatiivsed või esinduslikud.

Uurimisprotsessis tuli arvestada, et andmete kogumist ja tõlgendamist mõjutab paratamatult ka uurija positsioon. Arvestades teema poliitilist tundlikkust ning osa osalejate haavatavust, võis intervjuude algfaasis esineda ettevaatlikkust ja usaldamatust. Usalduse kujunemine oli järkjärguline ning seotud uurija korduva kohaloluga liikumise avalikel üritustel ja isiklike kontaktidega kogukonna liikmetega. Analüüsiprotsessis arvestati võimalusega, et tõlgendused võivad olla mõjutatud nii uurija eelhoiakutest kui ka uurimissituatsiooni eripärast. Seetõttu eristati analüüsis osalejate enesemõtestusi uurija tõlgendusest ning järeldused sõnastati lähtuvalt korduvatest mustritest ja tekstipõhisest materjalist, mitte üksikjuhtumitest või oletustest.

Intervjueeritavate isikuandmeid käsitletakse konfidentsiaalselt. Intervjueeritavate identiteet on uurijale teada, kuid avaldatud tekstis on kasutatud koodnumbreid ning eemaldatud tuvastamist võimaldavad detailid, et tagada osalejate anonüümsus.

Täpsemaid isikut tuvastada võimaldavaid andmeid ei avaldata, arvestades kogukonna väiksust ning osalejate konfidentsiaalsuse tagamise vajadust. Konfidentsiaalsuse tagamine oli eriti oluline ka seetõttu, et osa intervjueeritavatest on saanud Eestis rahvusvahelise kaitse seoses Türgis toimunud GL-i vastu suunatud repressioonidega. Seetõttu on välditud selliste tsitaatide ja detailide kasutamist, mis võimaldaksid isikute otsest või kaudset tuvastamist. Osalemine uurimuses oli vabatahtlik ning osalejatele selgitati uurimuse eesmärki ja andmete kasutamise viisi. Andmeid säilitatakse turvaliselt Tartu Ülikooli serveris kuni uurimistöö kaitsmiseni ning seejärel need kustutatakse vastavalt eetikakomitee tingimustele.

7. Töö struktuuri põhjendus ja peatükkide tutvustamine

Magistritöö koosneb sissejuhatausest, neljast peatükist ja kokkuvõttest ning selle ülesehitus liigub teoreetiliselt ja kontekstuaalselt raamistikult empiirilise analüüsi suunas. Sissejuhatuses avatakse Güleni liikumise uurimise taust ja vajalikkus Eesti kontekstis, sõnastatakse uurimisprobleem, eesmärk ja uurimisküsimused ning tutvustatakse varasemat uurimisseisu, kasutatud allikaid ja uurimismetoodikat. Esimeses peatükis käsitletakse Fethullah Güleni elu ja õpetust, et luua uurimusele Güleni õpetuse kujunemise mõistmiseks vajalik taust. Seejuures on õpetuse käsitus oluline ka analüüsi seisukohalt, sest selle põhjal kujundatakse elatud religiooni uurimiseks vajalikud kategooriad. Teises peatükis käsitletakse Eesti Güleni liikumist kui kohalikku kogukondlikku ja organisatsioonilist nähtust. Tähelepanu all on selle kujunemine, toimimine, sisemine ülesehitus ning rahvusvahelised seosed. Kolmandas peatükis vaadeldakse Güleni liikumise tegevust Eestis ning selle muutumist ajas. Selline järjestus on valitud, et esmalt määratleda uurimisobjekti toimimisvorm Eesti kontekstis ning seejärel analüüsida selle tegevuse kujunemist ja muutumist ajas. Neljandas peatükis analüüsitakse elatud religiooni väljendumist poolstruktureeritud intervjuude, osalusvaatluse käigus kogutud märkmete ning avalike dokumentaalsete ja digitaalsete allikate põhjal. Selles peatükis seotakse empiirilises materjalis esile kerkinud praktikad, väärtuslikud rõhuasetused ja enesemõtestused Güleni õpetusest esile toodud rõhuasetustega.

1. Fethullah Güleni õpetus

Fethullah Gülen ei ole esitanud oma õpetust süstematiseeritud teoloogilise doktriinina ega koostanud seda koondavat teost. Tema mõtted avalduvad peamiselt jutlustes, esseedes ja avalikes sõnavõttudes, mistõttu kujuneb tema õpetus hajusalt ja fragmentaarselt ning on dünaamiline, kohandudes erinevate kontekstide ja oludega. Uurijad on püüdnud tema mõttelist tervikut rekonstrueerida ja süstematiseerida, tuginedes erinevatele tekstidele ja kontekstidele. Seetõttu eeldab Güleni õpetuse käsitlemine lisaks tekstidele ja uurimuskirjandusele ka tähelepanu neile kujunemisoludele, milles tema mõtted välja arenesid. Enne õpetuse põhijoonte juurde asumist on seetõttu põhjendatud lühidalt peatuda ka Fethullah Güleni elukäigul.

1.1 Fethullah Gülen

Fethullah Gülen (1941–2024) sündis 27. aprillil 1941 Korucuki külas Erzurumis Ida-Türgis²⁶ Refia ja Ramizi peres vanima poja ja teise lapsena.²⁷ Fethullahi isa Ramiz Efendi oli kemalistliku religioonivaenuliku režiimi poolt taga kiusatud imaam, kes oli seotud sufi tekkega. Seda juhtis Muhammed Lufti Efendi, tuntud ka kui Alvarlı Efe, kes oli Güleni jaoks oluline vaimne eeskuju.²⁸ Õpingud jätkusid traditsioonilises religiooses keskkonnas sufi õpetaja juures konservatiivses Erzurumi medreses.²⁹ Gülen alustas Lufti Efendi juures õpinguid kümneaastaselt ja need kestsid kuus aastat.³⁰ Teda õpetasid *Naqshbandī* ordu šeigid, kes olid tuntud oma sügava vaimsuse ja pühendumuse poolest.³¹ Lisaks sai ta mõjutusi *Qādirī* ordu vaimset enesedistsipliini ja sisemist rahu rõhutavast õpetusest. Need kaks sufi traditsiooni mõjutasid varakult tema arusaamu islamist ja

²⁶ Tee 2021, 88.

²⁷ Pahl 2019, 42.

²⁸ Yavuz 2013, 29.

²⁹ Weller 2022a, 22.

³⁰ *Ibid.*, 26–27.

³¹ Yavuz 2013, 29.

vaimsest praktikast.³² Pärast sufi vennaskonnakeskusest (*tekke*) lahkumist jätkas ta oma õpinguid Erzurumis, kus ta alustas islami õigusteaduse (*fiqh*) ametlikku õppimist. Oma esimesed jutlused pidas Fethullah Gülen 14-aastaselt. Õpingute ajal tutvus Gülen Bediüzzaman Said Nursi (1873–1960) õpetustega, kes oli islami uuenduslik moderniseerija ja übermõtestaja. 1958. aastal lõpetas ta Erzurumis kohaliku koraanikooli ja sai riiklikult litsentseeritud jutlustajaks, sai loa töötada imaamina Religiooniasjade Direktoraadi (*Diyanet*) süsteemis, mis tegeleb riigis islami usuküsimuste ja religioosete teenuste korraldamisega. 1959. aastal alustas Gülen tööd abiimaamina Üç Şerefeli mošees Edirnes. Vaimulikutööd alustades oli ta 18-aastane.³³

Usulise aktiivsuse tõttu pidasid võimud Güleni sekulaarsele riigikorrale ohtlikuks.³⁴ Edirnes kohtus ta esmakordselt bahai kogukonnaga. Samuti suhtles Gülen kohaliku juudikogukonna religioosete liidritega, külastas nende pühapaiku ja jälgis nende palvusi.³⁵ 1961. aastal kutsuti Gülen kohustuslikku sõjaväeteenistusse. Sõjaväeteenistuse ajal sai Gülen jutlustamise eest distsiplinaar karistuse ning ta mõisteti kümneks päevaks sõjaväevanglasse.³⁶ Sõjaväeteenistuse järel elas ta aasta Erzurumis oma perekonna juures.³⁷ Erzurumist naasis Gülen Edirnesse, kus jätkas õpetamist ja jutlustamist Darül Hadisi mošees. 1964. aasta lõpus korraldas politsei mošees reidi, mille käigus Fethullah Gülen arreteeriti. Teda süüdistati vägivalda ja revolutsiooni õhutamises.³⁸ Süüdistused ei leidnud kinnitust ja Gülen vabastati ning ta jätkas õpetamis- ja jutlustamistegevust.

Izmiris alustas (1966–1981) Fethullah Gülen tööd koraanikooli õpetajana ja jutlustajana Kestanepazarı mošees.³⁹ Ta hakkas tegutsema ka väljaspool mošeed ja kuulajaskonna laiendamiseks külastas ta kohalikke kohvikuid, et jõuda ka vähemreligioosse kuulajaskonnani.⁴⁰ Izmiris puutus ta kokku religiooni ja teaduse ning

³² Tee 2021, 89.

³³ Çelik 2008, 19.

³⁴ Weller 2022a, 29.

³⁵ *Ibid.*, 29–30.

³⁶ *Ibid.*, 31.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Pahl 2019, 81.

³⁹ *Ibid.*, 82.

⁴⁰ Tee 2021, 90.

poliitiliste ideoloogiate vahelise väga terava polarisatsiooniga.⁴¹ Uueks initsiatiiviks kujunes väikeste lugemisringide *sohbet*'ide loomine, mis tugevdasid kogukonna sotsiaalset sidusust ja pakkusid osalejatele vastastikust tuge.⁴² Izmiris juhendas ta ühiselamute (*ışık evleri*) rajamist, kus üliõpilased said elada ja õppida religioosses kogukonnas üksteist toetades.⁴³ Loodi mitmeid õpilasmaju, mida rahastati kohalikest ettevõtjatelt kogutud annetuste abil.⁴⁴

1970ndatel määrati Gülen ramadani ajal Diyaneti poolt Saksamaale jutlustajaks. See andis talle esmakordse kokkupuute Lääne-Euroopaga ja kujundas arusaama sellest, et mošeede asemel on vaja rajada koole. 1971. aasta sõjalise riigipöörde järel Gülen arreteeriti ja teda süüdistati sekulaarse riigikorra õõnestamises.⁴⁵ Süüdistused ei leidnud kinnitust ja Gülen vabastati.

1980. aasta sõjaväelise riigipöörde järel pidi Gülen end võimude eest Istanbulis varjama ning õpetas väiksemates ja suletud kogukondades.⁴⁶ 20. märtsil 1981 astus Gülen tervislikel põhjustel vaimulikust ametist tagasi.⁴⁷ Gülen rajas sel perioodil ulatusliku usaldusvõrgustiku, julgustades õpilaskodude ja juhendamiskeskuste loomist, mis olid 1990. aastaks levinud üle kogu Türgi ja see tugevdas Güleni liikumise haaret ja mõju ühiskonnas.⁴⁸ 1986. aastal pärast Turgut Özali juhitud amnestia kehtestamist tühistati Güleni vastu esitatud süüdistused. Istanbuli tagasi pöördudes hakkas Gülen looma sidemeid ärimeeste, akadeemikute ning erinevate usukogukondade esindajatega.⁴⁹ 1989. aastal naasis Gülen jutlustamise juurde, pidades kolme aasta jooksul reedeti ja pühapäeviti jutlusi suurtes Sultanahmet ja Kocatepe mošeedes.⁵⁰

1990ndatel aastatel alustas Gülen aktiivset suhtlust teiste usutraditsioonide esindajatega. 1996. aasta aprillis kohtus Gülen Istanbuli Kreeka õigeusu kiriku patriarhi

⁴¹ Weller 2022a, 32.

⁴² Pahl 2019, 81.

⁴³ Weller 2022a, 32–34.

⁴⁴ Çelik 2008, 35–39.

⁴⁵ Weller 2022a, 49, 88.

⁴⁶ Çetin 2010, 35–40.

⁴⁷ Weller 2022a, 34.

⁴⁸ Pahl 2019, 208.

⁴⁹ *Ibid.*, 209.

⁵⁰ Fethullah Gülen's Official Web Site. Koduleht.

Bartholomeus I-ga.⁵¹ 1997. aasta novembris kohtus Gülen Vatikani Istanbuli esindaja George Marovitchiga, mis avas 1998. aasta jaanuaris võimaluse pääseda Roomas paavst Johannes Pauluse II audientsile.⁵² Ka kohtus ta Armeenia patriarhide Karekin II ja Mesrob II-ga.⁵³ 1990ndate alguses innustas Gülen oma järgijaid looma sotsiaalseid ja meediaettevõtteid. Rajati ajaleht *Zaman*, telekanal *Samanyolu*, ja väljaanded nagu *The Fountain*, *Yeni Ümit*, ja *Aksiyon*.⁵⁴ 1990ndatel laienesid ka Güleni rahvusvahelised kontaktid. Ta külastas Ühendkuningriiki aastatel 1992, 1994, 1996 ning reisis Hollandisse ja Prantsusmaale.⁵⁵

1999. aastal esitas Türgi riigitelevisioon salvestise, kus Fethullah Gülen kutsus oma jutluses üles vagasid usklikke inimesi imbuma riigi kõikidesse institutsioonidesse ja muutma ühiskonda alt ülespoole. Selle üleskutse alusel süüdistati Güleni riigi põhiseaduslikku korra ohustamises.⁵⁶ Ankara prokuratuur alustas Güleni vastu kohtuprotsessi.⁵⁷ Samal aastal lahkus Gülen Ameerika Ühendriikidesse. Alates 21. märtsist 1999. aastal elas Fethullah Gülen Pennsylvania's Saylorburgis Pocono mägede piirkonnas, kus suur kinnistu on kujundatud tema järgijate poolt retriidikeskuseks. Türgis toimusid samaaegselt tema vastu mitu kohtuprotsessi, mis kestsid aastaid.⁵⁸ Kuigi Güleni liikumine toetas Erdogani võimule saamisel, süvendasid 2013. aastal valitsuse vastu suunatud korrupsioonijuurdused nende vahelist konflikti. 2016. aasta 15. juulil toimus Türgis riigipöördekatse, pärast mida süüdistas president Erdoğan Güleni selle korraldamises. Gülen eitas süüdistusi ja mõistis riigipöördekatse avalikult hukka.⁵⁹ Pärast 2016. aasta riigipöördekatset algatas Erdoğan valitsus massilised repressioonid kõigi vastu, kes olid seotud Güleni liikumisega ning nõudis korduvalt Ameerika Ühendriikidelt Fethullah Güleni välja andmist. Ameerika Ühendriigid keeldusid, kuna Türgi valitsus ei esitanud piisavaid tõendeid, mis oleksid Güleni seostanud riigipöördekatse

⁵¹ Yavuz 1999, 600.

⁵² *Ibid.*

⁵³ Weller 2022a, 36.

⁵⁴ Fethullah Gülen's Official Web Site. Koduleht.

⁵⁵ Weller 2022a, 69.

⁵⁶ Harrington 2011, 147.

⁵⁷ Weller 2022a, 50.

⁵⁸ Harrington 2011, 147.

⁵⁹ Taş 2017, 101.

korraldamisega.⁶⁰ Fethullah Gülen suri paguluses 20. oktoobril 2024 USAs Pennsylvanias, olles 83-aastane.

1.2 Fethullah Güleni õpetuse allikad ja senised käsitlused

Kuna Fethullah Güleni õpetus ei ole koondatud ühte autoriteetsesse ja süstematiseeritud teosesse, vaid avaneb eri liiki tekstide ja sõnavõttude kaudu, teeb see õpetuse käsitlemise keeruliseks. Tema jutlusi on avaldatud raamatutes, esseedes, intervjuudes ja avalikes pöördumistes nii trükis kui ka veebis. Seetõttu ei ole võimalik tema õpetust rekonstrueerida üheainsa alusallika või konkreetse teose põhjal, vaid seda tuleb käsitleda hajusa tekstikorpuse kaudu, mille eri osad on valminud erinevates olukordades ja eri adressaatidele. See tähendab, et Güleni õpetuse analüüs eeldab lisaks tema enda tekstide arvestamist ka kontekstiga ning uurimiskirjanduses on püütud tema mõtteid temaatiliselt koondada, tõlgendada ja laiemasse konteksti asetada. Selles peatükis käsitletakse Güleni õpetust taustana, mis aitab mõista selle praktilist avaldumist elatud religiooni raamistikus.

Güleni tekstikorpuse on mahukas ja žanriliselt mitmekesine. Tema mõtted avalduvad küsimuste-vastuste vormis tekstides, usulist õpetust käsitlevates raamatutes ja ka esseedes, jutlustes, ja avalikes sõnavõttudes, intervjuudes. Ametlikul veebilehel fgulen.com⁶¹ on koondatud Güleni artikleid, audio- ja videosalvestusi. eluloolist ja bibliograafilist materjali. Güleni 45 ingliskeelset raamatud on kättesaadavad *Tughra Booksi*⁶², sealhulgas *The Essentials of the Islamic Faith, Questions and Answers about Islam, Toward a Global Civilization of Love and Tolerance, The Necessity of Interfaith Dialogue* ja *Key Concepts in the Practice of Sufism*, mis annavad ülevaate Güleni mõtete erinevatest tahkudest, kuid ei moodusta siiski ühtset süstemaatilist õpetuse esitust. Seepärast tuleb tema õpetuse käsitlemisel arvestada nii eri tüüpi algallikate kui ka nende valikulisuse ja hilisema tõlkimisega.

⁶⁰ Weller 2022b, 109.

⁶¹ Fethullah Gülen's Official Website 2026.

⁶² Tughra Books 2025.

Sellise hajusa materjali tõlgendamisel on oluline koht uurimiskirjandusel, milles on püütud Güleni mõtteid koondada ja süstematiseerida. Paul Weller käsitleb oma monograafias *Fethullah Gülen's Teaching and Practice*⁶³ otseselt Güleni õpetuse kujunemist, normatiivseid rõhuasetusi ja nende seost Hizmeti praktikatega. Ingliskeelsetest ühe autori teaduslikest käsitlustest, mis keskenduvad otseselt Gülenile, tema mõtlemisele ja praktikale ning on avaldatud GL-iga mitteseotud kirjastustes, on oluline Simon Robinsoni raamat *The Spirituality of Responsibility: Fethullah Gülen and Islamic Thought*⁶⁴, mis käsitleb Güleni õpetuse eetilisi aspekte. Robinsoni raamat käsitleb Güleni õpetust kui islami teoloogiast ja sufi traditsioonist lähtuvat vastutuse vaimsusust, mis seob sisemise usulise kujunemise eetilise ühiskondliku tegutsemise, dialoogi ja rahuloomega. Pim Valkenberg tõlgendab raamatus *Renewing Islam by Service: A Christian View of Fethullah Gülen and the Hizmet Movement*⁶⁵ Güleni õpetust teoloogiliselt kui usust lähtuvat teenimisvaimsusust, mis seob sisemise vagaduse, ühiskondliku vastutuse ja dialoogi üheks tervikuks.

1.3 Fethullah Güleni õpetuse lähtekohad

Fethullah Güleni õpetus kujuneb islami klassikaliste allikate, eeskätt koraani ja prohvet Muhamedi traditsiooni tõlgenduse pinnalt, mida ta arendab edasi sufi vaimsuse ning Said Nursi mõttelise pärandi kaudu ning tõlgendab traditsioonilisi väärtusi uues kontekstis. Ta kuulub sunniitliku islami Hanafi koolkonda ja keskendub oma õpetustes islami vaimsele ja eetilisele mõõtmele, mis rõhutab Jumala ülimuslikkust ning armastust inimkonna vastu. Ta seob islami eesmärgid rahu ja inimkonna arenguga rõhutades teoloogilise eetika tähtsust. Moslemid peavad püüdlema islami eesmärkide poole ja järgima islami õpetustele omaseid meetodeid nende saavutamisel.⁶⁶ Kogu inimese tegevus peab kajastama islami eetilisi ja vaimseid väärtusi, rõhutades siirust, rahu ning konstruktiivset ühiskondlikku kaasatust. Güleni hermeneutiline lähenemine koraanile ja traditsioonidele keskendub islami eesmärkidele laiemas inimesekesksemas kontekstis, rõhutades rahu ja

⁶³ Weller 2022a.

⁶⁴ Robinson 2017.

⁶⁵ Valkenberg 2015.

⁶⁶ Weller 2022a, 220.

globaalset harmooniat. Selline lähenemine käsitleb islamit religioonina, mis rõhutab enesekindlust ja individuaalset terviklikkust.⁶⁷

Gülen leiab, et Lääne modernsus on tekitanud vaimse tühimiku, mis on soodustanud fanatismi. Ta usub kindlalt, et Ida ja Lääs võivad teineteiselt palju õppida ning tasakaalustatud ja toimiv ühiskond eeldab nende kahe vastastikust mõju. Güleni arvates peab islam edendama rahumeelset, eetilist elu ning olema osa inimeste igapäevapraktikast, mis toetab islami autentsust ja rolli tänapäevases ühiskonnas. Islami ideaalid seotakse tänapäeva praktiliste vajadustega ning tõlgendatakse viisil, mis seob nüüdisaegsed väljakutsed islami traditsioonidega.⁶⁸

Fethullah Gülen integreerib oma õpetusse sufi traditsioone ja toob esile islami keskseid väärtusi: armastust, teenimist ning eetilist ja vaimset elu. Sufism juhib tähelepanu isiklikule suhtele Jumalaga armastuse ja pühendumise kaudu. Gülen rõhutab, et sufismi traditsioon õpetab moslemeid avastama oma sisemist potentsiaali ja väljendama seda läbi harmoonilise kooseksisteerimise.⁶⁹ Gülenile pole sufism islami kõrvalnähtus, vaid selle sisemine mõõde, mis tugevneb prohvet Muhamedi eeskujul ja püha teksti mõistmisel. Sufismi mõistmine islami sees aitab Güleni sõnul näha usku mitte ainult seadusandliku süsteemina, vaid ka vaimsusena, mis täidab hinge.⁷⁰ Šariaadi ja sufismi välised ning sisemised aspektid on Güleni käsitluses lahutamatud. Ta väärtustab sufismi distsipliini ja eetilist arengut, ent taunib liialt institutsionaliseeritud vorme. Ta näeb sufismi moraalse ja vaimse enesedistsipliini vahendina, mis viib edasi usu ja vaimsuse kõrgemale tasandile.⁷¹ Güleni järgi peab inimene pidevalt töötama oma moraalse ja vaimse arengu nimel, et saavutada jumalakartlikkus. Sufism ei ole tema sõnul midagi muud kui šariaadi vaim, mis koosneb kasinusest, enesekontrollist ja kriitikast.⁷²

Güleni vaadetes on tuntav Said Nursi õpetuse mõju, millega ta puutus kokku Erzurumis õppides.⁷³ Kui Said Nursi rõhutas ühiskonna muutmist usu kaudu, siis Gülen

⁶⁷ Weller 2022a, 249.

⁶⁸ Çelik 2008, 108.

⁶⁹ Weller 2022a, 157.

⁷⁰ Michel 2005, 10.

⁷¹ *Ibid.*, 13.

⁷² Gülen 2004.

⁷³ Weller 2022a, 28.

lisab sellele ühiskondliku aktivismi, tuues religioosset väärtused ellu praktiliste algatuste abil.

Said Nursi teos *Risale-i Nur* keskendub Türki religioosse kultuuri taaselustamisele teadusliku skeptitsismi ja sekulariseerumise ajastul. Ta rõhutas rahumeelset ja konstruktiivset tegutsemist ühiskonnas. Need ideed ja *Risale-i Nur* peamised teemad on selgelt nähtavad Güleni enda teostes, kus ta on neid edasi arendanud ja oma kontekstis rakendanud.⁷⁴ Gülen järgib Nursi õpetusi, kuid lisab nendele sotsiaalse vastutuse mõõtme, julgustades ühiskonna aktiivset kaasamist.⁷⁵ Erinevalt Said Nursi lähenemisest on Güleni töödes keskne rõhk just sufi teemadel ja eriti armastuse kontseptsioonil, mida Nursi ei ole samavõrd põhjalikult arendanud.⁷⁶ Ta annab sellega islami vaimsusele omanäolise, tänapäevaga haakuva tõlgenduse. Nii muutub religioosne uuendus tema käsitluses mitte ainult usuliste väärtuste taastamise vahendiks, vaid ka platvormiks aktiivsele ühiskondlikule kaasamisele.

1.4 Fethullah Güleni õpetuse põhijooned

Güleni eesmärk on suunata moraalsete ja vaimsete arengule, mis loob sisemise tasakaalu ning harmoniseerib suhteid ühiskonnas. Güleni õpetuse järgi on inimese ülesanne islamis teenida Jumalat teiste teenimise kaudu, edendada rahu, teadmisi ja sotsiaalset vastutust. Gülen leiab, et usulised tõesed peavad kajastuma igapäevases elus, heategevuses ning rahu ja austuse edendamises. Ta leiab, et islami tõeline olemus on rahu, kaastunne ja õiglus, mitte vägivald. Ta on vastu vägivald kasutamisele poliitiliste eesmärkide saavutamisel. Ainus viis, kuidas teisi veenda oma ideede ja viiside õigsuses on veenvate argumentide kasutamine.⁷⁷

Gülen näeb nüüdisaegse islami olulise osana pluralismi tunnustamist ja erinevate religioonide vahelist dialoogi. Ta peab vajalikuks islami avatust koostööle teaduse, tehnoloogia ja erinevate kultuuridega. Gülen on kirjutanud, et inimesed, kes ei mõtle nagu

⁷⁴ Tee 2021, 89.

⁷⁵ Özdalga 2000, 85.

⁷⁶ Tee 2021, 91.

⁷⁷ Çelik 2008, 72.

sina, võivad olla väga siirad ja kasulikud, nii et ära seisa vastu igale ideele, mis tundub olevat vasturääkiv, ära hirmuta neid ära. Otsi võimalus, kuidas nende arvamused võiksid kasu tuua, ja astu nendega dialoogi.⁷⁸ Pluralism on tema sõnul islami õpetuse lahutamatu osa, mis kutsub üles austama erinevusi ning edendama rahu ja harmooniat.

1.5 Religioon ja ühiskond

Güleni käsitus religioonist ei piirdu üksnes individuaalse vaimsusega, vaid väljendub süsteemselt ühiskondlikes praktikates.⁷⁹ Tema nägemus pietistlikust aktivismist ühendab vaimse distsipliini ja vastutustundliku tegutsemise, kus eetilised ja vaimsed põhimõtted avalduvad ühiskondlikus elus. Vaimsus ei tähenda siin eraldumist, vaid sihipärast tegevust, mis aitab parandada ühiskonna korraldust ning vastab inimeste praktilistele vajadustele. Gülen kirjeldab lähenemist, mille kaudu islami ilmutus seostatakse ühiskondliku praktikaga, eeskätt hariduse, heategevuse ja ettevõtluse kaudu, mis on suunatud nii üksikisiku arengule kui ka ühiskonna kujundamisele.⁸⁰

Haridus on Güleni jaoks kesksel kohal, sest see võimaldab luua moraalselt ja vaimselt tugevate inimeste „kuldse põlvkonna“, keda seostatakse islami eetiliste ja vaimsete väärtuste kandmisega ühiskonnas. Religioonidevaheline dialoog soodustab vastastikust mõistmist ning pakub alternatiivi äärmuslikele ideoloogiatele. Liikumise algatused on suunatud sildade ehitamisele erinevate usundite ja kultuuride vahel, eesmärgiga kujundada keskkond, kus austatakse mitmekesisust ja rõhutatakse rahumeelset kooseksisteerimist. Heategevuslikku tegevust seostatakse ühiskondliku usalduse kujunemisega toetades haavatavamaid grupe ning tugevdades solidaarsust. Güleni sõnul on „hea moraal ja viisakas südametunnistus, head kombed ja vourused nagu universaalselt aktsepteeritav valuuta, mida ei mõjuta ülejäänud väärtuste vahetumine ja

⁷⁸ Gülen 2000, 74.

⁷⁹ Özdalga 2000, 94.

⁸⁰ Weller 2022a, 141.

muutumine. Need, kellele on kingitud sellised omadused, on nagu kõrgeima usaldusväärusega kaupmehed, kes võivad äri ajada igal pool, kus nad soovivad.”⁸¹

Güleni liikumise kontekstis mängib haridus- ja heategevusprojektide toetamisel suurt rolli ettevõtlus. See on osa laiemast strateegiast, mille eesmärk on ühiskonna areng vaimsete ja eetiliste väärtuste kaudu. Güleni õpetus toetab ettevõtlikkust, nähes seda vahendina nii majandusliku stabiilsuse loomiseks kui ka sotsiaalsete probleemide, nagu vaesuse ja teadmatus lahendamiseks.⁸² Majanduslik iseseisvus aitab liikumisel säilitada sõltumatust ning edendada islami moraalsete väärtustega kooskõlas olevat kapitalistlikku mudelit.

1.6 Vägivallatus ja rahu

Güleni tõekspidamiste järgi hõlmab rahu nii üksikisikute sisemist tasakaalu, kogukondade harmooniat kui ka rahvusvahelist koostööd. Ta kutsub üles leebusele, kaastundele ja dialoogile ning hoiatab ühekülgse pühakirja tõlgendamise eest. Gülen rõhutab, et islami tõeline sõnum on seotud rahu, kaastunde ja leebusega, mitte sõjategevusega. Seda rõhutades toob Gülen esile prohvet Muhamedi kaastundliku ja vägivaldsete lähenemise isegi konfliktide ajal. Ta kritiseerib osalist pühakirja tõlgendust, mis rõhutab vaid sõjategevust ja ignoreerib rahu ning koostöö ideid.⁸³

1.7 Religioon igapäevaelus

Güleni õpetus keskendub haridusele ja noorte arendamisele, et luua vaimselt ja moraalselt tugev ühiskond. Hariduse kaudu püüab liikumine kujundada „kuldset põlvkonda“, kes

⁸¹ Gülen 2000, 27.

⁸² Weller 2022a, 86.

⁸³ *Ibid.*, 116.

oleks eeskujuks laiemale ühiskonnale. Liikumise praktilised haridusalased algatused said alguse 1960. aastate lõpus, mil Gülen ja tema järgijad hakkasid Izmiris korraldama suvelaagreid kohalikele keskkooli- ja ülikooliõpilastele. Need laagrid olid mõeldud noorte teadmiste ja iseloomu kujundamiseks, pakkudes turvalist ja toetavat keskkonda õppimiseks ja enesearenguks.⁸⁴ 1970. aastatel laienes tegevus ja rajati esimesed eraõppeasutused Türgis, sealhulgas Yamanlari kolledž Izmiris, Samanyolu kolledž Ankaras ja Fatihi kolledž Istanbulis.⁸⁵ Need koolid seadsid eesmärgiks kvaliteetse hariduse pakkumise, rõhutades teaduse ja religiooni kooskõla.⁸⁶

Liikumise raames toetati noori ka praktiliste lahenduste kaudu. Oluline samm noorte toetamisel oli idee luua õpilasmajad, kus neli kuni viis üliõpilast, kes elasid koolist kaugel, jagasid ühte korterit. Nende majade toimimist toetasid ärimehed ja heategevusorganisatsioonid, kes sponsoreerisid põhivajaduste katmist. See lahendus aitas noortel keskenduda õppimisele, tagas neile turvalise ja soodsa keskkonna. Turvaliste varjupaikade pakkumine ei olnud mõeldud ainult jõukatele, vaid ka tavalistele peredele. Kui vanemad nägid, et nende lapsed saavad elada ja õppida turvalistes tingimustes, motiveeris see neid oma lapsi sellistesse haridusasutustesse saatma.⁸⁷

Haridus on Güleni väitel võtmetähtsusega ühiskonna probleemide lahendamisel, hõlmab võitlust teadmatuse, vaesuse ja moraalse langusega. Gülen rõhutas, et haridus peab olema prioriteet ja et koolide rajamine on olulisem kui mošeede ehitamine. Tema sõnul aitab haridus lahendada ühiskonna põhivajadusi, võidelda teadmatuse, vaesuse ja moraalse langusega.⁸⁸ Sellest lähtudes sai haridusalastest algatustest Hizmeti liikumise keskne tunnusjoon ja üks peamisi viise, kuidas liikumine oma eesmärgid realiseerib.⁸⁹

Aastate jooksul laienes liikumise haridustegevus märkimisväärselt. 2000. aastate alguseks olid Güleni järgijad rajanud üle 300 kooli ja seitse ülikooli kogu maailmas, pakkudes kvaliteetset haridust ja moraalseid väärtusi.⁹⁰ 2013. aastaks oli liikumine

⁸⁴ Tee 2021, 94.

⁸⁵ *Ibid.*, 96.

⁸⁶ Özdalga 2000, 6.

⁸⁷ Weller 2022a, 64.

⁸⁸ Özdalga 2000, 85.

⁸⁹ Weller 2022b, 64.

⁹⁰ Özdalga 2000, 85.

rahvusvahelist koolivõrgustikku luues laienenud 160 riiki, sealhulgas Euroopasse, Lõuna-Ameerikasse, Sahara-tagusesse Aafrikasse ja Kagu-Aasiasse.⁹¹ Noorte toetamine ja hariduse edendamine kujunesid liikumise strateegiliseks tuumaks, mille kaudu Gülen ja tema järgijad püüdsid luua laiaulatuslikku, moraalselt tugevat ja teadmistepõhist ülemaailmset kogukonda.

Fethullah Güleni õpetuses on religioonidevaheline dialoog ja koostöö keskse tähtsusega vahendid rahu ja harmoonia saavutamiseks erinevate kogukondade vahel. Gülen rõhutab, et dialoog aitab luua mõistmist ja vastastikust austust, pakkudes alternatiivi konfliktidele ja vastandumisele. Tema lähenemine toetub islami vaimsetele ja eetilistele väärtustele, mis kutsuvad üles rahumeelsele koeksisteerimisele ja tolerantsile.⁹²

Visiooni järgides on Güleni liikumine edendanud dialoogi ja koostööd erinevate religioonide ja kultuuride vahel. See tegevus keskendub vastastikuse austuse ja rahumeelse koeksisteerimise soodustamisele, kaasates erinevaid kogukondi üle maailma. Güleni liikumine püüab tervitada mitmekesisust ja edendada religioonide vahelist mõistmist, nähes seda mitte ainult sotsiaalse, vaid ka vaimse ülesandena.

Selle dialoogipõhise lähenemise praktiliseks väljenduseks on rahvusvahelised algatused, mis toovad kokku eri religioonide ja kultuuride esindajaid, et leida ühisosa ja soodustada koostööd. Selline tegevus on aidanud kujundada Güleni liikumisest kuvandi kui usaldusväärsest ja mõõdukast islami esindajast. Seda on peetud oluliseks vastukaaluks vägivaldsele äärmuslusele, mis on esile kerkinud Lähis-Ida piirkonnas. Liikumine püüab oma dialoogialgatusi ja mõõduka islami kuvandit tugevdada ka Lääneriikides, kus neid käsitletakse lähenemisena, mis toetab mõistmist ja koostööd.⁹³

Majanduslik sõltumatus on võimaldanud liikumisel keskenduda ühiskondlike eesmärkide saavutamisele ja säilitada autonoomia. Güleni liikumine on rõhutanud religiooni ja kapitalismi sümbioosi, mille puhul majanduslikku edukust tõlgendatakse islami moraalsete ja eetiliste väärtuste järgimise väljendusena. 1980. aastatel hakkasid

⁹¹ Tee 2021, 100.

⁹² Özdalga 2000, 85.

⁹² Weller 2022a, 100.

⁹³ Tee 2021, 87–106.

Güleni järgijad investeerima ettevõtlusse ja meediasse, millest kujunes hiljem oluline osa liikumise rahalistest ja kultuurilistest ressurssidest. Need tegevused hõlmasid väikeettevõtete loomist ja ühisinvesteeringuid, mis toetasid nii dialoogi kui ka majanduslikku arengut. Samal ajal rõhutati põhimõtet, et majanduslik edukus peaks teenima ühiskonna hüvesid. Ettevõtjad ja ärimehed reageerisid üleskutsesele toetada haridusasutuste rajamist ja ühiskondlikke projekte ning käsitlesid seda panusena liikumise eesmärkide elluviimise.⁹⁴

Majanduslik stabiilsus võimaldas liikumisel tegeleda vaesuse ja hariduslike puudujääkidega ning toetada haridusprojektide jätkusuutlikkust. See oli osa laiemast strategiast, mille eesmärk oli leevendada ühiskonna arengut takistavaid probleeme. Kesk-Aasias asutati esmalt koolid ning seejärel loodi neid toetavad äristruktuurid, mis aitasid tagada nende pikaajalise toimimise. Güleni liikumisega seotud ettevõtjaid, keda rahvasuus nimetatakse „Anatoolia tiigriteks“, iseloomustab religioosne ja sotsiaalne konservatiivsus ning päritolu väiksematest linnadest, nagu Kayseri, Adana ja Afyonkarahisar.⁹⁵

Erinevalt poliitilistest või range teoloogilise suunaga islami liikumistest pakub Güleni lähenemine pragmatismi, mis tugineb teadmiste ja väärtuste koosmõjule. Güleni õpetus pakub tänapäevases islami diskursuses mudelit, mis ühendab traditsioonilised vaimsed väärtused ja modernse ühiskonna vajadused.

Güleni õpetuse käsitluse põhjal on võimalik eristada seost, mille kaudu islami normatiivsed allikad muutuvad sotsiaalseks praktikaks. See protsess ei toimu lineaarselt, vaid mitmetasandilise tõlgenduse ja rakenduse kaudu. Islami alusena toimib koraan, mis annab normatiivse raamistiku eetilistele ja vaimsetele põhimõtetele. Said Nursi tõlgendab neid põhimõtteid modernse maailma kontekstis, rõhutades usu ja teaduse kooskõla ning rahumeelset ja konstruktiivset tegutsemist ühiskonnas. Fethullah Gülen arendab seda lähenemist edasi, kujundades sellest tervikliku õpetuse, mis ühendab vaimset, eetika ja sotsiaalse vastutuse. Güleni käsitluses ei jää religioon abstraktseks usuliseks süsteemiks, vaid realiseerub konkreetsete praktikate kaudu. Need praktikad hõlmavad eeskätt

⁹⁴ Weller 2022b, 64, 85.

⁹⁵ Tee 2021, 97.

haridust, religioonidevahelist dialoogi, heategevust ja ettevõtlust, mille kaudu usulised väärtused tõlgitakse igapäevaellu ja ühiskondlikku tegevusse. Selline lähenemine ei võimalda käsitleda religiooni mitte ainult uskumuste kogumina, vaid ka sotsiaalse praktikaga seotud nähtusena.

Güleni õpetuse puhul võib rääkida protsessist, kus normatiivne religioosne teadmine liigub läbi tõlgenduse ja eetilise süstematiseerimise praktiliste väljunditeni. Güleni õpetus loob aluse analüütiliseks raamistikuks, mille abil on võimalik uurida, kuidas religioossed ideed väljenduvad konkreetsetes tegevustes ja praktikates. Eelnevalt joonistuvad Güleni õpetuses välja mitmed korduvad rõhuasetused, mis on olulised ka käesoleva töö empiirilise osa seisukohalt. Nende hulka kuuluvad: dialoog ja pluralism, mis väljenduvad erinevuste austamises, rahumeelses koeksisteerimises ja religioonidevahelises koostöös; teenimine ja sotsiaalne vastutus, mille kohaselt Jumala teenimine realiseerub teiste teenimises ja ühiskondlikus kasulikkuses; rahu ja vägivalldatus, mis seovad religioosse elu leebuse, kaastunde ja vägivalda eitamisega; haridus ja enesekujundus, mis rõhutavad inimese moraalselt ja vaimset kujundamist ning teadmiste kaudu ühiskonna parandamist; eetiline aktivism, mille järgi religioon ei piirdu sisemise usuga, vaid peab väljenduma praktilises tegevuses. Nende rõhuasetuste kõrval on oluline ka hoolivuse ja kaastunde mõõde, mis seob õpetuslikud ideaalid kõige otsesemalt igapäevaste suhete ja tegutsemisviisidega. Nende kuue õpetusliku rõhuasetuse kaudu on võimalik järgmises osas analüüsida, kuidas Güleniga seotud ideed Eesti GL-i liikmete elus elatud religioonina avalduvad.

2. Güleni liikumine Eestis

16. märtsi 2010. aastal loodi Eestis esimene GL organisatsioon mittetulundusühing Eestürk. GL-i ametlik organisatsiooniline vorm Eestis on algusest peale olnud mittetulundusühing. 22. märtsil 2018 muudeti MTÜ Eestürk põhikirja ja ühing nimetati ümber Eesti Foorum Dialoogi Keskuseks. 11. juulil 2023. aastal muudeti ühingu nimi Satu Dialoogiks. Liikumise tegevus ei ole Eestis ega ka mujal Euroopas juriidiliselt vormistatud religioosse ühendusena. MTÜ nimedes ja põhikirjas ei ole viiteid islamile või seosele GL-iga. MTÜ Satu Dialoogil on koduleht MTÜ Satu Dialoog⁹⁶, MTÜ Eestürk Facebooki leht Eesti Inimesed⁹⁷ ja MTÜ SATU Dialoog Facebooki leht⁹⁸ ja MTÜ Satu Dialoog YouTube kanal⁹⁹.

Sotsiaalmeedias on organisatsiooni avalikus enesekuvandis religioosne mõõde ja viited Güleni ideedele, kuid need ei ole keskse tähtsusega. Need avalduvad peamiselt islami, usunditevahelise dialoogi, sufi eetika ja religioosete kultuuripraktikate kaudu ning moodustavad näiteks Facebooki postitustes ligikaudu 10–12% sisust.¹⁰⁰ Enesekohases mediakuvandis ei seostata MTÜ tegevusi otseselt GL-iga. Avalikku tegevust korraldatakse MTÜ Satu Dialoog nime all ning GL-i kogukonda tuntakse pigem aktiivsete kodanikuühiskonda panustajatena kui seose kaudu GL-i või islamiga. Seotust ei varjata, kuid seda ka ei rõhutata aktiivselt.¹⁰¹ Avaliku tegevuse eesmärgina nähakse Eestis suhtlust, kontaktide loomist ja panustamist ühiskonna paremaks muutmisesse.¹⁰² Kohaliku legitiimsuse kujundamisel on oluline koht partnerlussuhetel ja koostööd tehakse raamatukogude, päevakeskuste, kirikute, sünagoogi ning erinevate MTÜdega.¹⁰³ Avalik

⁹⁶ MTÜ Satu Dialoog. Koduleht.

⁹⁷ MTÜ Eestürk. *Eesti Inimesed*. Facebooki leht.

⁹⁸ MTÜ Satu Dialoog. *MTÜ SATU Dialoog*. Facebooki leht.

⁹⁹ MTÜ Satu Dialoog. YouTube.

¹⁰⁰ Hinnang põhineb MTÜ Satu Dialoogi Facebooki-lehtedel „Eesti Inimesed” ja „Satu Dialoog” avaldatud 127 postituse temaatilisel sisuanalüüsil ajavahemikus 17.09.2015–14.10.2025. Postitused kodeeriti temaatiliste koodidega K1–K9; religiooni ja usunditevahelise dialoogi koodi K2 alla kuulusid Rumi või Güleni väärtuskeel, *iftar*’id ja usunditevahelised sõnumid, mis moodustasid andmestikus ligikaudu 10–12% sisust.

¹⁰¹ Intervjuu I3, veebruar 2025; Intervjuu I8, märts 2025.

¹⁰² Intervjuu I8, märts 2025.

¹⁰³ Intervjuu I1, veebruar 2025; Intervjuu I13, aprill 2025.

GL-i eneseesitlus Eestis on pigem ühiskonna hüvanguks tegutsev MTÜ, mitte religioosetest ideedest inspireeritud liikumine.

2.1 Liikmelisus, juhtimine ja kogukonna kujunemine

GL-iga seotud inimeste arvu Eestis ei ole võimalik täpselt määratleda. Intervjuude põhjal võib Eestis tegutseva kogukonna suuruseks hinnata umbes 15–20 peret.¹⁰⁴ Seotus liikumisega väljendub eelkõige ühises tegutsemises koos teistega GL-i haridus- ja teenimiseesmärkide nimel. Pole fikseeritud liikmete nimekirja ega formaalseid kuulumiskriteeriume, sisseastumisrituaale ega selget liikmestaatus. Osalus kujuneb pigem regulaarse kooskäimise, *sohbet*-rühmades osalemise ja ühise tegevuse kaudu. Sarnast tendentsi GL-i organisatsiooni kohta nendib H. R. Ebaugh, öeldes et GL-i puhul ei ole tegemist tsentraliseeritud ega formaalse organisatsiooniga millel oleksid liikmenimekirjad, vaid pigem paljudest lõdvalt organiseeritud võrgustikest koosneva inimeste kogumiga, keda inspireerivad Fethullah Güléni ideed.¹⁰⁵

Intervjuude põhjal kujuneb seotus GL-iga erinevalt. Ühe olulise tee moodustab kokkupuude GL-iga õpingute ajal. Üks intervjuueeritav kirjeldab, et tema esimene kontakt liikumisega tekkis siis, kui ta õppis Kasahstanis GL-i koolis.¹⁰⁶ Eesti kontekstis on liikumise tegevusega liitunud ka sõprussuhete ja rahvuskaaslaste kontaktide kaudu. Nii kirjeldab üks intervjuueeritav, et Eestisse õppima tulnuna hakkas ta Eestis GL-i tegevuses osalema sõbra kaudu, kes siin töötas.¹⁰⁷ Seotus GL-iga võib kujuneda ka perekondlike suhete kaudu, kui üks abikaasadest on liikumisega juba varem seotud olnud.¹⁰⁸

Kuigi GL on pärit Türgist ja seda seostatakse eelkõige türklastega, kuuluvad Eestis tegutsevasse GL-i kogukonda ka kasahhid ja kurdid.¹⁰⁹ Ühes intervjuus rõhutatakse

¹⁰⁴ Intervjuu I6, märts 2025; Intervjuu I7, märts 2025.

¹⁰⁵ Ebaugh 2010, 46.

¹⁰⁶ Intervjuu I8, märts 2025.

¹⁰⁷ Intervjuu I3, märts 2025.

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ Intervjuu I1, veebruar 2025; Intervjuu I5, veebruar 2025; Intervjuu I6, märts 2025.

ka eestlaste kaasamise olulisust, et GL-i tegevus Eestis ei oleks ainult oma kogukonnasisene, vaid avaneks laiemale Eesti ühiskonnale.¹¹⁰

Eesti GL on seotud rahvusvahelise GL võrgustikuga. Intervjuudes ei kirjeldata seda seost hierarhilise alluvussuhtena. Mitmes intervjuus rõhutatakse, et Eesti tegevust arutatakse peamiselt kohapeal ning otsused selle kohta, mida Eestis teha, kujunevad siinsete inimeste vahel. Samas viidatakse laiemale nõuandvale ringile, kelle poole võidakse pöörduda suuremate küsimuste või probleemide korral, mis osutab pigem konsultatiivsele kui administratiivsele suhtele.¹¹¹

Fethullah Güleni rolli kirjeldatakse ideelise ja moraalse suunajana. Intervjuueeritavad rõhutavad, et ta on inimene, kelle mõtted mõjutavad tegevust üldiste põhimõtete tasandil, näiteks aususe ja läbipaistvuse rõhutamise kaudu.¹¹² Samuti ilmneb intervjuudest kirjeldus umbes 12–15 inimesest koosnevast nõukojast, mis tegutseb ajast, kui Fethullah Gülen oli aktiivsest tegevusest taandunud ega osalenud enam ise vahetult nõupidamistel.¹¹³ Seda ringi ei kirjeldata siiski Eesti tegevuse otsese juhtimisorganina, vaid pigem liikumise laiemate küsimuste arutamise kohana. Nii võib järeldada, et Eesti haru on seotud üleilmse GL-iga ideeliselt ja võrgustikuliselt, kuid mitte tugeva välise käsuliini kaudu.

GL-i tegevus Eestis ei toimi järgalt hierarhilise organisatsioonina, vaid pigem paindliku, ühingupõhise ja vabatahtlikule koostööle rajatud võrgustikuna. Formaalse raamistiku kõrval on oluline mitteametlik sõprussuhete ja vastastikuse usalduse põhjal toimiv koostöövõrgustik.¹¹⁴ MTÜ täidab ennekõike juriidilist funktsiooni. Seda toetab ühe intervjuueeritava sõnastus, mille kohaselt tähendab „liider“ nende jaoks pigem organiseerijat ning „ametlikkus ei tähenda suurt midagi“.¹¹⁵ Ka kirjeldus juhtimisest, kus intervjuueeritav ütleb, et „ametlikult nad esindavad meie ühingut, kuid samal ajal on tegemist lihtsalt sõpradega“.¹¹⁶ Ühingusisene legitiimsus ei tulene üksnes ametipositsioonist, vaid pigem praktilisest panusest, usaldusest ja suutlikkusest tegevust

¹¹⁰ Intervjuu I1, veebruar 2025.

¹¹¹ Intervjuu I1, veebruar 2025; Intervjuu I4, veebruar 2025; Intervjuu I9, märts 2025.

¹¹² Intervjuu I4, veebruar 2025; Intervjuu I5, veebruar 2025; Intervjuu I11, märts 2025.

¹¹³ Intervjuu I4, veebruar 2025; Intervjuu I9, märts 2025.

¹¹⁴ Intervjuu I1, veebruar 2025; Intervjuu I13, veebruar 2025; Intervjuu I14, aprill 2025.

¹¹⁵ Intervjuu I1, veebruar 2025.

¹¹⁶ Intervjuu I2, veebruar 2025.

koos hoida. Tegemist on pigem hübriidse kooslusega, kus juriidiline vorm on olemas, ent praktiline elu kujuneb kollektiivse arutelu, vabatahtliku panustamise ja mitteametliku koordineerimise kaudu.¹¹⁷ Formaalne hierarhia on vähem oluline kui jagatud eesmärk ja liikmete valmisolek ühiselt tegutseda. Juhtimist ei mõisteta käsuliinina, vaid tegevuste koordineerimise ja praktilise eestvedamisena ning räägitakse organiseerijatest, MTÜ juhatajast ja ka naistegrupi sees tegutsevatest korraldajatest.¹¹⁸ Samal ajal ei kinnita materjal ühe tugeva juhi olemasolu. Rõhutatakse, et „ei ole ühte juhti“ või „meil ei ole ühte juhti“.¹¹⁹ Juhul, kui öeldakse, et „meid juhib üks inimene“, seotakse see ühise aruteluga: „tavaliselt räägime koos“.¹²⁰ Otsustamist kirjeldatakse ühise protsessina: „kõik koos otsustame“, „me otsustame koos“, „me oleme sõbrad ja räägime koos läbi, mida teha“ ja „istume koos ja otsustame ühiselt“.¹²¹ Võrreldes Türgiga toetab Eesti kontekst vähem hierarhilist ja rohkem arutelupõhist toimimist, kus otsuseid ei võeta lihtsalt vastu, vaid neid põhjendatakse ja arutatakse läbi.¹²² Samas ei ole tegemist täiesti struktuuri kooslusega, sest „kindlasti on inimesi, kes vastutavad erinevate asjade eest“ ning olemas on ka inimene, kes saab vajadusel dokumentidele alla kirjutada“.¹²³ Seega osutavad intervjuud hajutatud, kuid mitte juhita korraldusele. Otsustamine on kollektiivne, ent vastutus ja esindusõigus on osaliselt jaotatud konkreetsete isikute vahel. Ka noorte arvamuse küsimine sobitub kõigi arvamusega arvestamise mudelisse.¹²⁴

Organisatsioonilises ülesehituses on oluline koht ka nõukojal (*advisory board*). See on Euroopa GL-i võrgustiku dialoogiorganisatsioonidele omane viis siduda kohaliku avaliku elu esindajaid strateegilise nõustamisega, ilma et nad osaleksid igapäevases tegevuses. kuid annavad strateegilisi suuniseid, aitavad kujundada suhteid asukohamaa institutsioonidega ning toimivad moraalse ja sotsiaalse kapitali kandjatena. Kui varasemal etapil kuulusid nõukotta eeskätt Eesti avaliku elu mõjukad esindajad nagu ärimehed, kõrgkooli õppejõud või vaimulikud, siis hiljem muutus kaasamise ring laiemaks ning

¹¹⁷ Intervjuu I4, veebruar 2025; Intervjuu I2, veebruar 2025; Intervjuu I13, aprill 2025; Intervjuu I14, aprill 2025.

¹¹⁸ Intervjuu I1, veebruar 2025.

¹¹⁹ Intervjuu I7, märts 2025; Intervjuu I12, aprill 2025.

¹²⁰ Intervjuu I5, veebruar 2025.

¹²¹ Intervjuu I5, veebruar 2025 ;Intervjuu I7, märts 2025; Intervjuu I11, aprill 2025; Intervjuu I12, aprill 2025.

¹²² Intervjuu I1, veebruar 2025.

¹²³ Intervjuu I4, veebruar 2025.

¹²⁴ Intervjuu I1, veebruar 2025.

hõlmas ka tavakodanikke ja kohalikke koostööpartnereid. Nõukoja roll ei seisne igapäevases juhtimises, vaid strateegilise toe, nõu ja suuniste pakkumises. Nõukoda toimib vahendina, mille kaudu GL-iga seotud organisatsioonid saavad paremini kohaneda uuel asukohamaal, mõista ühiskondlikku ja institutsionaalset keskkonda, selles orienteeruda ning kujundada suhteid kohaliku avaliku ruumiga. Euroopa näitel on Paul Weller kirjeldanud, et Hollandi Platform INS nõuandekogu kohtub mitu korda aastas ning annab poliitilisi ja strateegilisi soovitusi organisatsiooni tegevuse suunamiseks ja avaliku usaldusväärse tagamiseks.¹²⁵

GL-i tegevus Eestis tugineb vabatahtlikkusele.¹²⁶ Panustatakse siis, kui see on võimalik, näiteks üritustel osaledes või aidates toidu valmistamisega.¹²⁷ Samuti rõhutatakse, et kellelegi ei öelda, mida ta peab tegema, vaid igaüks ütleb ise, mida teha saab.¹²⁸ Vabatahtlik osalus on tihedalt seotud regulaarse suhtluse ja kohtumistega, mille kaudu tegevusi koordineeritakse ja ühiselt läbi arutatakse.¹²⁹ Seega Eestis põhineb tegevus vabatahtlikul panusel, praktilisel ühistööl ja regulaarsel kooskäimisel.¹³⁰

2.2 Kogukondlikud praktikad ja sisemine sidusus

Intervjuud näitavad, et naised on GL-i tegevuses Eestis aktiivsed ja nähtavad osalejad. Neid ei kirjeldata üksnes osavõtjate, vaid ka korraldajatena. Ühes intervjuus öeldakse, et „naiste grupis on samuti inimesed, kes organiseerivad“.¹³¹ Samas ei osuta intervjuud jäigale sugudevahelisele eraldatusele. Kuigi mõnes vastuses märgitakse, et meeste ja naiste tegevused on „mõnes mõttes erinevad“ ja see tuleneb soorollidest, rõhutatakse samal ajal, et mehed ja naised osalevad tegevustes koos.¹³² Nii on naised GL-i tegevuses Eestis nähtavad ja aktiivsed, kuid mitte eraldatud rollis.¹³³

¹²⁵ Weller 2022b, 48.

¹²⁶ Intervjuu I4, veebruar 2025 ; Intervjuu I2, märts 2025; Intervjuu I6, märts 2025.

¹²⁷ Intervjuu I3, veebruar 2025.

¹²⁸ Intervjuu I4, veebruar 2025.

¹²⁹ Intervjuu I4, veebruar 2025; Intervjuu I7, märts 2025; Intervjuu I12, aprill 2025.

¹³⁰ Intervjuu I2, veebruar 2025; Intervjuu I3, veebruar 2025; Intervjuu I4, veebruar 2025; Intervjuu I6, märts 2025; Intervjuu I7, märts 2025 ; Intervjuu I11, aprill 2025; Intervjuu I12, aprill 2025.

¹³¹ Intervjuu I1, veebruar 2025.

¹³² Intervjuu I8, märts 2025.

¹³³ Intervjuu I1, veebruar 2025; Intervjuu I8, märts 2025.

GL-i kogukonnas on oluline koht *sohbet*-kogunemistel, mis toimuvad Eestis väikestes regulaarsetes meeste ja naiste rühmades ning täidavad lisaks usulisele arutelule ka kogukondlikku ja praktiliselt koordineerivat funktsiooni. Kohtutakse võimalusel kord nädalas, kodudes, MTÜ Satu Dialogo kontoriruumides. Kogunemistel arutatakse ühiselt ka seda, mida edasi teha, kuidas ülesandeid jagada ja kuidas Eestis paremini toime tulla. Nii on *sohbet* ka väikese rühma tasandil toimiv kogukonna arutelude ja sidususe enesekorralduse vorm.¹³⁴

2.3 Rahastus ja rahvusvahelised sidemed

Intervjuude põhjal on Eesti GL-i tegevuse rahastus rajanenud liikumise vabatahtlike ja toetajate annetustel ning projektidel. Nimetatakse ka Euroopa Liidu vahendeid ja ühingu enda kogutud ressursse.¹³⁵ Ühes intervjuus märgitakse, et MTÜ kulud kaeti annetustest ning osa vahendeid saadi ka oma tegevuse kaudu, näiteks toitlustamise korraldamisest kus tööd tehti vabatahtlikkuse korras.¹³⁶

Rahvusvahelised kontaktid teiste GL organisatsioonidega seisnevad eelkõige kogemuste vahetamises. Intervjuudes räägitakse piirkondlikest GL-i gruppidest, ühisprojektidest, veebikoosolekutest ning sellest, kuidas eri riikides tegutsevad GL-i organisatsioonid jagavad omavahel kogemusi ja ideid.¹³⁷ Eesti kuulus varem Põhjamaade GL-i võrgustikku, kuid hiljem seostati end rohkem postkommunistlike riikide grupiga, sest Eesti olud on nendega sarnasemad kui Põhjamaadega.¹³⁸ Mõnel juhul kirjeldatakse neid kontakte organisatsiooniliste sidemetena, mõnel juhul pigem isiklike sõprussuhete ja sugulussidemete võrgustikuna.¹³⁹ MTÜ Satu Dialogo kodulehel on esitatud partnerite ring, kuhu kuuluvad Dialogu Nams Lätis, Dialogus Platform Ungaris, Društvo Medkulturni dialog Sloveenias, Dunaj Instytut Dialogu Poolas, Γέφυρες Ειρήνης

¹³⁴ Intervjuu I4, veebruar 2025; Intervjuu I6, märts 2025; Intervjuu I9, märts 2025.

¹³⁵ Intervjuu I1, veebruar 2025; Intervjuu I14, veebruar 2025; Intervjuu I8, märts 2025; Intervjuu I11, aprill 2025.

¹³⁶ Intervjuu I1, veebruar 2025.

¹³⁷ Intervjuu I1, veebruar 2025; Intervjuu I4, veebruar 2025; Intervjuu I8, märts 2025; Intervjuu I9, veebruar 2025.

¹³⁸ Intervjuu I1, veebruar 2025.

¹³⁹ Intervjuu I6, märts 2025; Intervjuu I11, aprill 2025.

Kreekas, Platform Dialog Tšehhis ja Spoločná Cesta Slovakkias.¹⁴⁰ Tegemist on MTÜ Satu Dialoogiga sarnaste organisatsioonidega, mille tegevus keskendub samuti dialoogile, kultuuridevahelisele suhtlusele ja kodanikuühiskondlikule koostööle. Rahvusvaheline side toimib pigem horisontaalse partnerlusvõrgustiku kui vertikaalse juhtimissüsteemina. Koostöös osaletakse ühisprojektides, vahetatakse kogemusi ja toimuvad regulaarsed koosolekud.¹⁴¹

GL kogukond Eestis on pärast 2016. aasta riigipöördekatset kasvanud Türgist lahkuma sunnitud põgenike võrra.¹⁴² Intervjuudes kirjeldatakse, et algne tunne olla Eestis „külaline” on asendunud arusaamaga kohalikuks saamisest ja tuleviku sidumisest Eestiga.¹⁴³ Lapsed kasvavad Eesti kultuuris ning neid nähakse võimalike tulevaste jätkajatena.¹⁴⁴ Samas on kogukond haavatavas olukorras. Türgi poliitiline surve, sõprade pagulusse sattumine või vangistus ning pinged Türgi valitsusega seotud diasporaamoslemikogukondadega mõjutavad otseselt ka Eesti tegevuskeskkonda.¹⁴⁵ Eestis muutub kogukond püsivamaks ja teadvustab ennast kohalikuna, kuid samal ajal jääb see sõltuvaks Türgi sisepoliitilisest pingeväljast.

Kokkuvõttes joonistub GL-i kohalolust Eestis välja kogukondlik ja vähese formaliseeritusega organisatsioonivorm, milles põimuvad MTÜ-struktuur, vabatahtlik töö ja rahvusvaheline võrgustik. Empiiriline materjal osutab paindlikule toimimisviisile, kus formaalne raamistik on olemas, kuid selle praktiline sisu kujuneb välja ühise tegutsemise kaudu. Seetõttu saab GL-i Eestis vaadelda ühtaegu nii organisatsiooni kui ka kogukonnana, mille toimimist kujundavad kohanemine asukohamaa oludega, rahvusvahelised sidemed ja kogukonna haavatavus Türgi sisepoliitiliste repressioonide tõttu. GL-i avalikus eneseesitluses Eestis religioosne mõõde ei puudu, kuid see ei ole keskne. Eesti empiirika põhjal väljendub see pigem kultuurilise, eetilise ja dialoogilise tegevuse kaudu kui otseselt usulise organisatsiooni identiteedina. Selline tõlgendus seob organisatsioonilise ülesehituse, kogukondliku praktika ja avaliku eneseesitluse üheks tervikuks. Seetõttu ei saa GL-i religioosset mõõdet hinnata üksnes ametliku

¹⁴⁰ MTÜ Satu Dialoog. Koduleht.

¹⁴¹ Intervjuu I1, veebruar 2025.

¹⁴² Intervjuu I6, märts 2025; Intervjuu I7, märts 2025; Intervjuu I13, aprill 2025.

¹⁴³ Intervjuu I6, märts 2025; Intervjuu I12, aprill 2025. Intervjuu I13, aprill 2025.

¹⁴⁴ Intervjuu I12, aprill 2025.

¹⁴⁵ Intervjuu I2, veebruar 2025; Intervjuu I6, märts 2025, Intervjuu I13, aprill 2025.

institutsionaalse vormi või avaliku enesemääratluse alusel. Seda aitab tõlgendada Welleri käsitlus, mille järgi religioosse inspiratsiooni vähene nähtavus võib olla seotud sooviga vältida klassikalise usuorganisatsiooni kuvandit ning esitada islamiusulist tausta avalikus ruumis pigem väärtuste, dialoogi ja ühiskondliku tegevuse kaudu.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Weller 2022b, 234.

3. Güleni liikumise tegevus Eestis

Güleni liikumise tegevuse algus Eestis paigutub perioodi, mil liikumine oli kujunenud Türgi-sisesest religioossest ja haridus- ja äriühingust rahvusvaheliseks liikumiseks. 1990. aastatest alates laienes GL-i tegevus haridusasutuste, kultuuriorganisatsioonide ja dialoogiplatvormide kaudu eri riikidesse üle maailma.¹⁴⁷ Eestisse jõudis liikumine etapis, mil selle rahvusvaheline tegevus oli seotud eelkõige hariduse, kultuurivahetuse ja religioonidevahelise dialoogiga ning toetus Türgis ulatuslikule ühiskondlikule võrgustikule.

Kaitsepolitsei andmetel tegi Güleni liikumine oma esimesi katseid laieneda Eestisse 2005. aastal. KAPO aastaraamatu peatükis „Terrorismi tõkestamine“ kirjeldatakse GL-i kui ühte mitmest välismaist päritolu islamiorganisatsioonist, mis on loonud kontakte Eesti moslemikogukonnaga. Aastaraamatus käsitletakse liikumist kui rahvusvahelist haridus- ja kultuurivõrgustikku mis rõhutab teaduse, religioonidevahelise dialoogi ja demokraatia olulisust, kuid mille tegevus on samal ajal suunatud oma õpetuslike põhimõtete levitamisele ning organisatsiooni toimimiseks vajalike ressursside ja mõjukuse kindlustamisele ühiskondlikes institutsioonides.¹⁴⁸

3.1 Esmaste koostöösuhete loomine Eestis 2010–2011

Esimesed GL-iga seotud inimesed asusid Eestisse elama 2009. aasta suvel.¹⁴⁹ 16. märtsi 2010 loodi Eestis esimene GL mittetulundusühing Eestürk. Üldkoosoleku otsusega kinnitatud põhikirja järgi (vt Lisa 2) on MTÜ Eestürk avalikes huvides loodud Tallinnas tegutsev organisatsiooni, mille eesmärgiks on Eesti ja Türgi vahelise kultuuri-, haridus- ja ärikoostöö edendamine.

¹⁴⁷ Hendrick 2013, 67–71.

¹⁴⁸ Puusepp 2013, 26.

¹⁴⁹ Intervjuu I2, veebruar 2025.

MTÜ Eestürk asutati koostöös Eesti partneritega eesmärgiga arendada äri- ja hariduskoostöö kontakte.¹⁵⁰ Põhikirja järgi hõlmavad ühingu tegevused kultuuriürituste korraldamist, õpilasvahetuse ja ärikoostöö arendamist, stipendiumide andmist ning majandus- ja koolitustegevust.¹⁵¹ Ühing registreeriti 27. aprillil 2010. aastal rahvusvähemuste organisatsioonina.¹⁵² Mõnda aega asus MTÜ Eestürki kontor Tallinnas Pirita teel, mille kasutamist võimaldas ettevõtja Hans H. Luik.¹⁵³ 2010. aastal kohtuti USAs Fethullah Güleniga ning küsis temalt nõu, mida nad Eestis peaksid tegema. Gülen rõhutas avatud ja läbipaistva tegutsemise tähtsust ning soovitas, et kõik tegevused peavad olema vastavuses Eesti seadustega. Ta ütles, et kui midagi pole aktsepteeritav, siis seda ei tohiks teha, ja et kõige olulisem on järgida kohalikke reegleid, kultuuri ja seadusi.¹⁵⁴

2011. aastal osales MTÜ Eestürki delegatsioon rahvusvahelisel noortefestivalil *International Festival of Language and Culture* (IFLC).¹⁵⁵ IFLC festivali eesmärk oli kokku tuua eri riikide noored, et näidata maailma kultuurilist mitmekesisust ning luua rahvusvahelist sõprust ja mõistmist ühiste inimlike väärtuste alusel. Festivali kodulehel kirjeldatakse seda kui ülemaailmset kultuuri- ja kunstisündmust, mis koondab osalejaid enam kui 160 riigist, et tähistada maailma kultuurilist mitmekesisust ja edendada rahvusvahelist sõprust ühiste inimlike väärtuste kaudu.¹⁵⁶ Festivalide eesmärk alates 2003 aastast oli populariseerida türgi keelt ja kultuuri, mis on GL-i hariduse- ja kultuuritegevuse osa ning kujundada Türgist kuvand kui rahumeelsest ja kultuuriliselt mitmekesisest riigist.¹⁵⁷ Eestürki keeleõppurid osalesid võitsid mitmeid medaleid.¹⁵⁸

Alates maist 2011 olid MTÜ Eestürk esindajad mitmel korral kohtunud Tartu linnapea Urmas Kruusega, et arutada koostöövõimalusi Eesti ja Türgi vahel hariduse, kultuuri ja ettevõtluse valdkonnas.¹⁵⁹ 2013. aasta märtsis külastas Tartu linna ametlik delegatsioon eesotsas abilinnapea Raimond Tammiga Gaziantepi linna, mille eesmärgiks

¹⁵⁰ Intervjuu I2, veebruar 2025.

¹⁵¹ Äriregister. MTÜ Eestürk põhikiri 2010.

¹⁵² Inforegister. MTÜ Satu Dialoog.

¹⁵³ Intervjuu I2, veebruar 2025.

¹⁵⁴ *Ibid.*

¹⁵⁵ MTÜ Eestürk. Eesti Inimesed. Facebooki leht, 24.03.2011.

¹⁵⁶ International Festival of Language & Culture. Koduleht.

¹⁵⁷ Hobbs 2016, s.n.

¹⁵⁸ Intervjuu I2, veebruar 2025.

¹⁵⁹ MTÜ Eestürk. Eesti Inimesed. Facebooki leht, 20.07.2011.

oli tutvuda linna kiire majandusliku arenguga ning leida võimalusi koostööks kultuuri-, turismi- ja ettevõtlusprojektides.¹⁶⁰

GL-i tegevuse algust Eestis aastatel 2010–2011 võib iseloomustada organisatsioonilise vormi loomise, esmaste koostöösuhete kujundamise ja legitiimsuse loomise etappi. Tegemist ei ole veel laialdase nähtava institutsionaliseerumisega, vaid pigem ajaga, mil GL-iga seotud inimesed ankurdasid end Eestis, löid esimese ametliku organisatsioonilise vormi ja hakkasid kujundama usaldusväärset avalikku profiili. Avalikus ruumis seostus GL sel etapil eelkõige hariduse, kultuuri, ettevõtluse ja Eesti-Türgi koostöö arendamisega, mitte usulise ühendusena. Eestisse sisenemise etapi olulise tunnuseks võib näha toetumist emamaalt kaasa toodud võrgustikele, kogemusele ja sümbolisele kapitalile. Seejuures kujunes GL-iga seotud algatuste rolliks esineda pigem Türgi kultuuri, koostöösuhete ja ettevõtlussidemete vahendajana kui iseseisva kohaliku usulise toimijana, mis võis kujuneda hilisema laienemise, nähtavuse ja institutsionaalse kinnistumise eelduseks.

3.2 Institutsionaliseerumisest kriisini 2012–2018

11. mail 2012 osalesid Eesti välisminister Urmas Paet ja Türgi välisminister Ahmet Davutoğlu Eesti ja Türgi kultuuri-, kaubandus- ja haridusalase koostöö assotsiatsiooni MTÜ Eestürk avaüritusel.¹⁶¹ Koostöö aluseks oli 6. septembril 2005 Ankaras allkirjastatud kahe riigi valitsuste vaheline koostööprogramm, mis nägi ette tihedamate sidemete arendamist haridusasutuste, kultuuriürituste ja noortevahetuse kaudu. Leping rõhutas ka rahvusvahelist koostööd ning vastastikust toetust kultuuri ja hariduse vallas, sealhulgas õpilasvahetusi, folklooriüritusi ja festivale. See lepe lõi ametliku raamistiku, mille taustal toimus ka MTÜ Eestürki avaüritus.¹⁶² Algas koostöö Tallinna

¹⁶⁰ Tartu Postimees, 2013.

¹⁶¹ Luik 2014, s.n.

¹⁶² Eesti Vabariigi valitsuse ja Türgi Vabariigi valitsuse kultuuri-, haridus-, teadus-, noorsoo- ja spordikoostöö programm 2005.

Tehnikaülikooliga, mille raames toodi Eestisse õppima Türgi üliõpilasi, kelle õpinguid toetasid Türgi ettevõtjatest sponsorid.¹⁶³

11. novembril 2012. avaldas MTÜ Eestürk Facebooki leht Eesti Inimesed postituse, milles teatati, et MTÜ Eestürk, mis on *Journalists and Writers Foundation*'i (GYV) esindaja Eestis, osales Türgis toimunud *Antalya Forumi* korraldamisel. Postituses märgiti, et üritus toimus Eestürk ühe platvormi *Dialogue Eurasia* raames ning et foorumil osalesid Eestist üks ajakirjanik, üks ettevõtja ja üks akadeemik¹⁶⁴. *Dialogue Eurasia Platform* oli 1998. aastal asutatud rahvusvaheline initsiatiiv, mis tegutses *Journalists and Writers Foundation*'i egiidi all ja korraldas intellektuaalseid foorumeid, seal hulgas 2012. aastal *Antalya Forum*'i, mille eesmärgiks oli soodustada kultuuridevahelist mõistmist ja akadeemilist koostööd.¹⁶⁵

Üks suuremaid projekte oli Eesti-Türgi kultuurifestival, mida korraldati aastatel 2012–2014. Festival tutvustas Eesti avalikkusele Türgi kultuuri. 2012. aasta mais toimus Tallinnas Eesti-Türgi kultuurifestival¹⁶⁶, mille raames peeti Türgi keele olümpiaadi auhinnatseremoonia. Festivalil osalejate arv kasvas pidevalt.¹⁶⁷

GL-i hariduslikke ja kultuurilisi ettevõtmisi Eestis vahendas MTÜ Eestürk läbi keeleolümpiaadide, mille kaudu osalesid Eesti noored ka Türgi olümpiaadi lõppvoorudes. Türgi keele olümpiaad (*Türkçe Olimpiyatları*) oli rahvusvaheline võistlus, mis toimus aastatel 2003–2016 160 riigis ja mille korraldajaks oli *Journalists and Writers Foundation*, mis on GL-i üks keskseid organisatsioone. Olümpiaadi ametlik eesmärk oli kultuuridevahelise mõistmise edendamine ja türgi keele populariseerimine, kuid teaduskirjanduses käsitletakse seda ühtlasi kui GL pehmet jõudu (*soft power*) ja rahvusvahelise nähtavuse ja diplomaatilise mõju suurendamise vormi.¹⁶⁸

MTÜ Eestürki tegevus ulatus ka Euroopa Liidu tervise ja kvaliteedikriteeriumide rahvusvaheliste projektideni. Osaleti projektides *EU Countries Within the Framework of Health Study on the Quality and Performance Criteria and Turkey Transfer EQAVET*“ ja

¹⁶³ Intervjuu I2, veebruar 2025.

¹⁶⁴ MTÜ Eestürk. Eesti Inimesed. Facebooki leht, 24.03.2011.

¹⁶⁵ Annual Review 2012, s.n.

¹⁶⁶ MTÜ Eestürk. Eesti Inimesed. Facebooki leht, 10.05.2013.

¹⁶⁷ Intervjuu I2, veebruar 2025.

¹⁶⁸ Yavuz 2013, 141–142.

„Investigation of Work-Based Learning Systems for Quality Assurance in EU Countries EQUAVET, mille eesmärk oli edendada tööpõhise õppe kvaliteeti ja selle tagamist nii Türgis kui ka teistes Euroopa riikides.¹⁶⁹

2012. aasta jaanuaris toimus Tallinna Tehnikaülikoolis akadeemiline arutelu *Hizmet Movement*¹⁷⁰, mille korraldasid koostöös Eestürk ja *Dialog Eurasia Platform*. Eesmärk oli tutvustada GL-i ideelisi aluseid ning arutada selle haridus- ja väärtusruumi tähendust nüüdisaegses ühiskonnas.¹⁷¹ Paneelis esinesid ettekannetega Tallinna Tehnikaülikooli teadusfilosoof ja filosoofia õppetooli juht professor Peeter Mürsepp ning professor Thomas Michel, USAst pärit jesuiit ja islamiuuriija, kes on tuntud ristiusu ja islami dialoogi edendajana ning Paavstliku Usudialoogi Nõukogu endise sekretärina. Peeter Mürsepp¹⁷² on osalenud mitmel *Dialog Eurasia Platformi* ja Eestürki korraldatud üritusel 2010. aastatel, kus ta on käsitlenud eeskätt teaduse ja eetika seoseid ning teadusfilosoofia ja religiooni vahelist dialoogi. See oli üks esimesi avalikke sündmusi, mis käsitles Güleni liikumist Eesti akadeemilises kontekstis. See oli üks esimesi kord, kui GL-i ideid Eestis laiemalt tutvustati.¹⁷³ Lisaks toimus Tallinna Haridusameti ja Eestürki koostöös seminar „Internetiturvalisus koolides“.¹⁷⁴

Samal perioodil tegeles Eestürk aktiivselt Eesti-Türgi suhete arendamisega, korraldades külaliste vastuvõtte nii Türgis kui ka Tallinnas. Organisatsiooni Tallinna kontoris käisid visiidil Tallinna Haridusameti ja koolide esindajad, Tallinna Tehnikaülikooli professor Üllas Ehrlich, ettevõtlus- ja kaubanduskoja esimees Mait Palts ning mitmed Eesti ajakirjanikud.¹⁷⁵

2013. aasta 24. oktoobril avaldas MTÜ Eestürk Facebooki leht Eesti Inimesed postituse, milles teatati, et Bolu Abant İzzet Baysali Ülikool ja Tallinna Tehnikaülikool korraldasid koostöös MTÜ Eestürkiga projekti, milles osalesid Türgist pärit akadeemikud, arstid ja ettevõtjad, kes külastasid Eestis haiglaid ja avalikke asutusi.¹⁷⁶ Sellised ettevõtmised, sealhulgas Eesti-Türgi ärifoorumid aastatel 2012-2014, toimusid

¹⁶⁹ Güllü CV. Eesti Teadusinfosüsteem.

¹⁷⁰ MTÜ Eestürk. Eesti Inimesed. Facebooki leht, 18.01.2012.

¹⁷¹ Güllü CV. Eesti Teadusinfosüsteem.

¹⁷² Mürsepp CV. Eesti Teadusinfosüsteem.

¹⁷³ Intervjuu I2, veebruar 2025.

¹⁷⁴ Eesti Teadusinfosüsteem. Fatih Güllü CV.

¹⁷⁵ MTÜ Eestürk. Eesti Inimesed. Facebooki leht, 03.11.2015.

¹⁷⁶ *Ibid.*, 24.10.2013.

regulaarselt. GL-i ökosüsteemis tegutsenud ettevõtjate ühendused, nagu *Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu* toimised rahvusvaheliste majandussuhete vahendajatena, mis ühendasid Türki väikeettevõtjad ja välismaised partnerid.¹⁷⁷

2013. aasta sügisel külastas Eestürki juhi Fatih Güllü kutsel Türkit Eesti Kirikute Nõukogu delegatsioon ning korraldas kohtumise Konstantinoopoli oikumeenilise patriarhi Bartolomeusega, samuti erinevate kohalike usu- ja haridusorganisatsioonide esindajatega. Visiidi eesmärk oli tugevdada kristlaste ja moslemite vahelist dialoogi ning edendada vastastikust mõistmist religioonidevahelises suhtluses. Eesti delegatsiooni kuulusid peapiiskop Andres Põder, piiskop Tiit Salumäe, Ruudi Leinus ja Arho Tuhku. Koostöö keskendus dialoogile ja ühiste väärtuste otsimisele hariduse ja religiooni ristumiskohas.¹⁷⁸

2013. aasta järel kajastati liikumist Eesti julgeolekuasutuste dokumentides varasemast kriitilisemas võtmes. Kaitsepolitsei aastaraamatus käsitleti GL-i kui välismaist islamiorganisatsiooni, mille tegevust iseloomustab suletus ning mille religioonidevahelise dialoogi ja kultuuriedenduse varjus tegeletakse islamiõpetuse levitamise, uute liikmete värbamise ja ressursside kogumisega. Aastaraamatu hinnangul on liikumise kaugem eesmärk mõju saavutamises Türki riiklikes institutsioonides ja poliitilistes ringkondades, et suunata ühiskondlikke protsesse endale sobivas suunas.¹⁷⁹

2013. aasta detsembris puhkes Türkis laialdane korrupsiooniskandaal (17.-25. detsembri uurimine), mis puudutas mitmeid kõrgeid Õigluse ja Arengu Partei (AKP) valitsusametnikke ja tõstis esile riigijuhtimise ja õiguskaitseüsteemi haavatavuse.¹⁸⁰ See skandaal lõi AKP valitsuse ja GL-i vahele terava konflikti. Türki valitsus süüdistas liikumist paralleelstruktuuri rajamises ning kõrvaldas politsei ja kohtusüsteemist GL-i pooldajaid. Samal ajal kui Türkis süvenes poliitiline konflikt valitsuse ja GL-i vahel, muutus Eesti julgeolekuasutuste käsitus GL-i suhtes kriitiliseks.

¹⁷⁷ Dreher 2015, 828.

¹⁷⁸ Raudvassar 2013.

¹⁷⁹ Puusepp, 2013 26–27.

¹⁸⁰ Tas 2017, 395–402.

11. mail 2014 avaldas Hans H. Luik ajalehes *Eesti Ekspress* arvamuse, milles ta väitis, et Eesti ametivõimude hinnangud Güleni liikumisele olid mõjutatud Türgi valitsuse poliitilisest survest. Luige sõnul kajastus Kaitsepolitsei ameti aastaraamatus Türgi valitsuse narratiiv, mille järgi GL kujutab endast võimalikku ohtu ja on seotud äärmusliku islami levikuga, sh peetakse ohuks ka Eestis õppivad türki tudengeid. Samas tõi Luik esile vastuolu, viidates, et isegi Türgi saatkond Eestis ei kinnitanud liikumise ohtlikkust ning rõhutas selle rahumeelset ja mõõdukat iseloomu. Autor tsiteeris ka rahvusvahelisi väljaandeid, nagu *The Guardian* ja *The Economist*, mis kirjeldasid Güleni liikumist hariduse ja heategevuse kaudu tegutseva mõõduka islami liikumisena. Artikkel tõi esile vastuolu ametlike julgeolekuhinnangute ja rahvusvahelise avalikkuse käsitluste vahel, tõstatades küsimuse poliitilise mõju ulatusest Eesti ametlikes hinnangutes.¹⁸¹

15. juulil 2016 toimus Türgis sõjaväeline riigipöördekatse, mille järel võimud süüdistasid selle korraldamises islamiteoloogi Fethullah Güleni juhitud liikumist. Pärast sündmust puhkesid Türgis ulatuslikud vahistamised ja repressioonid, mis puudutasid tuhandeid riigitöötajaid, õpetajaid ja ajakirjanikke.

16. juulil 2016 mõistis Eesti president Toomas Hendrik Ilves Twitteris riigipöördekatse hukka, väljendades kaastunnet ohvritele ning rõhutas, et Türgi peab leidma lahendusi, mis vastavad demokraatia ja õigusriigi põhimõtetele.¹⁸² MTÜ Eestürk saatis meediale pressiteate, milles süüdistas Türgi presidenti Recep Tayyip Erdoğanit laimuse ning kinnitas, et GL ei ole seotud terrorismi ega vägivaldse tegevusega. Pressiteates rõhutati, et liikumine järgib mõõduka islami ja maailmarahu ideaale ning on vastu igasugustele demokraatiavastastele sammudele. 18. juulil ilmus ajalehes *Postimees* artikkel „*Eesti gülenistid süüdistavad Erdoğanit laimuse*“, vahendades Eestürki avaldust ja selgitades, kuidas Türgi võimud on esitanud Fethullah Gülenile ja tema järgijatele süüdistusi riigipöördekatse korraldamises.¹⁸³ Eesti meedias kujundas Fethullah Güleni ja Türgi riigipöördekatse käsitlust valdavalt Türgi ametlik narratiiv, mis sidus Güleni otseselt putši korraldamisega. Ajaleht *Postimees* keskendus GL-i kohta välisagentuuride teateid vahendades pigem poliitilistele ja kriminaalsetele teemadele. Güleni liikumist

¹⁸¹ Luik 2014, s.n.

¹⁸² Ilves 2016.

¹⁸³ Kaldoja 2016, s.n.

käsitleti harva religioosse sotsiaalse liikumisena või iseseisva nähtusena. Eesti meedias keskendus kajastus peamiselt riigipöördekatsega seotud süüdistustele ja Türgi ametlikule seisukohale.¹⁸⁴

Türgi riigivõimu ulatuslikud repressioonid GL-i liikumisega seostatud isikute suhtes põhjustasid märgatava väljarände, mille peamised sihtkohad olid Euroopa ja Põhja-Ameerika¹⁸⁵. Uurijad kirjeldavad liikumise kiiret muutumist. Lääneriikidesse ümber asunud GL põgenike kogukond rajas võõrustajariikides uued organisatsiooni- ning meediaplatformid.¹⁸⁶ Inimõiguste raportid näitavad, et pärast putšikatset pagesid tuhanded GL-i liikmed Türgist. Laienes Türgi riigi poolt GL-i liikmete jälitamine, sagenesid väljasaatmised ja ebaseaduslikud väljaandmised Türgile üle maailma.¹⁸⁷ Euroopa tasandil kasvas 2016. aasta järel Türgist lähtuv varjupaigataotlus märgatavalt. 2019. aastaks oli türklaste varjupaigataotluste maht ELis mitmekordistunud ning märkimisväärne osa taotlejatest seostus GL-i võrgustikuga.¹⁸⁸ Eesti kontekstis on allikad tagasihoidlikumad, kuid ametlikud ülevaated kinnitavad, et Türgi kodanikud esitasid ka Eestis pärast 2016. aastat varjupaigataotlusi (nt 2019. aastal 22 taotlust), mis osutab, et repressioonidest põgenenud jõudsid ka Eestisse, isegi kui nende täpne seotus GL-iga pole avalikes andmetes alati määratletav.¹⁸⁹

19. septembril 2016 kajastasid portaalid Objektiiv ja Meie Kirik sündmust, kus Eesti moslemikogukonna esindajad koos kirikujuhtidega tähistasid Eesti Kirikute Nõukogu (EKN) ruumides islami ohvripüha (*Kurban Bayram*).¹⁹⁰ Üritusel osalesid Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku emeriitpeapiiskop ja EKN-i president Andres Pöder, mitmete liikmeskirikute esindajad ning kohaliku moslemikogukonna liikmed.¹⁹¹ MTÜ Eestürk esindaja võttis *Kurban Bayrami* tähistamisest osa Fatih Güllü.¹⁹² Eestürki varasemad kontaktid ja koostööprojektid Eesti kiriklike institutsioonidega osutusid kriisiolukorras strateegiliselt kasulikuks. Sündmus kajastus ka *TV3 saates* „Seitsmesed

¹⁸⁴ Piirmann 2017.

¹⁸⁵ González-Doğan ja Palandjian 2026, 214.

¹⁸⁶ Watmough ja Öztürk 2018, 45–47.

¹⁸⁷ Freedom House 2021, s.n.

¹⁸⁸ Taş 2019, 1.

¹⁸⁹ European Migration Network 2016, 21–23.

¹⁹⁰ Objektiiv 2016.

¹⁹¹ Meie kirik 2016.

¹⁹² MTÜ Eestürk. *Eesti Inimesed*. Facebooki leht, 20.07.2017.

uudised“, kus reporter Katrin Lust nimetas kokkusaamist märgiliseks ja tõdes, et väga ilus oli näha kuidas kõik mahuvad ühise laua taha. EELK emeriitpiiskop Andres Pöder toonitas saates, et eri uskkondade esindajad on elanud sajandeid üksteise kõrval ning peaksid otsima viise vastastikuseks mõistmiseks, kus teineteist nähes ei tuntaks hirmu, vaid pigem rõõmu.¹⁹³

Pärast 2016. aastat on teaduskirjanduses kirjeldatud GL-i võrgustike ümberkujunemist diasporaatingimustes ning nende tegevuse jätkumist Euroopa ja Põhja-Ameerika riikides. Avalikes sõnavõttudes ja organisatsioonilistes kirjeldustes tõsteti esile hariduse, dialoogi, inimõiguste ja rahu temaatikat.¹⁹⁴ Eestis jätkus GL-i tegevus samade inimeste ja kontaktvõrgustiku toel. Avalikes ettevõtmistes ja sündmuste kajastustes rõhutati nüüd enam kultuurilist ja kogukondlikku dialoogi. 2016. aasta lõpu ja 2017. aasta jooksul toimusid mitmed kogukondlikud kokkusaamised ja pühade tähistamised, mis toetasid ühiskondliku sidususe ja religioonideülese mõistmise eesmärke. Avalikud väljundid Eestis muutusid universaalsemaks ning välditi poliitilisi seisukohavõtte, mis oleksid võinud seostuda Türgi sisepoliitilise vastasseisuga, võimaldaks säilitada tegevuse järjepidevust ja jätkata kultuurilise ning kodanikuühiskonna koostöö raamistikus.

7. jaanuaril 2018 käisid GL-i mehed pühapäeval ühiselt korvpalli mängimas.¹⁹⁵ 12. jaanuaril 2018 toimus MTÜ Eestürk nõukoda, millest võtsid osa Andres Kevallik, peapiiskop Andres Pöder ja Hans H. Luik.

22. märtsil 2018. aastal muudeti MTÜ Eestürk põhikirja ja ühing nimetati ümber Eesti Foorum Dialoogi Keskuseks (vt Lisa 3).¹⁹⁶ Uues põhikirjas laiendati eesmärke lisades senistele tegevustele ka pressikontaktide loomise ja heategevuse ning varasem viide Türgile eemaldati. Pärast nime- ja põhikirjamuudatust hõlmasid ühingu tegevused sotsiaalseid ja avalikke algatusi laiemalt. Sarnaseid nime- ja struktuurimuudatusi on kirjeldatud ka mitmes teises Euroopa riigis liikumisega seotud dialoogi- ja kodanikuühiskonna organisatsioonide puhul.¹⁹⁷

¹⁹³ Objektiiv 2016.

¹⁹⁴ Tungul 2021, 7.

¹⁹⁵ MTÜ Satu Dialoog. *MTÜ SATU Dialoog*. Facebooki leht, 12.01.2018.

¹⁹⁶ MTÜ Eestürk. *Põhikiri ja nime muutmise otsus 2018*. Äriregister.

¹⁹⁷ Taş 2019, 3–4.

Pärast 2018. aasta nime- ja põhikirjamuutust hakkas MTÜ Eesti Foorum Dialogi Keskus oma tegevustes üha enam keskenduma kogukondlikule dialoogile ja avalikule nähtavusele Eesti ühiskonnas. 2018. aasta mais peeti koduseid *iftari*-õhtusööke. GL-iga seotud pered kutsusid külalisi kohalikust kogukonnast, et tutvustada ramadani tähistamise tava ja tugevdada sotsiaalseid sidemeid. Sügisel 2018 jätkus traditsioonilise *Aşure* jagamine, mis on külalislahkuse ja jagamise rituaal ja Türki kontekstis seostub *Muharrami* 10. päevaga ning toimib eri rühmade vahelist sidusust tugevdava sümboolse praktikana.¹⁹⁸ Noa pudingu päeva tähistamisel tutvustati osalejatele türki kultuuritraditsiooni ja jagamise tava.¹⁹⁹

2018. aasta oktoobris jõudis Eesti avalikku meediaruumi Türki surve Güleni liikumisega seotud isikute väljaandmiseks. Türki parlamendi väliskomisjoni esimees Volkan Bozkır teatas, et Eestis viibib Güleni liikumisega seotud isikuid, kelle väljaandmist Türki soovib. Eesti prokuratuuri teatel ei olnud selleks ajaks esitatud ühtegi ametlikku väljaandmistaotlust.²⁰⁰

Perioodi 2012–2018 võib käsitleda kui GL-i Eestis tegutsemise intensiivset laienemist ja sellele järgnenud kriisi. Kuni aastani 2016 oli põhitegevuseks legitiimsuse kujundamine, institutsionaalne kinnistumine ja kasvav nähtavus Eesti avalikus ruumis. Selles faasis esines GL eelkõige Türki koostöö vahendajana, rajades kontakte akadeemiliste, poliitiliste, ettevõtlus- ja kiriklike partneritega. Samaaegselt kujunes nende rolliks olla ühtaegu Türki esindaja, sillaehitaja ja koostööpartner. Esmakordselt tutvustati GL-i kui sotsiaalset usuliselt inspireeritud liikumist 2012. aastal, kui Tallinna Tehnikaülikoolis esitleti Fethullah Güleni ideid akadeemilises kontekstis.

Legitiimsuse oluline eeldus oli toetumine emamaa ressursile ja prestiižile. Eesti kontaktide rajamine toimus suurel määral Türki partnerluse pinnalt ning just see andis tegevusele usaldusväarsuse, kaalu ja nähtavuse. Samas sisaldas selline mudel endas struktuurset haavatavust. Mida tugevam oli seotus Türki-suunalise toe ja

¹⁹⁸ Çekiç ja Oğan 2024, 21–32.

¹⁹⁹ MTÜ Eestürk. *Eesti Inimesed*. Facebooki leht, 12.10.2018.

²⁰⁰ ERR *News* 2018.

representatsiooniga, seda vastuvõtlikumaks muutus siinne tegevus Türgi sisepoliitika mõjule.

Murrang saabus siis, kui Türgi sisepoliitiline konflikt pärast 2016. aasta riigipöördekatset kandus üle rahvusvahelisse ruumi ja muutis senise legitiimsuse allika probleemseks. Senine avalik koostööpositsioon kadus ning varasem partneriroll asendus järjest enam kahtlustuse, stigmatiseerituse ja terrorismisüüdistustega seotud kuvandiga. Perioodi iseloomustab muster, milles laienemine, legitiimsuse kujundamine ja institutsionaalne kinnistumine viisid küll kasvava nähtavuseni, kuid samal ajal süvendasid sõltuvust emamaa poliitilisest saatusest. Tulemuseks oli kriis, milles GL-i positsioon Eestis liikus tunnustatud koostööpartnerist vaidlustatud ja haavatava avaliku subjekti staatusse.

Aastaid 2017–2018 võib käsitleda kriisijärgse ümberraamistamise etapina, mil varasem Türgi-keskne esindusroll kadus. Nime- ja põhikirjamuudatus võivad seejuures osutada püüdele kohandada organisatsiooni avalikku profiili olukorras, kus senine emamaale toetunud legitiimsus oli kadunud ja Türgi kuulutas GL-i terroristlikuks liikumiseks.

3.3 Esinduselt osalusele 2019–2021

2019. aasta veebruaris toimus koostööseminar Eesti Töötukassaga, mis laiendas ühingu tegevusvälja sotsiaalse kaasatuse ja tööturu valdkonda. Kultuurivahendaja rollil kõrvale tekkis ühiskondlikult kasuliku partneri ja integreeruja roll.²⁰¹ Sama aasta märtsis toimunud kunsti- ja muusikaüritus, mis ühendas *marbling*-kunsti töötoa, *Ney* muusika ettekande ja sõnavabadust käsitleva ettekande.²⁰² Märtsis esitleti esimest eestikeelset

²⁰¹ MTÜ Eestürk. *Eesti Inimesed*. Facebooki leht, 21.02.2019.

²⁰² *Ibid.*, 14.03.2019.

Fethullah Güleni raamatut „Tarkuse pärlid“.²⁰³ Raamatu ilmumine tähistas esmakordset GL-i ideelise pärandi tõlkimist Eesti keele- ja kultuuriruumi.²⁰⁴

Jaanuaris 2020 kuulutas MTÜ Eesti Foorum Dialoogi Keskus välja A1-taseme türgi keele kursuse.²⁰⁵ Kui varasemad tegevused olid suunatud peamiselt kultuurilise vastastikuse mõistmise süvendamisele, siis nüüd lisandus praktiline, oskuspõhine mõõde, mis väljendas organisatsiooni püüdlust muutuda sotsiaalselt kasulikuks ja integreerunud osaks Eesti kodanikuühiskonnast.

2021. aastal osales ühing mitmetes ühiskondliku kaasatuse teemalistes ettevõtmistes. Eestis tähistataval mitmekesisuse päeval tutvustati türgi kultuuripärandit, korraldati otseülekanne türgi köögist ning tehti koostööd Eesti Töötukassaga ettevõtlus- ja tööalase kohanemise teemalistel seminaridel.

10. veebruaril 2022 toimus MTÜ Eesti Foorum Dialoogi Keskuse kontori ruumides Pärnu mnt 139c Türgi õhtu ja kooskokkamine.²⁰⁶ Valmistati *tantunit* ja kodust halvaad. Sündmus oli avalik, eelregistreerimise ja osalustasuga. 23. veebruaril 2022 avaldas MTÜ Facebookis Eesti Vabariigi aastapäeva mitmekeelse tervitusvideo.²⁰⁷ Klipp jõudis telekajastuse kaudu laiemale publikuni TV3 saates „Õhtu“ Eesti Vabariigi aastapäeva eelõhtul. Tervitus rõhutas kuulumist Eesti avalikku ruumi, lojaalsust Eesti riigile ja avatud rahvusvahelist hoiakut. 20. mail 2022 toimus MTÜ Satu Dialoog ruumides Tallinna ja Harjumaa Vabatahtlike Seltsiliste²⁰⁸ kogemuskohvik, mida modereerisid *Helpific*’u koordinaatorid. *Helpific on kogukondlik abiplatvorm*, Eesti mittetulundusühing, mis ühendab abi vajavaid inimesi vabatahtlike ja abipakkujatega, et soodustada kogukondlikku toetust ja sotsiaalset kaasatust.²⁰⁹ Arutleti uskumuste ja väärtuste üle ning lõpetati türgi köögi maitsete jagamisega.²¹⁰

²⁰³ Gülen 2019.

²⁰⁴ MTÜ Eestürk. *Eesti Inimesed*. Facebooki leht, 14.03.2025.

²⁰⁵ *Ibid.*, 15.01.2020.

²⁰⁶ MTÜ Satu Dialoog. *MTÜ SATU Dialoog*. Facebooki leht, 10.02.2022.

²⁰⁷ *Ibid.*, 23.02.2022.

²⁰⁸ MTÜ Vabatahtlik Seltsiline. *Tutvustus*.

²⁰⁹ *Helpific* Kogukondlik abiplatform 2025.

²¹⁰ MTÜ Satu Dialoog. *MTÜ SATU Dialoog*. Facebooki leht, 20.05.2022.

28. mail 2022 toimus Kasahstani toidukultuuri tutvustav õhtu.²¹¹ Eesti GL-i kogukonda kuulub Kesk-Aasiast pärit inimesi, kes on Eestisse saabunud töörande kaudu ning kelle varasem kokkupuude liikumisega on sageli seotud GL-i haridusvõrgustikku kuulunud koolidega. Üritusel kasutati varasemate kohtumistega sarnast formaati, kus osalejad kogunesid ühise toidulaua ümber.²¹² Valmistati kasahhi rahvusrooga *beshbarmak*’i. Üritusel osalesid lisaks eestlastele ka vene keelt kõnelevad naised ning samal ajal korraldati lastele mängulisi tegevusi ja võistlusi, näiteks köievedu, mis aitas luua osalejate vahel vaba ja kogukondliku õhkkonna.²¹³

Suvel 27. juunil ja 9. augustil 2022 toimusid MTÜ Satu Dialoogi kontoriruumides Pärnu mnt 139c türgi kokanduskursused. Mõlemad kohtumised toimusid ühise toiduvalmistamise formaadis. Kutsetes ja Facebooki postitustes kirjeldati üritusi kui võimalust erineva taustaga inimeste kohtumiseks.²¹⁴

13. augustil 2022 osalesid MTÜ Eesti Foorum Dialoogi Keskuse vabatahtlikud kirjandusfestivalil „Eesti kirjanik. Mälumäng“ mis toimus Alatskivil Juhan Liivi muuseumi õuel. Üritus tõi kokku kirjandushuvilisi, kohalikke elanikke. MTÜ Satu Dialoogi vabatahtlikud pakkusid festivali küllastajatele toitlustust.²¹⁵

20. augustil 2022 tähistas MTÜ Eesti Foorum Dialoogi Keskus Eesti Vabariigi taasiseseisvumispäeva sünnipäevapeo formaadis Kadriorus Poska Villa hoovil. Kutsutud olid GL-i kogukonna sõbrad ja koostööpartnerid. Taasiseseisvumispäeva Facebooki postituses rõhutati tänulikkust Eesti riigile ning jagati mõtteid vabaduse, rahu ja kooselamise väärtustest. Külalistele pakuti türgi rahvustoite, sünnipäevatorti, muusikalisi etteasteid, meisterdamise töötubasid ja ühiseid mängu.²¹⁶

21. septembril 2022 korraldas MTÜ Eesti Foorum Dialoogi Keskus ülemaailmse rahu tähistamise päeva puhul akrüülivärvide töötoa. Kunstiline väljendusviis oli valitud kui loov ja rahumeelne viis tuua kokku erineva taustaga inimesed, kes said ühiselt

²¹¹ Intervjuu I8, märts 2025

²¹² MTÜ Satu Dialoog. *MTÜ SATU Dialoog*. Facebooki leht, 03.06.2022.

²¹³ Intervjuu I3, veebruar 2025.

²¹⁴ MTÜ Satu Dialoog. *MTÜ SATU Dialoog*. Facebooki leht, 08.06.2022.

²¹⁵ *Ibid.*, 01.08.2022.

²¹⁶ *Ibid.*, 16.08.2022.

arutleda rahu ja kooseksisteerimise tähenduse üle. Loovtegevus väljendas ühingu dialoogilist ja rahumeelset väärtusruumi.²¹⁷

5. oktoobril 2022 korraldati õpetajatele tasuta kokanduskursus, millega tänati haridustöötajaid ning tutvustati türgi köögi koduseid roogi. Ühine kokkamine sidus tänulikkuse ja kultuurilise õppimise GL-ile omasel moel²¹⁸. 28. oktoobril 2022 külastas MTÜ Eesti Foorum Dialoogi Keskus eesti keele õpperühm Narva Eesti keele maja ja kohtus kohalike õpilastega, kellega mängiti keelemänge. Keelepraktika ja sõbralik suhtlus soodustasid Facebooki postituse järgi osalejate lõimumist Eesti ühiskonda.²¹⁹

2022. aasta 11. novembril toimus Tallinnas Eesti Foorum Dialoogi Keskuse kontoris kohtumine NBA endise korvpalluri ja inimõiguste kaitsja Enes Kanter Freedomiga, kes on GL-i toetajana Türgis kuulutatud terroristiks.²²⁰ Enes Kanter on avalikult toetanud GL-i, jaganud selle väärtusi ja kritiseerinud Erdoğanit, NBA ärihuvide inimõigustest tähtsamaks pidamist seoses Nike lapstööjõu kasutamisega ja kritiseerinud Hiinat uiguuride represseerimise pärast. 2019. aastal külastas ta Güleni residentsi Pennsylvanias, kinnitades avalikult oma seotust liikumisega.²²¹ Enes Kanter Freedom andis intervjuu Eesti Päevalehele.²²²

20. novembril 2022 rahvusvahelisel lastepäeval, külastas rühm vabatahtlikke Vao varjupaigataotlejate majutuskeskust. Tegemist oli inimestega, kes olid ise varem keskuses elanud, taotlenud Eestis rahvusvahelist kaitset ja saanud asüüli. Keskuses elavatele lastele viidi vabatahtlike valmistatud kooke ja küpsetisi ning külastuse eesmärk oli toetada varjupaigataotlejate peresid.²²³

Advendi eel 24. novembril 2022 algatas ühingu projekti Saame tuttavaks, mis soovis leida jõulukuul kohalikke peresid, kes oleks valmis GL liikmeid külalistena vastu võtma, kohandades *iftari*-formaati Eesti kultuurikontekstis vastastikuse mõistmise ja

²¹⁷ MTÜ Satu Dialoog. *MTÜ SATU Dialoog*. Facebooki leht, 11.09.2022.

²¹⁸ *Ibid.*, 26.08.2022.

²¹⁹ *Ibid.*, 28.10.2022.

²²⁰ *Ibid.*, 11.11.2022.

²²¹ Horvath 2020.

²²² Kuldkepp 2022.

²²³ Osalusvaatlus 20.11.2022.

sõpruse arendamiseks.²²⁴ Kontaktid tekkisid ka kohalike kirikukogudustega; intervjueeritavate sõnul külastati näiteks Saue Mihkli kirikut ning kohtuti sealsete koguduseliikmetega jõulu ja ramadani ajal toimunud mitteametlikel kohtumistel.²²⁵

14. detsembril 2022 toimus kohtumine Eesti Inimõiguste Keskuse esindaja Uljana Ponomarjovaga, kelle ettekande keskmes oli inimõiguste olemus ja tähendus tänapäeva ühiskonnas.²²⁶ Arutluses käsitleti inimõigusi kui universaalseid ja jagamatuid põhimõtteid, mis kaitsevad iga inimest sõltumata tema rahvusest, usust või päritolust. Samuti rõhutati inimõiguste rolli isiklike vabaduste tagamisel ning ühiskondliku vastutuse ja solidaarsuse kujundamisel.

Perioodi 2019–2022 võib käsitleda etapina, mil GL-iga seotud tegevus liikus esinduselt osalusele. Seda näitab nihe Eesti–Türgi suhete vahendamisel koostööle Eesti asutuste, kogukondlike algatuste ja avalike sündmustega, mille keskmes olid tööturg, keeleõpe, vabatahtlikkus, inimõigused ja igapäevane koosolemine. Kultuuriline tegevus jätkus, kuid see ei toimunud enam niivõrd Türgi esindamisena, vaid kohalike suhete, usalduse ja kuuluvuse loomise vahendina.

Seda muutust võib seostada ka kogukonna koosseisu teisenemisega pärast 2016. aastat. Kui varasem tegevus toetus emamaa võrgustikele ja prestiižile, siis hiljem lisandus inimesi, kelle side Türgiga oli repressioonide ja sundlahkumise tõttu katkenud. Keskne ei olnud enam Türgi vahendamine, vaid uue koha leidmine Eesti ühiskonnas. Teiste aitamine võis seejuures olla korraga nii lõimumisviis kui ka viis taastada paguluskogemuses murenenud väärikust ja agentsust. Seega näib selle perioodi põhimuster olevat nihe välisest representatsioonist kohalikult kinnistatud, sotsiaalselt kasuliku kohalolu poole.

²²⁴ MTÜ Satu Dialoog. *MTÜ SATU Dialoog*. Facebooki leht, 24.11.2022.

²²⁵ Intervjuu I4, veebruar 2025.

²²⁶ MTÜ Satu Dialoog. *MTÜ SATU Dialoog*. Facebooki leht, 14.12.2022.

3.4 Teenimise sekulaarselt loetavad vormid 2023–2025

2023. aastal hakkas üha selgemalt välja kujunema eakate toetamisele ja ühiskondlikule kasulikkusele suunatud vabatahtlik tegevus. 14. veebruaril toimus Pihlakodus sõbrapäeva kohtumine²²⁷ ning 8. märtsil külastati sama hooldekodu rahvusvahelise naistepäeva puhul.²²⁸ 14. mail tähistati emadepäeva Nõmme Pihlakodus.²²⁹ 2023. aasta suveks oli selline tegevus muutunud nähtavamaks ja korduvamaks praktikaks. Juulis külastati kolme hooldekodu ning Tallinnas perioodiliselt kokku viit hooldekodu. Sügisel jätkusid kohtumised Merivälja Südamekodus²³⁰ ning aasta lõpus korraldati hooldekodudes jõuluaja kokkusaamisi. Sama suundumus seostus 12. juunil avaldatud üleskutsega liituda Vabatahtlike seltsiliste projektiga²³¹, mille eesmärk oli vähendada vanemaealiste üksildust ja tugevdada kogukondlikku sidusust. 9. novembril käisid GL-i vabatahtlikud veredoonorina verd loovutamas, et aidata abivajajaid ja toetada tervishoiusüsteemi.²³² 26. novembril külastati Tallinna Lastekodu juures tegutsevat ema ja lapse turvakodu, kus veedeti aega lastega ja valmistati koos türgi pitsat.²³³ Detsembris 2023 osalesid vabatahtlikud Tallinna Toidupanga tegevuses, jagades abivajajatele toiduabi.²³⁴

2023. aasta kevadel panustati inimõiguste kaitsmise algatustesse. 6. märtsil osalesid GL-i vabatahtlikud MTÜ Mondo korraldatud üritusel, mis keskendus naiste õigustele ja tagakiusamise probleemile erinevates maailma piirkondades.²³⁵ Seal juhiti tähelepanu naiste vastu suunatud repressioonidele, rõhutati sõnavabaduse, inimõiguste ja naiste vabaduse tähtsust ning avaldati toetust Iraani naistele. Osalus ei piirdunud üksnes kogukondliku abistamisega, vaid seostus ka laiemalt kannatajate toetamise ja GL-i avalikult sõnastatud eetiliste seisukohtadega.

Nende praktikate kõrval tuli samal perioodil esile ka külalislahkusel ja kohtumisel põhinev viis luua usaldust ning vastastikust mõistmist. 23. märtsil esitati kutse osaleda ramadani paastukuu jooksul Tallinna, Tartu ja Pärnu GL-i peredes toimuvatel *iftari*-

²²⁷ MTÜ Satu Dialoog. *MTÜ SATU Dialoog*. Facebooki leht, 14.12.2022.

²²⁸ *Ibid.*, 24.02.2023.

²²⁹ *Ibid.*, 14.05.2023.

²³⁰ MTÜ Satu Dialoog. Koduleht.

²³¹ MTÜ Satu Dialoog. *MTÜ SATU Dialoog*. Facebooki leht, 12.06.2023.

²³² *Ibid.*, 09.11.2023.

²³³ *Ibid.*, 26.11.2023.

²³⁴ *Ibid.*, 31.12.2023.

²³⁵ *Ibid.*, 28.03.2023.

õhtusöökidel.²³⁶ Kutses märgiti, et 2023. aastal langevad samale perioodile kolme abrahamliku religiooni pühad, mis loob võimaluse dialoogiks ja vastastikuseks mõistmiseks. Nii toimus *iftar* ühelt poolt islami paastutraditsiooni tutvustamisena, teiselt poolt aga usaldust ja kultuurilist sidusust loova kohtumisvormina.

Aktiivne osalus ühiskondlikes tegevustes muutis GL-i avaliku kohalolu nähtavamaks ning täpsustas ka selle enesemääratlust avalikus ruumis. Eesti Vabariigi aastapäeva puhul avaldas MTÜ video, milles osalejad jagasid oma arusaamu Eestist ja eestilikkusest.²³⁷ Selles võib näha organisatsiooni soovi tugevdada ühist identiteeditunnet ja kuuluvust Eesti ühiskonda. Erinevad vastused tõid esile, kuidas Eesti kogemus ühendas isiklikke ja ühiskondlikke väärtusi ning vabaduse, hoolivuse ja sidususe tajumist. Sama suundumus jätkus suvel ka organisatsiooni tasandil.

11. juulil muudeti MTÜ Eesti Foorum Dialoogi Keskus nimi ümber MTÜ Satu Dialoogiks. Nimi on moodustatud sõnade saame tuttavaks esitähedest. Põhikiri säilitas suuresti varasema struktuuri ja eesmärgid (vt Lisa 4), milleks olid kultuuri-, hariduse- ja ärikoostöö edendamine, mida teostatakse muu hulgas kultuuri-, haridus-, äri- ja pressikontaktide loomise, vastavate ürituste korraldamise ning heategevuse kaudu.²³⁸ Uue, lühema ja lihtsamini meelde jääva nime kasutuselevõttus võib näha soovi kujundada oma kohalolu Eesti ühiskonnas selgemaks ja vahetumaks. Nii 12. augustil Alatskivil toimunud kirjandusfestivalil osalemises²³⁹ kui ka 20. augustil Poska Villa hoovil peetud taasiseseisvumispäeva tähistamises²⁴⁰ võib näha üha selgemat soovi suhestuda Eesti avaliku ja kultuurilise ruumiga mitte kõrvalise külalisena, vaid osalejana.

2023. aasta sügisel ja aasta lõpus muutusid nähtavamaks algatused, mille kaudu tutvustati türgi kultuuri ning loodi kultuuridevahelise kohtumise võimalusi. 12. septembril korraldati rahvusvahelise rahupäeva puhul loovtöötuba, kus akrüülvärvidega maalides arutleti rahu tähenduse ja rahumeelse maailma kujundamise võimaluste üle.²⁴¹ 24. septembril samal aastal viidi Tallinna Keskraamatukogus läbi türgi kultuuriõhtu, kus

²³⁶ MTÜ Satu Dialoog. *MTÜ SATU Dialoog*. Facebooki leht, 17.03.2023.

²³⁷ *Ibid.*, 24.02.2023.

²³⁸ Intervjuu I4, veebruar 2025.

²³⁹ MTÜ Satu Dialoog. *MTÜ SATU Dialoog*. Facebooki leht, 05.08.2023.

²⁴⁰ *Ibid.*, 31.08.2023.

²⁴¹ *Ibid.*, 12.09.2023.

tutvustati eesti keeles ilmunud türgi autorite loomingut, anti lugemissoovitusi ning esines sufi dervişi.²⁴² 11. detsembri Facebooki postituses märgiti, et liikmed viisid erinevates koolides läbi kokanduskursusi, kus tutvustati eri kultuuride toidutraditsioone ja valmistati ühiselt toite.²⁴³

2024. aastal jätkus dialoogile, külalislahkusele ja kultuuridevahelisele kohtumisele suunatud tegevus. 7. veebruaril viidi koostöös MTÜ Mondoga Pärnumaal Lindi külas läbi türgi hommikusöögi valmistamise ja ühissöömise kohtumine.²⁴⁴ 11. märtsist kuni 7. aprillini korraldati ramadaani paastukuu jooksul Tallinnas, Tartus ja Pärnus elavate GL-i perede kodudes *iftari*-õhtusööke, kuhu kutsuti külalisi osa võtma paastuaja õhtusöögist ning tutvuma ramadaani traditsioonidega.²⁴⁵ 3. mail toimus Pirita päevakeskuses mitmekesisuse päevale pühendatud kohtumine, kus viidi läbi töötube ja esitlusi ning pakuti eri rahvusköökide toite.²⁴⁶ 24. septembril viidi koostöös Pirita päevakeskusega Tallinna Keskraamatukogus läbi Türgi kultuuri tutvustav programm, kus käsitleti Mevlana ja Yunus Emre õpetuste universaalseid sõnumeid, tutvustati eesti keelde tõlgitud türgi autorite teoseid ning toimus sufi dervişi etteaste.²⁴⁷ Kultuuridevaheliste kohtumiste korraldamises võib näha püüdlust luua usaldust, sidusust ja vastastikust mõistmist vahetute kohtumiste kaudu.

2024. aastal tõusis uue tegevussuunana esile keskkonnateema. Alates märtsist viisid MTÜ Satu Dialoogi liikmed Erasmus+ projekti R3ADE raames läbi keskkonnateemalisi õppepäevi, mis keskendusid ringlussevõtule, jäätmekäitlusele ja jätkusuutlikele tarbimisharjumustele.²⁴⁸ Nende käigus toimusid töötoad, rühmaarutelud ja ekspertide juhitud sessioonid, tutvustati ringlussevõtu põhimõtteid, käsitleti toodete elutsüklit ja tarbijakäitumise keskkonnamõju ning viidi läbi praktilisi taaskasutustegevusi. 14.–15. juunil jätkus sama tegevussuund R3ADE koolitusega, mis toimus Kliimaministeeriumis, Pääsküla jäätmejaamas, Tallinna Toidupangas ja Pirita päevakeskuses.²⁴⁹

²⁴² MTÜ Satu Dialoog. Koduleht.

²⁴³ *Ibid.*

²⁴⁴ MTÜ Satu Dialoog. *MTÜ SATU Dialoog*. Facebooki leht, 09.02.2024.

²⁴⁵ *Ibid.*, 21.02.2024.

²⁴⁶ *Ibid.*, 20.04.2024.

²⁴⁷ *Ibid.*, 24.08.2024.

²⁴⁸ *Ibid.*, 07.03.2024.

²⁴⁹ *Ibid.*, 27.05.2024.

2024. aastal jätkus ka koostöö hooldekodudega. 1. oktoobril külastati rahvusvahelise eakate päeva puhul Pihlakodu.²⁵⁰ Novembris korraldati Tallinna naiste ja laste turvakodus ühistegevus rahvusvahelise naistevastase vägivalda kaotamise päeva raames, valmistades koos seal elavate naiste ja lastega *lahmacun*'i.²⁵¹ 18. detsembril viidi rahvusvahelise rändepäeva puhul Merivälja Südamekodus läbi põlvkondadevaheline kohtumine koostöös Laagna Gümnaasiumi õpilaste ja õpetajatega, kus hooldekodu elanikele anti üle õpilaste valmistatud jõulukaardid, lauldi, vesteldi ning pakuti türgi magustoite.²⁵²

2024. aastal muutus nähtavamaks ka rahu ja inimõiguste toetamisega seotud väärtusruum. 15. oktoobril kuulutati välja laste õiguste päeva joonistusvõistlus „Uus maailm armastuse ja rahu nimel”, mille eesmärk oli tõsta teadlikkust laste õigustest ning julgustada teemat käsitlema loovtöö kaudu.²⁵³ 21. novembril toimus Tallinna Keskraamatukogus laste õiguste päeva joonistusvõistluse auhinnagala, kus esitleti konkursile laekunud töid, anti üle auhinnad ning külalisena esines kirjanik Imbi Paju.²⁵⁴

2. ja 26. oktoobril võeti külalisi vastu ühingu ruumides, kus toimusid *ebru*-tehnikat tutvustavad töötoad²⁵⁵ ning 8.–9. detsembril toimus samades ruumides GL-i vabatahtlike kahepäevane lugemislaager²⁵⁶, kus loeti vaimulikke raamatuid, arutleti ja vesteldi.

Traditsiooniliselt kuulutati 20. juulil välja fotokonkurss „Minu silmis Eesti”, mis kutsus Eestis elavaid välismaalasi jäädvustama Eesti loodust, kultuuri ja igapäevaelu isiklikust vaatenurgast.²⁵⁷ Konkursile esitati 87 fotot 38 osalejalt ning valitud töid esitleti hiljem näitusel. 2. augustil 2024 osaleti Alatskivil toimunud Liivi Muuseumi kirjandusfestivalil, kus pakuti küllastajatele Kesk-Aasiast ja türgi köögist inspireeritud toite.²⁵⁸

20. augustil 2024 korraldati Poska Villas Eesti taasiseseisvumispäeva tähistamisele pühendatud kogukondlik kohtumine, mille käigus toimusid töötoad, ühistegevused ja mängud, eksponeeriti fotokonkursi töid ning kuulutati välja konkursi tulemused.²⁵⁹

²⁵⁰ MTÜ Satu Dialoog. *MTÜ SATU Dialoog*. Facebooki leht, 05.10.2024.

²⁵¹ *Ibid.*, 20.11.2024.

²⁵² *Ibid.*, 18.12.2024.

²⁵³ *Ibid.*, 16.10.2024.

²⁵⁴ MTÜ Eestürk. *Eesti Inimesed*. Facebooki leht, 23.11.2024.

²⁵⁵ MTÜ Satu Dialoog. *MTÜ SATU Dialoog*. Facebooki leht, 01.10.2024.

²⁵⁶ *Ibid.*, 08.12.2024.

²⁵⁷ MTÜ Satu Dialoog. Koduleht.

²⁵⁸ MTÜ Satu Dialoog. *MTÜ SATU Dialoog*. Facebooki leht, 17.08.2024.

²⁵⁹ Osalusvaatlus, 20.08.2024.

Nende ettevõtmiste kaudu väljendus 2024. aastal soov osaleda Eesti avalikus ja kultuurilises ruumis aktiivse kohalolijana.

2024. aasta lõpus ja 2025. aasta alguses lisandus varasematele kohtumisvormidele kultuuridevaheliste jõuluõhtute tava, mille eesmärk oli tuua kokku erineva taustaga inimesi ja soodustada vastastikust mõistmist. Kui 2024. aasta vahetuse paiku toimusid need kohtumised esimest korda²⁶⁰, siis 2025. aasta advendiajast uue aastani²⁶¹ korraldati neid juba seitse.

2025. aastal jäid oluliseks sellised tegevusvormid, milles dialoog ja hoolivus väljendusid vahetute kohtumiste kaudu. Veebruaris külastasid MTÜ Satu Dialoogi vabatahtlikud ema ja lapse turvakodu, kus veedeti aega koos seal elavate emade ja lastega, valmistati ühiselt toitu ning korraldati lastele mängulisi tegevusi.²⁶² 28. veebruarist kuni 30. märtsini korraldati liikmete kodudes *iftari*-õhtusööke, millele kutsuti külalisi erinevatest religioonidest, rahvustest ja kultuuritaustadest.²⁶³ Sama ramadaanikuu jooksul toimus ka MTÜ Satu Dialoogi vabatahtlike ja Poska Villas tegutseva vanurite eneseabi- ja nõustamisühingu kohtumine, kus valmistati ja jagati ühiselt eesti toite ning oldi ühises lauas eri põlvkondade ja kultuuritaustadega inimestega.²⁶⁴ Nii kinnistusid 2025. aastal varasematel aastatel välja kujunenud kohtumisel ja vahetul suhtlusel põhinevad tegevusvormid.

Seniste tegevuste kõrval tuli 2025. aastal nähtavamalt esile ka uusi algatusi. 9. veebruaril viisid MTÜ Satu Dialoogi vabatahtlikud Laagri Koolis läbi *ebru*-kunsti tutvustava tunni.²⁶⁵ Sama aasta sügisel käivitus Euroopa Solidaarsuskorpuse solidaarsusprojekt „*The Bridge: Connecting Generations and Cultures*”, mille kaudu seostus varasem hoolivuse ja kohtumise mõõde senisest selgemalt põlvkondadevahelise ja kultuuridevahelise suhtlusega. 13. septembril toimus vanavanemate päeval Nõmme Pihlakodus projekti esimene kohtumine, kus GL-i noored vabatahtlikud ja eakad osalesid vestlustes, muusikalistes tegevustes ja töötubades.²⁶⁶ 25. oktoobril leidis aset teine

²⁶⁰ MTÜ Satu Dialoog. MTÜ SATU Dialoog. Facebooki leht, 01.01.2025.

²⁶¹ *Ibid.*, 04.01.2026.

²⁶² *Ibid.*, 04.01.2026.

²⁶³ *Ibid.*, 30.03.2025.

²⁶⁴ *Ibid.*, 14.04.2025.

²⁶⁵ *Ibid.*, 9.02.2025.

²⁶⁶ *Ibid.*, 08.09.2025.

kohtumine, mille keskmes oli muusikateemaline arutelu ning eesti ja türgi laulude kuulamine koos eakatega.²⁶⁷ 22. novembril toimus projekti kolmas kohtumine Pihlakodus. Nende ettevõtmiste kaudu ilmnas 2025. aastal, et varasematel aastatel kujunenud hooliv kohalolu ei kadunud, vaid omandas uutes algatustes teadlikumalt sõnastatud ja projektiraamistiku kaudu püsivama kuju ning kaasas GL-i noori aktiivsesse tegevusse. Samal ajal jätkusid ka juba traditsiooniliseks kujunenud avalikud ettevõtmised nagu 10. juulil välja kuulutatud fotokonkurss „Eesti värvid“²⁶⁸ ja 9. augustil osalemine Alatskivil Juhan Liivi Muuseumis toimunud kirjandusfestivalil.²⁶⁹ Ühingu vabatahtlikud pakkusid kirjandusfestivalil Türgi köögist pärit toite ning kogusid annetusi Aafrikas toimuva heategevusprojekti toetuseks. Samuti oli festivalil eksponeeritud MTÜ Satu Dialoogi rändnäitus „Laste silmade läbi“.²⁷⁰ Toitlustusest saadud annetused suunati eesti päritolu heategevusorganisatsioonile MTÜ *Little Bridge Foundation*ile, mis tegutseb Ugandas.²⁷¹

20. augustil 2025 korraldasid MTÜ Satu Dialoog Kadriorus Poska Villa hoovil Eesti taasiseseisvumispäeva tähistamisele pühendatud kogukondliku kohtumise, kus osales üle saja inimese.²⁷² Ürituse raames pakuti Türgi toitu, toimusid loovad töötoad ning eksponeeriti fotonäitust ja söödi ühiselt sünnipäevatorti. Samuti autasustati fotokonkursi võitjaid.

Võrreldes eelnevate aastatega kujunes GL-i tegevus 2025. aastal selgemalt projektipõhiseks. 27. veebruaril teatati Erasmus+ programmi toel elluviidava projekti CONNEX käivitamisest, mille eesmärk oli tugevdada kogukonnasuhete kujunemist ja kultuurilist lõimumist migrantide ja kohalike elanike vahel kunsti kaudu.²⁷³ Juunis osalesid MTÜ Satu Dialoogi esindajad Prahast toimunud dialoogistrateegia arendamise kohtumisel, kus käsitleti sallivuse, dialoogi ja kooselu kultuuri edendamise küsimusi.²⁷⁴ 26.–28. juunil korraldati CONNEXi raames veebiseminaride sari, mis keskendus

²⁶⁷ MTÜ Satu Dialoog. MTÜ SATU Dialoog. Facebooki leht, 25.10.2025.

²⁶⁸ *Ibid.*, 25.10.2025.

²⁶⁹ *Ibid.*, 15.08.2025.

²⁷⁰ Osalusvaatlus, 09.08.2025.

²⁷¹ *Ibid.*

²⁷² MTÜ Satu Dialoog. MTÜ SATU Dialoog. Facebooki leht, 21.08.2025.

²⁷³ *Ibid.*, 27.02.2025.

²⁷⁴ *Ibid.*, 21.06.2025.

kaasavate kogukondlike ürituste korraldamisele, kultuuritundlikkuse arendamisele ning migrantide kaasamise ja võimestamise teemadele.²⁷⁵ 6. augustil avalikustati sama projekti raames valminud kogukondliku lõimumise tööriistakast, mis koondas praktilisi materjale kogukonnatöötajatele, õpetajatele, vabaihendustele ja teistele lõimumisvaldkonnas tegutsejatele.²⁷⁶ 5.–6. novembril osalesid MTÜ Satu Dialoogi esindajad Frankfurdis toimunud rahvusvahelisel konverentsil „*Nostra Aetate: Three Faiths – One Hope*”, kus arutati religioonidevahelise dialoogi, vastastikuse mõistmise ja rahumeelse kooselu võimalusi.²⁷⁷ Nii koondus 2025. aastal osa varasemast kohtumis- ja dialoogipraktikast üha selgemalt rahvusvahelise koostöö, projektide ja sõnastatud lõimumiseesmärkide ümber.

Alates 2010. aastast kujunenud avalik kohalolu ja koostöövõrgustik Eestis koondusid kõige selgemalt 15. tegevusaasta tähistamise, mida võib pidada 2025. aasta kulminatsiooniks. 12. novembril toimus Tallinna 21. Kooli ruumides ühingu 15. tegevusaastale pühendatud pidulik aktus, kus osales üle saja külalise, esitleti slaidiprogrammi organisatsiooni tegevusest, esinesid Tallinna Poistekoor, tantsuansambel Kullaketrajad ja teised ning tervitusi tõid mitmed koostööpartnerid. Õhtu lõppes piduliku söömaajaga.²⁷⁸ Sellisena oli 15. tegevusaasta tähistamine juubelisündmus, milles koondusid varasematel aastatel kujunenud avalik nähtavus, koostöösuhted ja soov kinnistada oma kohalolu Eesti ühiskonnas püsiva osalejana.

Perioodi 2023–2025 võib käsitleda etapina, mil GL-iga seotud tegevus hakkas üha selgemalt väljendama GL-i väärtuste tõlkimist sekulaarsesse avalikku ruumi. Seda näitab esiteks tegevuse koondumine valdkondadesse, mis on Eesti ühiskonnas ühtaegu moraalselt legitiimsed ja avalikult hinnatud: eakate toetamine, vabatahtlikkus, inimõigused, hariduslikud töötoad, kogukondlik sidusus, kultuuridevaheline kohtumine ja keskkonnateemad. Selline nihe ei paista olevat juhuslik, vaid valikuline. Esile tõusevad just need teemad, mis haakuvad korruga nii kohalike väärtusraamide kui ka GL-i õpetuses kesksete väärtustega nagu teenimine, dialoog, rahu, pluralism ja sotsiaalne vastutus.

²⁷⁵ MTÜ Satu Dialoog. *MTÜ SATU Dialoog*. Facebooki leht, 21.06.2025.

²⁷⁶ *Ibid.*, 06.08.2025.

²⁷⁷ *Ibid.*, 09.11.2025.

²⁷⁸ *Ibid.*, 17.11.2025.

Selle perioodi eripära võrreldes eelnevaga seisneb selles, et osalus ei väljendu enam peamiselt lõimumises või kasulikus kohalolus üldiselt, vaid muutub moraalselt laetud, järjest rutiinsemaks ja üha selgemini struktureeritud praktikaks. Hooldekodude külastused, Toidupank, doonorlus, turvakodud ja kogukondlikud algatused osutavad hoolivuse püsivale kohalolule, samal ajal kui keskkonnaprojektid, rahvusvaheline koostöö ja lõimumisele suunatud projektid viitavad tegevuse laienemisele projektipõhisemasse ja rahvusvahelisemasse suunda. Osalemine Eesti kirjandusfestivalil, fotokonkursid, riiklike tähtpäevade tähistamine ja 15. tegevusaasta pidulik aktus näitavad omakorda, et kultuuriline tegevus ei kao, vaid toimib usalduse, sidususe ja avaliku kohalolu vahendina. Seega näib selle perioodi põhimuster olevat GL-i väärtuste tõlkimine sekulaarselt loetavatesse, kohapeal legitiimsetesse ja üha teadlikumalt sõnastatud tegevusvormidesse.

4. Elatud religiooni väljendused

Sissejuhatuses avatud elatud religiooni käsitusest lähtudes analüüsib käesolev peatükk, kuidas GL-i religioosselt inspireeritud väärtused avalduvad Eesti kontekstis praktikates, suhetes ja osalejate enesemõtestuses. Elatud religiooni käsitlus võimaldab uurida GL-i Eestis mitte ainult õpetuslike seisukohtade või organisatsioonilise struktuuri kaudu, vaid ka inimeste igapäevaste praktikate, väärtuste, suhete ja tegevustele omistatud tähenduste kaudu. See on eriti sobilik seetõttu, et GL ei tegutse Eestis institutsionaalse religioosse organisatsioonina. Seetõttu ei piisa GL-i analüüsimisel üksnes institutsionaalse religiooni või ametliku usulise kuuluvuse kategooriatest. See aitab vältida GL-i tegevuse uurimise taandamist Eesti kontekstis üksnes kronoloogiliseks kirjelduseks või liikumise käsitlemist ainult õpetuse või ideede tasandil.

Avalikkuses toimib GL mittetulundusühinguna ja väärtuspõhise sotsiaalse võrgustikuna, mille tegevus avaldub hariduslikes, kultuurilistes, dialoogilistes ja kogukondlikes praktikates. Kogutud empiiriline materjal osutab, et GL-i religioossus ei avaldu Eesti kontekstis peamiselt dogmaatiliste sõnastuste ega avaliku usulise enesemääratluse kaudu, vaid eeskätt igapäevases eetilises praktikas, külalislahkuses, moraalses motivatsioonis, mitteametlikes võrgustikes, kogukondlikus toes, vabatahtlikus tegevuses ja identiteedi kujundamises.

Elatud religioon on tööriist, mis teeb empiirilises materjalis korduvad mustrid nähtavaks. Et religiooni mõistet mitte liigselt laiendada, seostatakse uurimuses empiirilised praktikad Güleni õpetusest rekonstrueeritava väärtusraamistikuga. Selle keskmes on teenimine, hariduse tähtsus, religioonidevaheline ja kultuuridevaheline dialoog, rahu ja vägivallatus, sotsiaalne vastutus, hoolivus, pluralismi austamine, külalislahkus ja ühiskondlik aktiivsus. Nii saab näidata, et uuritavad praktikad ei ole pelgalt juhuslikud heateod või neutraalsed sotsiaalsed tegevused, vaid lähtuvad kindlast religioosselt inspireeritud eetilisest raamistikust. Tegevuste kronoloogia vastab

küsimusele, mida tehti. Intervjuud ja vaatlus avavad, milliste tähenduste kaudu tegevust kirjeldati ja milliste väärtustega seda seostati.

Elatud religiooni vaatenurk võimaldab siin eristada vähemalt viit religioossuse avaldumisvormi. Esiteks ilmneb see eetilise orientatsioonina, milles rõhutatakse rahulikku kooselu, teiste austamist ja soovi lükata ümber moslemeid stigmatiseerivaid kujutlusi. Teiseks avaldub see külalislahkuse ja koosolemise praktikates, näiteks ühistes söömaegades ja kohtumistes, kus religioosne mõõde vahendab inimestevahelisi suhteid. Kolmandaks toimib see moraalse motivatsioonina, mis suunab vabatahtlikku tööd, kogukonna teenimist ja ühiskondlikku panustamist. Neljandaks avaldub see dialoogipraktikana, kus koostöö eri usu- ja ühiskonnagruppidega ei ole kõrvaline lisa, vaid tegevuse tähenduslik osa. Viiendaks toimib see mitteametliku võrgustikuna, mille puhul puudub jäik hierarhia ning kogukondlik side kujuneb horisontaalsete suhete, korduvate kohtumiste ja vastastikuse toe kaudu. Need avaldumisvormid aitavad käsitleda Güleni liikumisega seotud religioossust vormina, mis ei vaja toimimiseks tugevat institutsionaalset nähtavust. Just siin ilmneb elatud religiooni vaatenurga peamine analüütiline väärtus, sest aitab märgata religioossuse avaldumisviise ka tegevustes, mida väljastpoolt võidakse tõlgendada lihtsalt kultuuri, kogukondliku aktiivsuse või heategevusena.

4.1 *Sohbet* elatud religiooni näitena

Üheks GL-i Eesti kogukonna elatud religiooni näiteks on *sohbet*. Güleni liikumises tähendab see regulaarset väikese rühma kogunemist, mille juured ulatuvad sufistlikku ja Nur-liikumise kaudu vahendatud islami vestlus- ja õpitraditsiooni. Türgi keeles tähendab sõna *sohbet* vestlust või arutelu, religioosses kontekstis aga vaimseid ja moraalseid kogunemisi, kus jagatakse teadmisi, kogemusi ja õpetusi. GL-i kontekstis põimuvad *sohbet*'is religioosne õppimine, moraalne enesekujundus ja kogukondlik side.²⁷⁹ Tegemist on korrapärase väikese rühma kogunemisega, kus palvus, Said Nursi ja

²⁷⁹ Neval 2024, 93–96.

Fethullah Güleni tekstide lugemine ning ühine söömaaeg või teejoomine moodustavad äratuntava rutiini.²⁸⁰ Diasporaaolukorras võib *sohbet* omandada erilise tähtsuse, sest sellest saab koht, kus liikumise väärtusi ja kogukondlikku identiteeti hoitakse ning kohandatakse uue keskkonna tingimustele vastavaks.²⁸¹

Eestis toimuvad GL-i *sohbet*'id peamiselt erakogunemistena, mis on mooduseks, kuidas säilitada islami usutraditsioone, mõtiskleda koraani ja teiste oluliste religioossete tekstide üle, toetada grupiliikmeid usuelus ning tulla toime diasporaaolukorra praktiliste ja sotsiaalsete väljakutsetega. Nende juurde kuulub ka vaba vestlus, teejoomine ja kogukondlikult oluliste küsimuste arutamine. Selles mõttes ei ole *sohbet* lihtsalt üks usuline koosviibimine teiste seas, vaid GL-i kogukondliku ja vaimse elu keskne väikese rühma vorm.²⁸² Meeste ja naiste kogunemised toimuvad eraldi. Kui tavaliselt moodustatakse *sohbet*-rühmad vanuse, perekonnaseisu, ameti ja haridusliku tausta alusel, siis Eesti GL-i kogukond on nii väike, et sellist jaotust ei teki. Kogunemised võivad toimuda kodudes, MTÜ Satu Dialogi ruumides või ka üle veebi.

Seda üldpilti aitab konkretiseerida 12.12.2024 Tallinnas MTÜ Satu Dialogi ruumides toimunud naiste *sohbet*-kogunemine. Osalusvaatluse põhjal loeti kohtumisel koraani araabia keeles ning Said Nursi ja Fethullah Güleni tekste türki keeles. Tekstide lugemisele järgnes arutelu, milles osalejad said kordamööda sõna ja seostasid loetud tekste igapäevaelu, moraalsete valikute ja vaimse enesekujundusega. Nii põimusid samas kohtumises õpetuslik osa, isiklike kogemuste jagamine ja oma arvamuse väljendamine. Kogunemise lõpuosas arutati ühistegevuse plaane, ülesannete jaotust ning praktilisi küsimusi, mis puudutasid planeeritud tegevusi ja kogukondlikku elu. Oluline on, et planeeritavad ühistegevused ei ole religioosset osast eraldiseisvad. Kui planeeritakse näiteks hooldekodu või ema ja lapse turvakodu külastamist, laste õiguste päeva tähistamisega seotud ühistegevusi, siis nende algatuste motivatsioon seostus samade väärtustega, mida kohtumise jooksul loetud tekstide ja ühise arutelu kaudu mõtestati. Islamist, Said Nursi mõttest ja Fethullah Güleni õpetusest lähtuvad väärtused ei jää üksnes õpetuslike väidete tasandile, vaid realiseerusid kogukondlikus tegevuses. Sellised

²⁸⁰ Geier *et al.* 2018, 400–401.

²⁸¹ Neval 2024, 103–104.

²⁸² Osalusvaatlus, naiste *sohbet*, 12.12.2024.

tegevused võivad paista lihtsalt ühiskondlikult aktiivse sisserändajate mittetulundusühingu tegevusena, kuid tegijate jaoks on nende tegevuste läbiviimise lähtekoht religioosne. Nagu üks intervjuueeritav sõnastas: „Minu jaoks tähendab see liikumine seda, et mitte ainult ei räägita headest asjadest, vaid ka tegutsetakse“.²⁸³ Seega ei jää religioosne refleksioon *sohbet*’is abstraktseks, vaid kandub edasi praktilisse ellu ja kogukondlikku tegevusse. Nii ühendab *sohbet* kohtumine religioossete tekstide lugemise ja ühise tõlgendamise ning see leiab väljenduse ühistevgevuses.

Eesti GL-i *sohbet*’i eripära ilmneb selgemalt võrdluses Saksamaa ja Soome materjaliga. Saksamaa uurimuses kirjeldatakse *sohbet*’i juhitud ja pedagoogilise kogunemisena, kus *ağabey* või *abla* vahendab teksti, juhib arutelu ning toimib õpetusliku autoriteedina.²⁸⁴ Eesti *sohbet* kohtumist iseloomustas rohkem ühiselt jagatud osalus. Lugemistekstid olid jaotatud eri ettelugejate vahel, arutelu toimus dialoogina ning kõik kohalviibijad said sõna. Seega ei puudunud Eesti juhtumise struktuur ega õpetuslik sisu, kuid nende kandjaks ei olnud hierarhiline juhendamine samal määral nagu Saksamaa kirjeldustes.

Soome uurimus toob välja, et diasporaaolukorras võib *sohbet* muutuda ühtaegu religioosse õppimise, sotsialiseerumise ja kogukonda kuulumise ruumiks. *Sohbet* on koht, kus osalejad õpivad üksteiselt, kinnitavad oma jagatud identiteeti ning kujundavad liikumise praktikaid uues ühiskonnas. Samuti rõhutab Neval, et postmigratsioonilises olukorras on *sohbet* muutunud paljudele osalejatele peamiseks paigaks, kus ühendada religioosne õppimine, sotsiaalne suhtlus ja vagaduse otsing.²⁸⁵ Ka Eestis ei toimi *sohbet* üksnes vaimuliku õpetuse vahendajana, vaid ka kogukondliku toe ja kohanemise ruumina. Nagu üks intervjuueeritav märkis, „kogukond motiveerib inimest arenema ja tegema midagi head“.²⁸⁶ Kogunemistel ei arutata mitte ainult tekste, vaid ka seda, kuidas neid Eesti oludes praktilises elus rakendada, jagatakse kogemusi ning väljendatakse oma arvamusi. Eesti GL-i puhul ei paista *sohbet* seega olevat ainult pedagoogiline õpiring ega

²⁸³ Intervjuu I3, veebruar 2025.

²⁸⁴ Geier *et al.* 2018, 400–401.

²⁸⁵ Neval 2024, 103–104.

²⁸⁶ Intervjuu I3, veebruar 2025.

ainult vaba sõpruskond, vaid nende kahe vaheline praktika, milles õpetuslik, kogukondlik ja praktiline mõõde on tihedalt põimunud.

Osalusvaatlus näitab, et *sohbet* ei koosne ainult usulise teksti ettelugemisest, vaid selles põimuvad tekstide lugemine, nende ühine tõlgendamine, isiklike kogemuste jagamine ja ühistegevuse planeerimine Teiseks osutab kogunemise dialoogiline vorm, et religioosne arutelu ei liigu siin üksnes ülalt alla, vaid kujuneb osalejate ühises mõtestamises. Kolmandaks näitab kohtumise lõpus toimunud praktiliste küsimuste ja ülesannete arutamine, et religioosne, sotsiaalne ja praktiline mõõde ei ole lahutatud, vaid toimivad samas ruumis ja samas tegevuses koos. Ühistegevuste kavandamine osutab, et loetud tekstides käsitletud väärtused ei jää pelgalt arutelu tasandile, vaid suunavad ka kogukonna edasist tegutsemist praktilises elus. Võrdlus Soome ja Saksamaa uurimustega näitab, et selline põimumine sobitub *sohbet*'i kui GL-i keskse praktika laiemasse mustrisse, kuigi Eesti väike diasporaakogukond annab sellele mõnevõrra horisontaalsema ja vahetuma kuju.

Selle põhjal võib järeldada, et *sohbet* on elatud religiooni hea näide just seetõttu, et religioosus ei avaldu siin üksnes õpetuslikes väidetes ega institutsionaalses vormis, vaid ühises praktikas, milles tekstid, moraalne enesekujundus, kogukondlik kuuluvus ja argieluline toimetulek moodustavad ühe terviku. *Sohbet*'i tähtsus ei seisne seega ainult selles, et seal loetakse koraani, Said Nursi ja Fethullah Güleni tekste, vaid selles, et nende tekstide ümber kujuneb praktika, mille kaudu usku õpitakse, koos elatakse ja igapäevaelus rakendatakse.

4.2 Elatud religiooni väljendused Güleni liikumise tegevuses Eestis

Fethullah Güleni õpetuses rõhutatakse dialoogi vajalikkust, pluralismi aktsepteerimist, teenimist ja sotsiaalset vastutust, rahupüüdlust ja vägivallatust, hariduse tähtsust ja enesearenduse vajadust ning eetilist aktivismi, hoolivust ja kaastunnet (vt ptk 2). Elatud religiooni analüüsis toimivad need analüüsikategooriatena, mille kaudu on võimalik

vaadelda, kuidas GL-i religioossus Eesti kontekstis praktikates, väärtustes ja suhetes avaldub.

Kronoloogias korduvad esiteks külalislahkusele ja kohtumisele rajatud ettevõtmised, nagu kodused *iftari*-õhtusöögid Tallinna, Tartu ja Pärnu GL-i peredes, projekt „Saame tuttavaks“, mille kaudu kohandati *iftari*-formaati Eesti kultuurikonteksti, Eesti taasiseseisvumispäeva tähistamine ja kogukondlik kohtumine Poska Villas 20. augustil ning kultuuridevahelised jõuluõhtu kohtumised. Teiseks korduvad dialoogilised tegevused, näiteks kohtumised kirikujuhtide ja kogudustega, Eesti Inimõiguste Keskuse ja MTÜ Mondoga, samuti Türgi kultuuri tutvustavad programmid näiteks Tallinna Keskraamatukogus ja Pirita päevakeskuses. Kolmandaks ilmneb teenimise ja ühiskondliku panuse muster, kuhu kuuluvad Pihlakodu ja Merivälja Südamekodu *iftari*-külastused, Vao varjupaigataotlejate keskuse laste külustus, ema ja lapse turvakodu külustus, veredoonorlus ning vabatahtlike seltsiliste projektiga liitumine. Need mustrid ei esine enamasti eraldi, vaid põimuvad samades tegevustes. Näiteks *iftar*’id ühendavad külalislahkuse ja dialoogi, hooldekodude külustused kohtumise ja teenimise ning inimõiguste, laste õiguste või kultuurivahendusega seotud ettevõtmised dialoogi ja ühiskondliku vastutuse mõõtme.

Selline korduvus osutab, et tegemist on tegevusväljadega, milles islamist ja Fethullah Güleni õpetusest lähtuvad rõhuasetused saavad Eestis kohaliku väljenduse ja sotsiaalselt äratuntava kuju. Üks intervjuueritav sõnastas selle eesmärgi nii: „Eesmärk on see, kuidas inimesed saavad elada koos – oma kultuuriga, usuga ja traditsioonidega – nii, et nad ei sega teineteist ja mõistaksid üksteist“.²⁸⁷ Sama mõte kordub ka teistes intervjuudes. Nagu üks osaleja ütles, „inimkonna jaoks, inimolevuse jaoks, me peame elama koos, me peame üksteist austama“²⁸⁸, ning teise sõnastuses on „kõige olulisem, et inimesed erinevatest religioonidest ja kultuuridest saaksid koos rahulikult elada“²⁸⁹. Need sõnastused osutavad, et kohtumisele, külalislahkusele ja rahumeelsele kooselule antud tähendus ei ole siin juhuslik, vaid seostub väärtusraamiga, mis haakub Güleni õpetuses rõhutatud dialoogi, rahu ja teenimise ideaalidega. Niisugune rühmitamine näitab ühtlasi,

²⁸⁷ Intervjuu I1, veebruar 2025.

²⁸⁸ Intervjuu I2, veebruar 2025.

²⁸⁹ Intervjuu I7, märts 2025.

kuidas GL-i religioosus tegevuses avaldub: külalislahkuse ja kohtumise muster toob esile suhteid loova mõõtme, dialoogi muster religioosete väärtuste tõlkimise avalikku suhtluse ning teenimise muster selle, kuidas hoolivus, vastutus ja teenimise idee muutuvad konkreetseks sotsiaalseks praktikaks. Seega ei avaldu GL-i religioosus Eestis peamiselt õpetuslike deklaratsioonide või institutsionaalse nähtavuse kaudu, vaid korduvates tegevusvormides, mille kaudu religioossed väärtused muutuvad praktikaks.

4.3 Eesti Güleni liikumise tegevuste religioosne mõtestamine osalejate vaates

Analüüsi aluseks on kaksteist poolstruktureeritud intervjuud, mis viidi läbi ajavahemikus 01.11.2024 kuni 30.04.2025 Eesti GL-is osalejatega. Intervjuumaterjal võimaldab analüüsida, kuidas osalejad ise oma tegevusi, eesmärgi ja väärtusi GL-i tegevuses mõtestavad. Määrav ei ole küsimus, kas nende tegevus on piisavalt religioosne, vaid see, milliste tähenduste kaudu nad oma tegutsemist kirjeldavad ja kuidas need tähendused seostuvad Fethullah Güleni õpetusest tuleneva väärtusraamistikuga. Religioonist ei räägita intervjuudes abstraktse kategooriana, vaid ühistegevuse eesmärkide, inimestevaheliste suhete, moraalsete kohustuste ja ühiskonnas kohal olemise viiside kaudu. Nii muutub religioosuse avaldumisviis empiirilisel jälgitavaks. Oluline on rõhutada, et eetilise ei kujuta endast religioonist eraldiseisvat sotsiaalset valdkonda, vaid avaldub inimeste igapäevases kõnes, tegevuses ja reflektiivses suhtes oma moraalse agentsusega. Seetõttu ei ole ka rahu, teenimise, hoolimise ja vastutuse keeles sõnastatud tegevus religioosuse analüüsi seisukohalt kõrvaline, vaid keskne.²⁹⁰

Intervjuudes tõuseb esile koeksisteerimise, rahu ja teineteise mõistmise tähendusväli. Üks intervjuueeritav sõnastas selle eesmärgi nii: „Eesmärk on see, kuidas inimesed saavad elada koos – oma kultuuriga, usuga ja traditsioonidega – nii, et nad ei sega teineteist ja mõistaksid üksteist“.²⁹¹ Samuti kirjeldatakse eesmärgina rahulikku kooselu ja vastastikust austust sõltumata sellest, kas teine inimene on kristlane, juut, ateist

²⁹⁰ Ahmad ja El-Yousfi 2021, 290.

²⁹¹ Intervjuu II, veebruar 2025.

või moslem.²⁹² Sama rõhuasetus kordub ka teistes intervjuudes: „Inimkonna jaoks, inimolevuse jaoks, me peame elama koos, me peame üksteist austama“.²⁹³ Mõne jaoks seostub see otseselt ka vajadusega näidata, et islam ei ole terroriga samastatav ning et inimesi tuleb tundma õppida tegude, mitte eelarvamuste kaudu.²⁹⁴ Nagu üks osaleja ütles: „Meie jaoks on oluline näidata, et islam ei ole terroriusk“.²⁹⁵ Sama intervjuueeritav rõhutas ka, et „kui inimesed näevad sind inimesena ja näevad tegusid, siis nad mõistavad paremini“.²⁹⁶ Nendes kirjeldustes ei avaldu religioossus eeskätt õpetusliku väite või usutunnistusliku enesemääratluse kaudu, vaid eetilise orientatsioonina, mis suunab suhtumist teistesse inimestesse ja ühiskonda. Selles tähendusväljas peegelduvad otseselt õpetuse peatükis rekonstrueeritud rahu ja vägivallatuse, pluralismi austamise ning dialoogi kategooriad.

Sama selgelt ilmneb see dialoogi puhul. Intervjuueeritavad räägivad kirikute külüastamisest, kohtumistest kristlastega, sünagoogis rabiga vestlemisest ning valmisolekust teha koostööd teiste usukogukondadega.²⁹⁷ Mõned kirjeldavad oma tegevust ka otsesõnu religioonidevahelise või usunditevahelise dialoogi valdkonnana.²⁹⁸ Siin ei ole määrav ainult see, et dialoog toimub, vaid see, et seda esitatakse järjekindlalt väärtustatud tegevusvormina. Üks intervjuueeritav sõnastas selle lühidalt: „Meie aktsepteerime teid, teie aktsepteerite meid“.²⁹⁹ Dialoog ei esine siin üksnes kohtumisena, vaid vastastikuse aktsepteerimise normina. Teine osaleja ütles: „Soovime aidata kaasa vastastikusele mõistmisele erinevate religioonide ja kultuuride vahel“.³⁰⁰ Nii nähtub, et dialoog ei ole osalejate jaoks kõrvaline lisa või pragmaatiline suhtlusstrateegia, vaid üks viis, kuidas nad mõtestavad oma kohalolu ühiskonnas. Religioossus avaldub siin seega mitte eraldiseisva usufäärina, vaid pluralismi, vastastikuse mõistmise ja rahumeelse

²⁹² Intervjuu I2, veebruar 2025; Intervjuu I3, märts 2025; Intervjuu I7, märts 2025.

²⁹³ Intervjuu I2, veebruar 2025.

²⁹⁴ Intervjuu I1, veebruar 2025; Intervjuu I4, veebruar 2025.

²⁹⁵ Intervjuu I4, veebruar 2025.

²⁹⁶ *Ibid.*

²⁹⁷ Intervjuu I1, veebruar 2025; Intervjuu I2, veebruar 2025; Intervjuu I5, veebruar 2025; Intervjuu I6, märts 2025.

²⁹⁸ Intervjuu I13, aprill 2025; Intervjuu I14, aprill 2025.

²⁹⁹ Intervjuu I2, veebruar 2025.

³⁰⁰ Intervjuu I13, aprill 2025.

kooselu poole suunatud tegevusena, mis lähtub Güleni õpetuses kesketest dialoogi, pluralismi austamise ning rahu ja vägivallatuse kategooriatest.

Teenimise ja vabatahtliku tööga seotud kirjeldused näitavad, kuidas need väärtused väljenduvad praktilises tegutsemises. See avaldub kirjeldustes vabatahtlikust tegevusest, eakate külastamisest, hooldekodudes käimisest, koolides abistamisest ning ebasoodsas olukorras inimeste toetamisest.³⁰¹ Nende tegevuste analüütiline tähtsus ei seisne ainult nende sotsiaalses kasulikkuses, vaid ka selles, kuidas intervjueeritavad neid ise põhjendavad.

Sellist tegutsemist kirjeldatakse hoolimise, vastutuse, heatahtlikkuse ja ühiskonnale vajalikkusega.³⁰² Ühe intervjueeritava sõnul: „Kõigepealt abivajajad: me tahame siin midagi head teha, sest saime siin vabaduse“.³⁰³ Kui asetada need rõhuasetused kõrvuti Fethullah Güleni õpetuse teenimise, altruismi ja sotsiaalse vastutuse ideaalidega, võib näha, kuidas religioosselt inspireeritud väärtused leiavad Eesti kontekstis väljenduse praktikas. Teisisõnu ei väljendu religioossus siin ainult usulistes veendumustes, vaid ka valmisolekus tegutseda teiste heaks.

Oluline koht on ka külalislahkusel ja argistel kohtumistel. Intervjueeritavad kirjeldavad jõuluajal eestlaste külastamist, ramadaani ajal inimeste kutsumist *iftari*'ile, naabritele türgi toidu viimist ning pühade tähistamist kogukondlikus võtmes.³⁰⁴ Need näited osutavad, et usuliste ja sotsiaalsete praktikate piir ei ole osalejate jaoks jäik. Külalislahkus ei toimi siin pelgalt viisakuse või kultuurilise harjumusena, vaid suhtlemisviisina, mille kaudu luuakse usaldust, tutvustatakse ennast teistele ja hoitakse kogukondlikke sidemeid. Nagu üks osaleja kirjeldas: „Näiteks tõime naabritele Türgi toitu ja koputasime uksele“.³⁰⁵ Just sellises vormis muutub religioossus sotsiaalselt kogetavaks ja nähtavaks. Külalislahkuse kirjeldustes tulevad nähtavale hoolivuse,

³⁰¹ Intervjuu I7, märts 2025; Intervjuu I11, märts 2025; Intervjuu I12, aprill 2025; Intervjuu I13, aprill 2025.

³⁰² Intervjuu I11, märts 2025; Intervjuu I12, aprill 2025; Intervjuu I13, aprill 2025.

³⁰³ Intervjuu I1, veebruar 2025.

³⁰⁴ Intervjuu I1, veebruar 2025; Intervjuu I2, veebruar 2025; Intervjuu I3, märts 2025; Intervjuu I14, aprill 2025.

³⁰⁵ Intervjuu I12, aprill 2025.

usalduse loomise ja koostöövalmiduse rõhuasetused, mis on omased islami eetilisele traditsioonile laiemalt ning leiavad erilise rõhuasetuse ka Güleni õpetuses.

Seda pilti täiendavad otsesemad viited usulisele praktikale. Mainitakse mošees käimist, sõpradega koos palvetamist, koraani lugemist, igahommikusi veebikohtumisi koraani lugemiseks ning õhtuseid palveid pereringis.³⁰⁶ Üks intervjuueritav sõnastas selle nii: „Kohtume igal hommikul kõigi oma sõpradega internetis ja loeme koraani“ ja lisas: „Õhtul on meil pikem palve ja teeme seda perena“. ³⁰⁷ Need näited ei ole olulised mitte selleks, et tõestada uuritavate religioossust, vaid selleks, et näidata, kuidas otsesemad usulised praktikad paiknevad samas tähendusväljas dialoogi, hoolimise, teenimise ja kogukondliku suhtlemisega. Rituaalne ja sotsiaalne tegevus ei moodusta siin kahte selgelt eraldatud sfääri, vaid põimuvad osalejate igapäevases elus ja enesemõistmises.

Sellest joonistub välja religioossuse avaldumisviis, milles usuline orientatsioon on tihedalt seotud igapäevase eetika ja sotsiaalsete suhetega. Tegevuste kirjeldamisel korduvad rahu, hoolimise, teenimise, dialoogi, austuse ja ühiskondliku kasulikkuse rõhuasetused, mida saadavad kohati ka otsesed viited islami praktikatele. Elatud religiooni seisukohalt on oluline, et religioossus ei ilmu siin peamiselt abstraktse õpetuse, dogmaatiliste väidete ega formaalse usulise enesemääratluse kaudu, vaid tähendustes, mida osalejad oma tegevusele omistavad. Just nende korduvate rõhuasetuste kaudu saab näha, kuidas usuline orientatsioon kujundab arusaama heast tegutsemisest, õigest suhtest teiste inimestega ja viisist, kuidas ühiskonnas kohal olla. Nii ei avaldu religioossus eraldiseisva sfäärina, vaid põimub igapäevasesse eetilisse enesemõistmisse ja sotsiaalsetesse praktikatesse.

Siin ilmneb elatud religiooni analüütiline väärtus. Väljastpoolt võivad rahu, dialoogi, vabatahtliku töö, külalislahkuse ja kogukondliku osaluse vormid paista lihtsalt sotsiaalse või kultuurilise aktiivsuseks. Intervjumaterjal näitab aga, et osalejate enda vaatepunktist on nende tegevuste moraalne alus religioosne.

³⁰⁶ Intervjuu I2, veebruar 2025; Intervjuu I6, märts 2025; Intervjuu I9, märts 2025; Intervjuu I14, aprill 2025.

³⁰⁷ Intervjuu I14, aprill 2025.

Seetõttu ei saa GL-i Eesti tegevust mõista üksnes kodanikuaktiivsuse või kogukondliku organiseerumisena, vaid ka usuliselt mõtestatud praktikate väljana, milles religioossus avaldub eetiliste orientatsioonide, suhete ja igapäevase tegutsemise kaudu. GL-i Eesti juhtumise tähendab see, et islamist, Said Nursi mõttest ja Fethullah Güleni õpetusest lähtuvad väärtused tõlgitakse rahu, dialoogi, teenimise, külalislahkuse ja vastutuse keelde ning viiakse ellu suhetes, tegevustes ja kogukondlikus kohalolus.

4.4 Vaimuliku autoriteedi roll

GL-i Eesti tegevuses on vaimulikku autoriteeti sobivam käsitleda mitte formaalse juhtimise või institutsionaalse hierarhiana, vaid religioossete rõhuasetuste, väärtuste ja tõlgendusviiside edasi kandumisena. Lähenemine lähtub töö üldisest eesmärgist kirjeldada religioossuse avaldumisvormi, mitte rekonstrueerida üksikasjalikult õpetuslikku süsteemi või mõõta osalejate teadlikku lojaalsust konkreetsele autoriteedile. Tähelepanu keskmes on see, kuidas Güleni ja laiemalt liikumise vaimulik pärand kandub edasi osalejate keeles, praktikates ja koosolemise vormides.

Empiiriline materjal osutab, et vaimulik autoriteet ei avaldu Eesti GL-is liikumises peamiselt käsu, distsiplinaarse kontrolli ega selgelt välja joonistunud formaalse juhtimise kaudu. Intervjuude põhjal on palju olulisemad väärtused ja ideaalid, mille kaudu tegevust kirjeldatakse. Korduvalt rõhutatakse rahu, dialoogi, ühiskondlikku kasulikkust, hoolimist, teenimist, külalislahkust ja hariduse tähtsust.³⁰⁸ Näiteks ütleb üks intervjuueeritav: „Meie jaoks on kõige olulisem, et inimesed erinevatest religioonidest ja kultuuridest saaksid koos rahulikult elada“.³⁰⁹ Need rõhuasetused langevad suurel määral kokku Fethullah Güleni õpetusega. Seetõttu ei tule vaimuliku autoriteedi rolli otsida niivõrd otsestest viidetest isikule endale, kuivõrd sellest, et teatud väärtuslikud orientatsioonid püsivad osalejate tegevuse ja enesekirjelduste taustal.

³⁰⁸ Intervjuu I7, märts 2025; Intervjuu I11, märts 2025; Intervjuu I12, aprill 2025; Intervjuu I13, aprill 2025; Intervjuu I14, aprill 2025.

³⁰⁹ Intervjuu I7, märts 2025.

Seda kaudset autoriteeti kinnitab eriti selgelt *sohbet*-vaatluse materjal. Vaatlusest ilmneb, et kogunemistel loetakse koraani ning lisaks ka Said Nursi ja Fethullah Güleni tekste, mille üle arutletakse ja mida seostatakse igapäevaelu küsimustega. Oluline on, et need toimivad ühise tõlgendamise ja rõhuasetuste aktualiseerimise vahendina. Vaimulik autoriteet ilmneb seega hermeneutilise raamistikuna, mitte autoriteetse juhtimisena. Hermeneutiline raamistik suunab, milliseid teemasid peetakse tähtsaks ja kuidas neid igapäevaellu tõlgitakse, ilma et see avalduks jäiga õpetusliku monoloogina.

Intervjuudes on otseseid viiteid Fethullah Güleni isikule suhteliselt vähe, kuid see ei muuda autoriteedi rolli tähtsusetuks. Pigem osutab see sellele, et autoriteet ei ole osalejate kõnes alati isikukeskne, vaid väljendub juba omaks võetud väärtuskeeles. Kui intervjuueeritavad kirjeldavad GL-i eesmärgina rahulikku kooselu, dialoogi, teiste teenimist ja ühiskondlikku panust, siis ei pruugi nad küll iga kord viidata konkreetsele õpetusallikale, kuid nad liiguvad siiski väärtusväljas, mis on varasemates peatükkides seostatud Güleni islamitõlgendusega.³¹⁰ Vaimulik autoriteet ei avaldu niivõrd karismaatilise isikukesksuse, vaid kollektiivselt jagatud ideaalide ja praktikate kaudu.

Oluline on ka see, et empiiriline materjal ei osuta vaimuliku autoriteedi toimimisele eraldumise või suletuse suunas. Intervjuud näitavad, et Eesti kontekstis peetakse tähtsaks kohaliku keele õppimist, kultuuri mõistmist, sõprussuhteid eestlastega ning ühiskonnas osalemist.³¹¹ Üks intervjuueeritavatest sõnastas selle üteldes: „Kohaliku keele õppimine ja ühiskonda lõimumine on meie jaoks tähtis“.³¹² Teine märkis: „Me õppisime eesti keelt ja siis meil on sõbrad eestlased“.³¹³ Kui neid rõhuasetusi vaadata koos hariduse, pluralismi, moraalse enesedistsipliini ja ühiskondliku aktiivsuse ideaalidega, siis joonistub välja autoriteedi vorm, mis ei tooda eraldumist, vaid aitab kujundada viise, kuidas kohalikus ühiskonnas toime tulla ja osaleda. Nii avaldub vaimulik autoriteet tegevust väljapoole suunava, mitte piire sulgeva raamistikuna.

³¹⁰ Intervjuu I7, veebruar 2025; Intervjuu I12, aprill 2025; Intervjuu I13, aprill 2025; Intervjuu I14, aprill 2025;

³¹¹ Intervjuu I8, märts 2025; Intervjuu I11, aprill 2025; Intervjuu I12, aprill 2025;

³¹² Intervjuu I6, märts 2025.

³¹³ Intervjuu I5, veebruar 2025.

Selline hermeneutiline vaimuliku autoriteedi roll Eesti GL-is ei sobitu klassikalise usulise juhtimise mudeliga. Sobivam on näha seda väärtuste, tekstide, eeskujude ja korduvate praktikate kaudu vahendatud mõjuna. Autoriteet ei avaldu niivõrd ametikohtades, formaalses liikmesuses ega keskse juhi otseses kontrollis, vaid selles, milliseid orientiire peetakse oluliseks ja kuidas neid oma tegevuses ellu viiakse. Nii toimib vaimulik autoriteet Eesti Güleni liikumises eeskätt moraalse ja tõlgendusliku raamistikuna, mis suunab praktikate tähendust.

4.5 Religiooni toimimine ilma institutsionaalse vormita

Güleni liikumisega seotud religioossus Eestis ei toimi eeskätt klassikalise institutsionaalse religiooni vormis. Empiiriline materjal ei osuta selgelt piiritletud kogoduslikule struktuurile, formaalsele liikmesusele ega järgale organisatsioonilisele hierarhiale. Nagu üks intervjuueeritav märkis: „Sellist süsteemi, et „sina pead seda tegema“, meil ei ole“.³¹⁴ Pigem ilmneb religioosne elu võrgustikulise, hajusa ja olukorrale kohaneva kooslusena, milles olulist rolli mängivad isiklikud suhted, väiksemad kogunemised, korduvad praktikad ja väärtustel põhinev koostöö. Nagu üks intervjuueeritav seda kirjeldas: „Me oleme sõbrad ja räägime koos läbi, mida teha“.³¹⁵ See ei tähenda religioossuse puudumist, vaid näitab, millise sotsiaalse kuju religioossus selles kontekstis omandab.

Intervjuudest tuleb välja, et usuline praktika toimub sageli väikestes sõpruskondades, kodustes ruumides või mitteametlikes kohtumistes, mitte keskse institutsiooni ümber koondunult. Mainitakse, et palvetatakse koos sõpradega, loetakse koraani hommikuti veebis või kogunetakse õhtuti pereringis pikemaks palveks.³¹⁶

³¹⁴ Intervjuu I4, veebruar 2025.

³¹⁵ Intervjuu I11, aprill 2025.

³¹⁶ Intervjuu I2, veebruar 2025; Intervjuu I6, märts 2025; Intervjuu I9, märts 2025; Intervjuu I14, aprill 2025.

Religioosne usuelu toimub korduvate praktikate ja sotsiaalsete sidemete kaudu ka siis, kui sellel puudub tugev avalik institutsionaalne raam.

Ka kronoloogiline materjal toetab järeldust, et Eestis ei ole keskmes olnud institutsionaalse islami ülesehitamine kitsas mõttes. Selle asemel joonistuvad välja dialoogiüritused, kultuurilised kohtumised, kodused *iftarid*, heategevuslikud ja vabatahtlikud algatused ning muud sotsiaalsed tegevusvormid. Need osutavad, et religioosne kohalolu ei ole siin koondunud ühe avalikult markeeritud religiooniasutuse ümber, vaid on jaotunud erinevate praktikate vahel. Sellise mudeli puhul ei kanna religiooni eeskätt organisatsiooniline vorm ise, vaid rõhuasetused, mida tegevuste kaudu ellu rakendatakse.

Tugeva religioosse institutsionaalse vormi puudumine ei tähenda siiski, et religioosne elu oleks juhuslik või seosetu. Empiiriline materjal näitab korduvaid mustreid, mille kaudu religioosus end taastoodab. Ühised lugemised, palve, külalislahkus, teenimine, teiste aitamine, dialoog ja moraalne enesekujundus loovad koos stabiilsuse, mis ei põhine formaalsel liikmesusel, vaid jagatud rõhuasetustel ja korduvatel tegevustel. Selles mõttes võib rääkida madala institutsionaalse nähtavusega, kuid sisemiselt sidusast religioosest võrgustikust. Selle võrgustiku püsivus ei tule eeskätt ametlikest struktuuridest, vaid sellest, et osalejad annavad oma tegevusele järjepidevalt sarnase tähenduse ja seovad selle moraalselt väärtusliku tegutsemisega.³¹⁷

Küsimus on, millise sotsiaalse vormi religioosus antud kontekstis omandab. Materjal osutab, et Eestis on selleks vormiks võrgustikuline, praktikakeskne ja madala institutsionaalse nähtavusega religioosus.

Güleni liikumisega seotud isikute intervjuudest joonistub välja korduv muster, milles nad kirjeldavad oma ühistegevuste eesmärgi, väärtusi ja tähendust eelkõige rahu, vägivallatuse, dialoogi, pluralismi aktsepteerimise, ühiskonna teenimise, hoolivuse, kaastunde, külalislahkuse ja ühiskondliku vastutuse kaudu. Nende kõrvutamise Fethullah Güleni õpetuses esile tõusvate rõhuasetustega lubab arvata, et ühistegevuse mõtestus on

³¹⁷ Intervjuu I7, märts 2025; Intervjuu I11, aprill 2025; Intervjuu I12, aprill 2025; Intervjuu I13, aprill 2025; Intervjuu I14, aprill 2025.

seotud religioosse väärtusraamistikuga, mis on kujunenud koraani ning Said Nursi ja Fethullah Güleni tõlgenduste kaudu. *Sohbet* aitab seda seost täpsemalt avada, sest seal põimuvad tekstide lugemine, ühine tõlgendamine, moraalne kujunemine ja kogukondlik kuuluvus.

GL-i ühistegevust ei suuna Eestis niivõrd formaalne juhtimine, vaid väärtuste, tekstide ja ühise tõlgendamise kaudu vahendatud moraalne orientatsioon. Kuigi intervjuueeritavad ei sõnasta oma ühistegevuse motivatsiooni ja tähendust otseselt religioonist tulenevana, on selle motivatsioon ja moraalne alus religioosne.

Kokkuvõte

Käesolev magistritöö „Güleni liikumine Eestis” uuris Güleni liikumise organisatsioonilist ja kogukondlikku tegevust Eestis ning liikumisega seotud religioossuse avaldumist elatud religioonina. Uurimustöö eesmärk oli välja selgitada, millistes vormides Güleni liikumisega seotud tegevus Eestis avaldub, kuidas see tegevus on Eesti kontekstis ajas kujunenud ja muutunud ning kuidas liikumisega seotud isikud oma tegevuste eesmärke, väärtusi ja tähendust kirjeldavad. Uurimustöös vastati kahele uurimisküsimusele, millest esimene käsitles Güleni liikumisega seotud tegevuse kujunemist ja muutumist Eestis ning teine liikumisega seotud isikute kirjeldusi oma tegevuste eesmärkidest, väärtustest ja tähendusest. Uurimustöös kasutati kvalitatiivset uurimisstrateegiat, mis tugines poolstruktureeritud intervjuudele, osalusvaatluse käigus kogutud märkmetele ning avalikele dokumentaalsetele ja digitaalsetele allikatele. Uurimustöö rajanes elatud religiooni käsitusel, mis võimaldas analüüsida religiooni avaldumist praktikates, väärtustes, suhetes ja tegevustele omistatud tähendustes ka väljaspool institutsionaalse religiooni vorme.

Esimeses peatükis käsitleti Fethullah Güleni õpetust, et määratleda töö empiirilise analüüsi jaoks vajalik väärtusraamistik. Analüüsi põhjal eristusid korduvad rõhuasetused, milleks olid dialoog ja pluralism, teenimine ja sotsiaalne vastutus, rahu ja vägivallatus, haridus ja eneseareng, eetilise aktivism ning hoolivus ja kaastunne. Need rõhuasetused kujundasid kategooriad, mille abil analüüsiti GL-i tegevusi Eestis elatud religiooni vaatenurgast.

Teises peatükis käsitleti Eesti GL-i kohaliku kogukondliku ja organisatsioonilise nähtusena. Analüüs näitas, et GL-i tegevusel Eestis on olemas formaalne MTÜ-raamistik, kuid selle praktiline sisu kujuneb välja ühise tegutsemise, vabatahtliku töö, kogukondlike suhete ja rahvusvaheliste sidemete kaudu. Seetõttu saab GL-i Eestis vaadelda ühtaegu nii organisatsiooni kui ka kogukonnana, mille toimimist kujundavad kohanemine

asukohamaa oludega, rahvusvahelised sidemed ja kogukonna haavatavus Türgi sisepoliitiliste repressioonide tõttu.

Kolmandas peatükis vastati esimesele uurimisküsimusele, rekonstrueerides GL-iga seotud tegevuse kujunemise ja muutumise Eestis. Analüüs näitas, et Güleni liikumine jõudis Eestisse ajal, mil see oli juba kujunenud rahvusvaheliseks võrgustikuks. Esimene GL-iga seotud MTÜ Eestürk registreeriti Eestis 2010. aastal, 2018. aastal muudeti selle nimi Eesti Foorum Dialoogi Keskuseks ning alates 2023. aastast kannab see nime Satu Dialoog. Nimemuutused osutavad tegevuse avaliku raamistuse muutumisele: algusaastatel oli keskmes Eesti–Türgi kultuuri-, haridus- ja koostöösuhete vahendamine ning avaliku legitiimsuse kujundamine Eestis. Pärast 2016. aasta riigipöördekatset Türgis ja GL-i vastu suunatud repressioone muutus senine Türgi-suunaline vahendajaroll ning esile tõusis kohanemine diasporaolukorras. Eesti tegevuses nihkus rõhk kohaliku osaluse, vabatahtliku töö, kultuuridevaheliste dialoogikohtumiste, kogukondlike tähistamiste, keskkonnaprojektide ja ühiskondlikult kasulike tegevuste suunas. Seega võib järeldada, et GL-i tegevus Eestis on liikunud Türgi esindamise ja suhete vahendamise etapist aktiivsema kohaliku osaluse ning hoolivust ja ühiskondlikku vastutust väljendavate tegevusvormide suunas.

Neljandas peatükis vastati teisele uurimisküsimusele, analüüsides intervjuudes esitatud enesekirjeldusi, GL-i ühistegevuste korduvaid tegevusmustreid ja osalusvaatlusel kogutud materjali elatud religiooni vaatenurgast. Intervjuumaterjalist joonistus välja, et liikumisega seotud isikud kirjeldavad oma ühistegevuste eesmärke, väärtusi ja tähendust eelkõige rahu, dialoogi, pluralismi aktsepteerimise, teenimise, hoolivuse, kaastunde, külalislahkuse ja ühiskondliku vastutuse kaudu. Ühingu tegevuse analüüs näitas, et samad rõhuasetused väljenduvad ka korduvates tegevusmuustrites, nagu külalislahkus ja kohtumine, dialoog ning teenimine ja ühiskondlik panus. *Sohbet*'i vaatlus aitas seda seost täpsemalt avada, sest seal oli näha, kuidas koraani, Said Nursi ja Fethullah Güleni tekstide lugemine, nende ühine tõlgendamine, moraalne kujunemine, kogukondlik kuuluvus, vastastikune hool ja ühistegevuste planeerimine moodustavad ühe terviku. Ühistegevuste mõtestamine intervjuudes, GL-i mittetulundusühingu ühistegevuste korduvate tegevusmuustrite ja *sohbet*'i vaatluse kõrvutamise Güleni õpetuse rõhuasetustega lubab oletada, et ühistegevuse mõtestatus on seotud islami religioosse

väärtusraamistikuga, mis on kujunenud koraani, Said Nursi ja Fethullah Güleni õpetuste tõlgenduste kaudu. Seetõttu võib arvata, et kuigi liikumisega seotud isikud ei sõnasta oma ühistegevuse tähendust avalikkuses otsese usulise enesemääratluse kaudu, on selle motivatsioon ja moraalne alus religioosne.

Güleni liikumise tegevus avaldub Eestis eeskätt mittetulundusühingu kultuuriliste, sotsiaalsete, heategevuslike ja kogukondlike ühistegevuste kaudu, mitte religioosse institutsiooni vormis. Kuigi Eesti GL-i kogukond on väike, osutus selle tegevus empiirilise materjali põhjal mitmekesisemaks ja aktiivsemaks, kui võiks eeldada üksnes kogukonna suuruse põhjal. See viitab, et religiooselt inspireeritud tegevuse ulatus ei sõltu siin otseselt kogukonna institutsionaalsest suuruselt ega avalikust nähtavusest, vaid pigem sellest, kuidas väärtusraamistik kandub üle praktikatesse, suhetesse ja algatustesse.

Magistritöö peamine järeldus on, et GL-i tegevust Eestis saab käsitleda religioosse taustaga sotsiaalse ja kogukondliku võrgustikuna, mille religioosne mõõde ei avaldu eeskätt institutsionaalse usuorganisatsiooni ega otsese avaliku usulise enesemääratluse kaudu, vaid dialoogi, teenimise, hoolivuse, kogukondliku tegevuse ja ühiskondliku vastutuse kaudu.

Uurimuse peamine panus seisneb selles, et see pakub töö autori käsutuses olnud materjali põhjal esimese süstemaatilise empiirilise käsitluse Güleni liikumise tegevusest Eestis. Elatud religiooni vaatenurga rakendamine koos Fethullah Güleni õpetuse rõhuasetuste, organisatsiooni tegevuse ajalise kujunemise, osalejate enesemõtestuste ja osalusvaatluse kõrvutamise võimaldas täpsustada, kuidas religioosne väärtusraamistik Eesti kontekstis praktilistes tegevustes ja suhetes avaldub.

Uurimuse religiooniuurimuslik tähendus seisneb selles, et see aitab näidata, kuidas elatud religiooni vaatenurk võimaldab märgata religiooni toimimist ka siis, kui see ei avaldu religioosse institutsiooni ega otsese avaliku usulise enesemääratluse kaudu. Eesti juhtum lubab oletada, et religiooselt inspireeritud liikumine võib väljenduda kultuuriliste, sotsiaalsete ja kogukondlike praktikate kaudu ning jääda seejuures avalikus ruumis mitte alati kohe religioonina ära tuntavaks.

Edasine uurimine võiks keskenduda sellele, kuidas religioosselt inspireeritud heategevus aitab diasporaaolukorras mitte ainult teisi toetada, vaid ka aitajatel endil uues ühiskonnas kohaneda, oma elu mõtestada, säilitada identiteedi järjepidevust ja leida ühiskonnas koht. Käesolev materjal osutab, et teenimisele, hoolivusele ja kogukondlikule panusele suunatud tegevus võib täita korraga nii väljapoole suunatud ühiskondliku aktiivsuse kui ka sisemise toimetuleku, eneseväärikuse ja kuuluvustunde kujunemise funktsiooni.

Kasutatud allikad ja kirjandus

- Abiline, Toomas. 2007. „Islam ja Tallinn – kontaktid minevikust tänaseni; Tatarlased Tallinnas 1930. aastatel“. *Tallinna Linnamuuseumi aastaraamat 2005/2007*, toimetanud Sulev Mäeväli, 5–39. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoja OÜ.
- Ahmad, Zubair ja Amin El-Yousfi. 2021. „Muslim ethical self-making and secular governmentality in Europe: an introduction“. *Religion, State & Society* 49 (4–5): 289–296. <https://doi.org/10.1080/09637494.2021.2000261>.
- Ammerman, Nancy T. 2014. „Finding Religion in Everyday Life“. *Sociology of Religion* 75 (2): 189–207. <https://doi.org/10.1093/socrel/sru013>.
- Bender, Courtney. 2011. „Practicing Religions“. *The Cambridge Companion to Religious Studies*, toimetanud Robert A. Orsi, 273–295. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CCOL9780521883917.015>.
- Bognár, Bulcsu ja Zoltán Kmetty. 2023. „The Strength of Religious Lifeworld: The Impact of Social Spaces on Religious Values in Central and Eastern Europe“. *Religions* 14 (1), Article 25. <https://doi.org/10.3390/rel14010025>.
- Çekiç, İbrahim ja Yener Oğan. 2024. „Ashura in Anatolia“. *Gastronomica* 24 (4), 21–32. <https://doi.org/10.1525/gfc.2024.24.4.21>.
- Çelik, Gürkan. 2008. *The Gülen Movement: Building Social Cohesion through Dialogue and Education*. Tilburg: Tilburg University. <https://www.researchgate.net/publication/254797169>.
- Çetin, Muhammed. 2010. *The Gülen Movement: Civic Service without Borders*. New York: Blue Dome Press.
- Dreher, Sabine. 2015. „Islamic Capitalism? The Turkish Hizmet Business Community Network in a Global Economy“. *Journal of Business Ethics* 129 (4): 823–832. <https://doi.org/10.1007/s10551-014-2134-7>.
- Dreher, Sabine. 2015. „The Turkish Confederation of Businessmen and Industrialists (TUSKON): „Representing” the Gülen Movement in Turkey and the World”. *Politics, Religion & Ideology*, 16 (4): 365–380. DOI: <https://doi.org/10.1080/21567689.2015.1082073>.
- Ebaugh, Helen Rose. 2010. *The Gülen Movement: A Sociological Analysis of a Civic Movement Rooted in Moderate Islam*. Dordrecht: Springer.

- Eesti Foorum Dialoogi Keskus 2018. Mittetulundusühingu Eesti Foorum Dialoogi Keskus põhikiri. Kinnitatud 22.05.2018. Äriregister. <https://ariregister.rik.ee/est>.
- Eesti Vabariigi valitsuse ja Türgi Vabariigi valitsuse kultuuri-, haridus-, teadus-, noorsoo- ja spordikoostöö programm. 2005. RT II, 2005, 33, 113. Vastu võetud 06.09.2005, jõustunud 28.11.2005. <https://www.riigiteataja.ee/akt/966887>. Vaadatud 08.03.2025.
- ERR News. 2018. „Turkey wants Estonia to extradite members of outlawed religious movement“. ERR, 24.10. <https://news.err.ee/871613/turkey-wants-estonia-to-extradite-members-of-outlawed-religious-movement>. Vaadatud 23. märts 2026.
- European Migration Network (EMN) Estonia. 2016. Annual Policy Report on Migration and Asylum: Estonia 2016. Tallinn: Tallinn University. <https://www.emn.ee/wp-content/uploads/2019/02/aprsisu.pdf>. Vaadatud 17. oktoober 2025.
- Fethullah Gülen's Official Web Site. s.d. Home. <https://fgulen.com/en>. Vaadatud 19. november 2024.
- Freedom House. 2021. Turkey: Transnational Repression-Origin Country Case Study. <https://freedomhouse.org/report/transnational-repression/turkey>. Vaadatud 17. oktoober 2025.
- Geier, Thomas; Magnus Frank; Josepha Bittner ja Saadet Keskinç. 2018. „Pedagogy of hizmet in Germany: non-formal educational practices and biographical views of its participants“. *Ethnography and Education* 14 (4): 400–415. <https://doi.org/10.1080/17457823.2018.1471611>.
- González-Doğan, Shyla ja Garine Palandjian. 2026. When the state becomes a monster: post-coup education in Turkish cultural centers and new definitions of home. – *Diaspora, Indigenous, and Minority Education*, Vol. 20, No. 2, 212–229. <https://doi.org/10.1080/15595692.2024.2398540>.
- Gülen, Fethullah. 2001. „The Origin of Sufism“. *Fethullah Gülen's Official Web Site*. <https://fgulen.com/en/fethullah-gulens-works/key-concepts-in-the-practice-of-sufism-1/the-origin-of-sufism>. Vaadatud 19. märts 2026.
- Gülen, Fethullah. 2004. *Key Concepts in the Practice of Sufism: Emerald Hills of the Heart*. Volume 1. Clifton, NJ: Blue Dome Press.
- Gülen, M. Fethullah. 2000. *Pearls of Wisdom*. Fairfax, VA: The Fountain.
- Gülen, M. Fethullah. 2019. *Tarkuse pärlid*. Tallinn: Dipri trükikeskus.
- Güllü, Fatih. Curriculum Vitae. Eesti Teadusinfosüsteem. https://www.etis.ee/CV/Fatih_G%C3%BCII%C3%BC. Vaadatud 16. oktoober 2025.

- Harrington, James C. 2011. *Wrestling with Free Speech, Religious Freedom, and Democracy in Turkey: The Political Trials and Times of Fethullah Gülen*. Lanham, MD: University Press of America.
- Helpific. Koduleht. 2025. <https://helpific.com>. Vaadatud 23. oktoober 2025.
- Hendrick, Joshua D. 2013. *Gülen: The Ambiguous Politics of Market Islam in Turkey and the World*. New York: New York University Press.
- Hobbs, Sean David. 2016. The Turkish Olympics: Festival into the Gulen Movement. Magistritöö. Cairo: American University in Cairo. <https://fount.aucegypt.edu/etds/583>. Vaadatud 15. oktoober 2025.
- Horvath, Michael. 2020. „Beating the Trap: Immigration and Extradition Policies Effecting the NBA’s Enes Kanter and His Status as a Turkish Political Target“. *Jeffrey S. Moorad Sports Law Journal* 27 (2), 251. <https://digitalcommons.law.villanova.edu/mslj/vol27/iss2/3>. Vaadatud 24. oktoober 2025.
- Ilves, Toomas Hendrik. 2016. „Turkey needs democratic solutions that correspond to the rule of law“. Twitteri postitus 17. juuli. <https://twitter.com/IlvesToomas/status/754607582223400960>. Vaadatud 16. oktoober 2025.
- Inforegister. SATU MTÜ. Registrikanne. <https://www.inforegister.ee/80308048-SATU-MTU>. Vaadatud 07. märts 2025.
- International Festival of Language & Culture (IFLC). Koduleht. <https://intflc.org/about/>. Vaadatud 22. märts 2026.
- Kaldoja, Evelyn. 2016. „Eesti gülenistid süüdistavad Erdoğanı laimus.“ *Postimees*, 18. juuli. <https://maailm.postimees.ee/3769129/eesti-gulenistid-suudistavad-erdogani-laimus>. Vaadatud 16. oktoober 2025.
- Knibbe, Kim ja Helena Kupari. 2020. Theorizing lived religion: introduction. – *Journal of Contemporary Religion* 35 (2): 157–176. <https://doi.org/10.1080/13537903.2020.1759897>.
- Koyuncu-Lorasdađı, Berrin. 2010. „The Prospects and Pitfalls of the Religious Nationalist Movement in Turkey: The Case of the Gülen Movement“. *Middle Eastern Studies* 46 (2): 221–234. <https://doi.org/10.1080/00263200902800760>.
- Kuldkepp, Ats. 2022. „LP EKSKLUSIIV | Tallinnas käinud sõnakas korvpalliäss Enes Kanter Freedom: Eesti on üks 27 riigist, kuhu saan reisida“. *Delfi Sport*, 17. november. <https://sport.delfi.ee/artikkel/120099318/lp-eksklusiiv-tallinnas-kainud-sonakas-korvpalliass-enes-kanter-freedom-eesti-on-uks-27-riigist-kuhu-saan-reisida>. Vaadatud 23. oktoober 2025.

- Lepa, Ege. 2019. *Eesti islamikogukonna dünaamika pärast taasiseseisvumist*. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Linnas, Raine. 2004. „Islam Eestis“. *Akadeemia* 9: 1988–2018.
- Luik, Hans H. 2014. „Vana kuld: Türklaste niru elu Eestis: täna musi-musi, homme Kapo aastaraamatus“. *Eesti Ekspress*, 17. juuli. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/68459219/vana-kuld-turklaste-niru-elu-eestis-tana-musi-musi-homme-kapo-aastaraamatus>. Vaadatud 8. märts 2025.
- McGuire, Meredith B. 2008. *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Meie Kirik. 2016. „Kirikujuhtide osavõtul tähistati Eesti Kirikute Nõukogu ruumes moslemite usupüha“. *Meie Kirik*, 19. september. <https://www.meiekirik.ee/index.php/uudised/2155-kirikujuhtide-osavotul-tahistati-eesti-kirikute-noukogu-ruumes-moslemite-usupuha>. Vaadatud 16. oktoober 2025.
- Michel, Thomas. 2005. Sufism and Modernity in the Thought of Fethullah Gülen. – *The Muslim World*, Vol. 95, No. 3, 341–358. <https://research.ebsco.com/c/qlurcm/search/details/hbmxcoavz?limiters=FT%3AY%2CRV%3AY&q=Fethullah+G%C3%BClen%27s+Teaching>. Vaadatud 19.03.2026.
- MTÜ Eestürk. 2010. MTÜ Eestürk põhikiri. Kinnitatud 16.03.2010. Äriregister. <https://ariregister.rik.ee/est>. Vaadatud 15. oktoober 2025.
- MTÜ Eestürk. 2018. MTÜ Eestürk põhikirja ja nime muutmise otsus. Kinnitatud 22.05.2018. Äriregister. <https://ariregister.rik.ee/est>. Vaadatud 17. oktoober 2025.
- MTÜ Eestürk. Eesti Inimesed. Facebooki leht. <https://www.facebook.com/profile.php?id=100010071466904>. Vaadatud 22. märts 2026.
- MTÜ Satu Dialoog. Facebooki leht. <https://www.facebook.com/SATU.ee>. Vaadatud 22. märts 2026.
- MTÜ Satu Dialoog. Instagrami konto. <https://www.instagram.com/mtusatu>. Vaadatud 27. märts 2026.
- MTÜ Satu Dialoog. Koduleht. <https://satu.ee>. Vaadatud 22. märts 2026.
- MTÜ Satu Dialoog. 2023. Mittetulundusühingu SATU Dialoogi põhikiri. Kinnitatud 11.07.2023. Äriregister. <https://ariregister.rik.ee/est>. Vaadatud 17. oktoober 2025.
- MTÜ Satu Dialoog. *YouTube*. <https://www.youtube.com/@SatuMtu>. Vaadatud 27.03.2026.

- Müürsepp, Peeter. Curriculum Vitae. Eesti Teadusinfosüsteem. https://www.etis.ee/CV/Peeter_M%C3%BC%C3%BCrsepp. Vaadatud 16. oktoober 2025.
- Neval, Emine. 2024. „Sohbet: Revitalization of the Hizmet/Gülen Movement in Finland through Spiritual Gatherings“. *Approaching Religion* 14 (2): 93–112. <https://doi.org/10.30664/ar.137072>.
- Objektiiv. 2016. „Moslemid tähistasid Eesti Kirikute Nõukogu ruumes oma usupüha“. *Objektiiv*, 19. september. <https://objektiiv.ee/moslemid-tahistasid-eesti-kirikute-noukogu-ruumes-oma-usupuha>. Vaadatud 16. oktoober 2025.
- Orsi, Robert A. 2003. „Is the Study of Lived Religion Irrelevant to the World We Live in?“ *Journal for the Scientific Study of Religion* 42 (2): 169–174. <https://doi.org/10.1111/1468-5906.00163>.
- Pahl, Jon. 2019. *Fethullah Gülen: A Life of Hizmet: Why a Muslim Scholar in Pennsylvania Matters to the World*. Clifton: Blue Dome Press.
- Piirmann, Anna-Liisa. 2017. *Fethullah Güleni kajastamine 2016. aastal ajalehtedes Postimees ja Helsingin Sanomat*. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Ploom, Age. 2010. *Eesti naise identiteet moslemina*. Magistritöö. Tallinn: EELK Usuteaduse Instituut.
- Puusepp, Harrys. 2013. *Kaitsepolitsei ameti aastaraamat 2013*. Tallinn: Iloprint.
- Raudvassar, Liina. 2013. „Eesti kirikute esindajad külastasid Aabrahami sünnimaad“. *Eesti Kirik*, 23. oktoober, <https://eestikirik.ee/eesti-kirikute-esindajad-kulastasid-aabrahami-sunnimaad>. Vaadatud 16. oktoober 2025.
- Ringvee, Ringo (toimetanud) 2015. Annotated Legal Documents on Islam in Europe: Estonia. *Annotated Legal Documents on Islam in Europe 5*. Leiden, Boston: Brill Academic Publishers.
- Robinson, Simon. 2017. *The Spirituality of Responsibility: Fethullah Gülen and Islamic Thought*. London: Bloomsbury Academic.
- Share The World's Resources (STWR). 2013. „Annual Review 2012“. <https://sharing.org/information-centre/news/annual-review-2012>. Vaadatud 16. oktoober 2025.
- Süld, Elo (koost). 2025. *Islam, islamid ja Eesti*. Toimetanud Helen Haas ja Helen Geršman. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Tartu Postimees 2013. „Tartu linnajuhid sõitsid soojale maale“. *Tartu Postimees*, 25. märts: <https://tartu.postimees.ee/1180382/tartu-linnajuhid-soitsid-soojale-maale>. Vaadatud 16. oktoober 2025.

- Taş, Hakkı. 2017. „A history of Turkey’s AKP-Gülen conflict“. *Mediterranean Politics* 23 (3): 395–402. <https://doi.org/10.1080/13629395.2017.1328766>.
- Taş, Hakkı. 2019. „The Gülenists in Exile: Reviving the Movement as a Diaspora“. *GIGA Focus Middle East* 4. Hamburg: GIGA. <https://www.giga-hamburg.de/en/publications/giga-focus/the-guelenists-in-exile-reviving-the-movement-as-a-diaspora>. Vaadatud 17. oktoober 2025.
- Tee, Caroline. 2021. „The Gülen Movement between Turkey and International Exile“. *Handbook of Islamic Sects and Movements*, toimetanud Muhammad Afzal Upal ja Carole M. Cusack, 86–109. Leiden: Brill.
- Tughra Books 2026. „Books by Fethullah Gulen“. <https://tughrabooks.com/product-category/books-by-fethullah-gulen>. Vaadatud 24. märts 2026.
- Tungul, Lucie. 2021. „Framing as a Social Movement’s Transnational Strategy: The Gülen Movement’s EU Turkey Discourses in the Post-2016 Online Media“. *Mezinárodní vztahy* 56 (4): 41–71. <https://doi.org/10.1080/14747731.2023.2291853>.
- Tungul, Lucie. 2023. „Diaspora Activism in a Non-Traditional Country of Destination: the Gülen Movement in Czechia“. *Globalizations* 21 (5): 893–911. <https://doi.org/10.1080/14747731.2023.2291853>.
- Valkenberg, Pim. 2015. *Renewing Islam by Service: A Christian View of Fethullah Gülen and the Hizmet Movement*. Washington, DC: The Catholic University of America Press.
- Võrno, Eha-Liis. 2024. *Ahmadiyya islam ja Eesti Ahmadiyya Moslemi Jamaat*. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Watmough, Simon P. ja Ahmet Erdi Öztürk. 2018. „From ‘Diaspora by Design’ to Transnational Political Exile: The Gülen Movement in Transition“. *Politics, Religion & Ideology* 19 (1): 33–52. <https://doi.org/10.1080/21567689.2018.1453254>.
- Weller, Paul. 2022a. *Fethullah Gülen’s Teaching and Practice: Inheritance, Context, and Interactive Development*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Weller, Paul. 2022b. *Hizmet in Transitions: European Developments of a Turkish Muslim-Inspired Movement*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Yavuz, M. Hakan. 1999. „Towards an Islamic Liberalism?: The Nurcu Movement and Fethullah Gülen“. *Middle East Journal* 53 (4): 584–605.
- Yilmaz, Ihsan ja Bülent Keneş. 2025. „Direct Transnational Repression by the Turkish State“. *Hybrid Transnationalism and Repression*, 109–153. Singapore: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-981-95-0669-9_4.

- Özdalga, Elisabeth. 2000. „Worldly Asceticism in Islamic Casting: Fethullah Gülen’s Inspired Piety and Activism“. *Critique: Critical Middle Eastern Studies* 9 (17): 83–104. <https://doi.org/10.1080/10669920008720169>.
- Öztürk, Ahmet Erdi ja Hakkı Taş. 2020. „The Repertoire of Extraterritorial Repression: Diasporas and Home States“. *Migration Letters* 17 (1): 59–69. <https://doi.org/10.33182/ml.v17i1.853>.

Lisad

Lisa 1. Suulise intervjuu küsimustik: Güleni liikumise ajalugu ja tegevus Eestis

Uurimuse eesmärk ja osalemise vabatahtlikkus

Aitäh, et olete nõus osalema selles uuringus, mis käsitleb Güleni liikumise ajalugu, eesmärke ja tegevusi Eestis. Uurimuse eesmärk on koguda teavet liikumise organisatsiooni, tegevusvaldkondade, kohaliku ja globaalse konteksti seoste ning liikmete kohanemise kohta Eesti ühiskonnas.

Osalemine on täiesti vabatahtlik ja teil on õigus igal ajal intervjuust loobuda. Kõik vastused jäävad konfidentsiaalseks ja neid kasutatakse ainult teaduslikel eesmärkidel. Kui teil tekib intervjuu käigus küsimusi, annab lisainformatsiooni Tartu Ülikooli Usuteaduskonna Aasia keskuse Lähis-Ida koordinaator doktor Helen Haas.

Küsimused

1. **Güleni Liikumise ajalugu ja eesmärgid Eestis**
 - Kuidas kirjeldaksite Güleni liikumise algust Eestis?
 - Mis olid liikumise algused eesmärgid Eestis?
 - Kuidas on need eesmärgid aja jooksul arenenud või muutunud?
2. **Organisatsioon ja tegevusvaldkonnad**
 - Kuidas on Güleni liikumine Eestis struktureeritud?
 - Millised on teie liikumise peamised tegevused ja projektid Eestis?
 - Kuidas te rahastate oma tegevusi ja projekte?
3. **Kohalik ja globaalne Kontekst**
 - Kuidas on teie kohalikud tegevused seotud Güleni liikumise globaalsete eesmärkidega?
 - Milline on teie suhe Fethullah Güleni ja tema juhtimisega?
 - Kuidas suhtlete teiste riikide Güleni liikumise harudega?
4. **Kohanemine Eesti Ühiskonnas**
 - Kuidas on teie liikmed kohanenud Eesti ühiskonna ja kultuuriga?
 - Millised väljakutsed on teie liikmetel kohanemisel olnud?
 - Kuidas iseloomustate oma suhteid teiste usuliste ja kultuuriliste kogukondadega Eestis?
5. **Tulevik Diasporaas**
 - Kuidas näevad teie liikmed oma tulevikku Eestis?
 - Millised on teie liikumise tulevikuplaanid ja eesmärgid?
 - Kuidas soovite tulevikus panustada Eesti ühiskonda?

Lõppsõna Aitäh, et leidsite aega osalemiseks ja oma mõtete jagamiseks. Teie vastused on meile väga väärtuslikud ja aitavad kaasa parema arusaamise saavutamisele Güleni liikumise kohta Eestis.

Lisa 2. MTÜ Eestürk põhikiri

Mittetulundusühingu EESTÜRK põhikiri

Kinnitatud 16.03.2010 üldkoosoleku otsusega.

I ÜLDSÄTTED

1.1 Mittetulundusühing (edaspidi „ühing”) EESTÜRK on avalikes huvides tegutsev organisatsioon, mille asukohaks on Eesti Vabariik, Tallinn.

1.2 Ühingu eesmärgiks on Eesti ja Türgi vahelise kultuuri-, hariduse- ja ärikoostöö edendamine, mille saavutamiseks teostatakse muuhulgas järgmisi tegevusi:

1.2.1 Kultuuriürituste organiseerimine;

1.2.2 Õpilasvahetuse korraldamine;

1.2.3 Äriürituste korraldus;

II LIIKMETE ÕIGUSED JA KOHUSTUSED

2.1 Ühingu liikmeks saab olla iga füüsiline või juriidiline isik, kes on valmis aktiivselt kaasa lööma ühingu eesmärkide elluviimisel ja täidab põhikirja nõudeid. Liikmeks vastuvõtmise ja väljaarvamise korraldab ühingu juhatus.

2.2 Ühingu liikmel on kõik seadusest tulenevad õigused ja õigus saada juhtorganitelt igakülgset teavet ühingu tegevuse kohta.

2.3 Ühingu sisseastumis- ja liikmemaksu suurused kinnitab üldkoosolek.

2.4 Ühingu liige võidakse ühingust välja arvata lisaks seaduses sätestatud juhtudele, kui ta:

2.4.1 ei tasu kindlaksmääratud ajaks ettenähtud liikmemaksu või sisseastumismaksu;

2.4.2 on esitanud ühingusse vastuvõtmisel teadlikult ebaõigeid andmeid, mille tõttu tema vastuvõtmine ühingu liikmeks ei olnud õiguspärane.

III JUHTIMINE

3.1 Ühingu kõrgeimaks organiks on liikmete üldkoosolek vastavalt seadusele, kus võivad osaleda kõik ühingu liikmed.

3.2 Üldkoosoleku kokkukutsumisel, kvoorumil ja otsuste vastuvõtmisel lähtutakse seadusest.

3.3 Ühingul juhatus valitakse kolmeks aastaks ja sinna võib kuuluda kuni kolm liiget, kelle määrab üldkoosolek.

3.4 Juhatus koosolekud toimuvad vastavalt vajadusele ning juhatus on otsustavõimeline, kui koosolekul osaleb üle poole liikmetest, otsuste vastuvõtmiseks on vaja 2/3 häälteenamust.

3.5 Üldkoosolek võib määrata revisjoni või audiitorkontrolli juhatuse ametiajaks.

IV MAJANDUSTEGEVUS JA VARA JAOTUS

4.1 Ühing võib vastavalt seadusele anda välja stipendiume ja tegeleda majandus- ning koolitustegevusega.

4.2 Ühing lõpetatakse vastavalt seaduses ettenähtud korrale.

4.3 Ühingu tegevuse lõpetamise korral antakse järelejäänud vara üle tulumaksusoodustusega mittetulundusühingute ja sihtasutuste nimekirja liikmeks olevale sarnase eesmärgiga organisatsioonile või avalik-õiguslikule juriidilise isikule.

Lisa 3. MTÜ Eesti Foorum Dialoogi Keskus põhikiri

Mittetulundusühingu Eesti Foorum Dialoogi Keskus põhikiri

Kinnitatud 22.05.2018 üldkoosoleku otsusega Tallinnas.

I ÜLDSÄTTED

1.1 Mittetulundusühing (edaspidi „ühing”) Eesti Foorum Dialoogi Keskus on avalikes huvides tegutsev organisatsioon, mille asukohaks on Eesti Vabariik, Tallinn.

1.2 Ühingu eesmärgiks on kultuuri-, hariduse- ja ärikoostöö edendamine, mille saavutamiseks teostatakse muuhulgas järgmisi tegevusi: 1.2.1 Kultuurikontaktide loomine, kultuuriürituste korraldamine;

1.2.2 Hariduskontaktide loomine, haridusürituste korraldamine;

1.2.3 Ärikontaktide loomine, äriürituste korraldamine;

1.2.4 Pressikontaktide loomine, pressiürituste korraldamine;

1.2.5 Heategevus ja heategevusürituste korraldamine;

II LIIKMETE ÕIGUSED JA KOHUSTUSED

2.1 Ühingu liikmeks saab olla iga füüsiline või juriidiline isik, kes on valmis aktiivselt kaasa lööma ühingu eesmärkide elluviimisel ja täidab põhikirja nõudeid. Liikmeks vastuvõtmise ja väljaarvamise korraldab ühingu juhatus.

2.2 Ühingu liikmel on kõik seadusest tulenevad õigused ja õigus saada juhtorganitelt igakülgset teavet ühingu tegevuse kohta.

2.3 Ühingu sisseastumis- ja liikmemaksu suurused kinnitab üldkoosolek.

2.4 Ühingu liige võidakse ühingust välja arvata lisaks seaduses sätestatud juhtudele, kui ta:

2.4.1 ei tasu kindlaksmääratud ajaks ettenähtud liikmemaksu või sisseastumismaksu;

2.4.2 on esitanud ühingusse vastuvõtmisel teadlikult ebaõigeid andmeid, mille tõttu tema vastuvõtmine ühingu liikmeks ei olnud õiguspärane.

III JUHTIMINE

3.1 Ühingu kõrgeimaks organiks on liikmete üldkoosolek vastavalt seadusele, kus võivad osaleda kõik ühingu liikmed.

3.2 Üldkoosoleku kokkukutsumisel, kvoorumil ja otsuste vastuvõtmisel lähtutakse seadusest.

3.3 Ühingu juhatus valitakse kolmeks aastaks ja sinna võib kuuluda kuni kolm liiget, kelle määrab üldkoosolek.

3.4 Juhatus koosolekud toimuvad vastavalt vajadusele ning juhatus on otsustavõimeline, kui koosolekul osaleb üle poole liikmetest, otsuste vastuvõtmiseks on vaja 2/3 häälteenamust.

3.5 Üldkoosolek võib määrata revisjoni või audiitorikontrolli juhatuse ametiajaks.

IV MAJANDUSTEGEVUS JA VARA JAOTUS

4.1 Ühing võib vastavalt seadusele anda välja stipendiume ja tegeleda majandus- ning koolitustegevusega.

4.2 Ühing lõpetatakse vastavalt seaduses ettenähtud korrale.

4.3 Ühingu tegevuse lõpetamise korral antakse järelejäänud vara üle tulumaksusoodustusega mittetulundusühingute ja sihtasutuste nimekirja liikmeks olevale sarnase eesmärgiga organisatsioonile või avalik-õiguslikule juriidilise isikule.

Lisa 4. MTÜ SATU Dialoog põhikiri

Mittetulundusühingu SATU Dialoogi põhikiri

Kinnitatud 11.07.2023 üldkoosoleku otsusega Tallinnas.

I ÜLDSÄTTED 1.2.1 Kultuurikontaktide loomine, kultuuriürituste korraldamine;

1.2.2 Hariduskontaktide loomine, haridusürituste korraldamine;

1.2.3 Ärikontaktide loomine, äriürituste korraldamine;

1.2.4 Pressikontaktide loomine, pressiürituste korraldamine;

1.2.5 Heategevus ja heategevusürituste korraldamine;

1.1 Mittetulundusühing (edaspidi „ühing”) SATU Dialoog on avalikes huvides tegutsev organisatsioon, mille asukohaks on Eesti Vabariik, Tallinn. 1.2 Ühingu eesmärgiks on kultuuri-, hariduse- ja ärikoostöö edendamine, mille saavutamiseks teostatakse muuhulgas järgmisi tegevusi:

II LIIKMETE ÕIGUSED JA KOHUSTUSED 2.1 Ühingu liikmeks saab olla iga füüsiline või juriidiline isik, kes on valmis aktiivselt kaasa lööma ühingu eesmärkide elluviimisel ja täidab põhikirja nõudeid. Liikmeks vastuvõtmise ja väljaarvamise korraldab ühingu juhatus.

2.2 Ühingu liikmel on kõik seadusest tulenevad õigused ja õigus saada juhtorganitelt igakülgselt teavet ühingu tegevuse kohta.

2.3 Ühingu sisseastumis- ja liikmemaksu suurused kinnitab üldkoosolek.

2.4 Ühingu liige võidakse ühingust välja arvata lisaks seaduses sätestatud juhtudele, kui ta:

2.4.1 ei tasu kindlaksmääratud ajaks ettenähtud liikmemaksu või sisseastumismaksu; 2.4.2 on esitanud ühingusse vastuvõtmisel teadlikult ebaõigeid andmeid, mille tõttu tema vastuvõtmine ühingu liikmeks ei olnud õiguspärane.

III JUHTIMINE 3.1 Ühingu kõrgeimaks organiks on liikmete üldkoosolek vastavalt seadusele, kus võivad osaleda kõik ühingu liikmed.

3.2 Üldkoosoleku kokkukutsumisel, kvoorumil ja otsuste vastuvõtmisel lähtutakse seadusest.

3.3 Ühingu juhatus valitakse kolmeks aastaks ja sinna võib kuuluda kuni kolm liiget, kelle määrab üldkoosolek.

3.4 Juhatus koosolekud toimuvad vastavalt vajadusele ning juhatus on otsustavõimeline, kui koosolekul osaleb üle poole liikmetest, otsuste vastuvõtmiseks on vaja 2/3 häälteenamust.

3.5 Üldkoosolek võib määrata revisjoni või audiitorkontrolli juhatuse ametiajaks.

IV MAJANDUSTEGEVUS JA VARA JAOTUS

4.1 Ühing võib vastavalt seadusele anda välja stipendiume ja tegeleda majandus- ning koolitustegevusega.

4.2 Ühing lõpetatakse vastavalt seaduses ettenähtud korrale.

4.3 Ühingu tegevuse lõpetamise korral antakse järelejäänud vara üle tulumaksusoodustusega mittetulundusühingute ja sihtasutuste nimekirja liikmeks olevale sarnase eesmärgiga organisatsioonile või avalik-õiguslikule juriidilise isikule.

SUMMARY

The Gülen Movement in Estonia

The master's thesis "The Gülen Movement in Estonia" examines the organisational and communal activities of the Gülen movement in Estonia and analyses how the religiosity associated with the movement manifests itself as lived religion. The aim of the thesis was to determine the forms taken by activities associated with the Gülen movement in Estonia, how these activities have developed and changed in the Estonian context, and how individuals associated with the movement describe the aims, values, and meanings of their activities. The thesis addressed two research questions: first, how activities associated with the Gülen movement in Estonia have developed and changed over time, and second, how individuals associated with the movement describe the aims, values, and meanings of their activities. The study used a qualitative research strategy based on semi-structured interviews, notes collected through participant observation, and public documentary and digital sources. Theoretically, the thesis was grounded in the lived religion approach, which made it possible to analyse the manifestation of religion in practices, values, relationships, and meanings attributed to activities outside institutional forms of religion.

The first chapter examined Fethullah Gülen's teachings in order to identify the value framework needed for the empirical analysis. The analysis distinguished recurring emphases in Gülen's thought, including dialogue and pluralism, service and social responsibility, peace and non-violence, education and self-development, ethical activism, and care and compassion. These emphases formed the analytical categories through which the activities of the Gülen movement in Estonia were analysed from the perspective of lived religion.

The second chapter examined the Gülen movement in Estonia as a local communal and organisational phenomenon. The analysis showed that although the movement's activities in Estonia have a formal NGO framework, their practical content is shaped through shared action, voluntary work, communal relationships, and

international ties. The Gülen movement in Estonia can therefore be understood both as an organisation and as a community whose functioning is shaped by adaptation to the host society, international connections, and the community's vulnerability in relation to political repression in Turkey.

The third chapter addressed the first research question by reconstructing the development and transformation of activities associated with the Gülen movement in Estonia. The analysis showed that the movement reached Estonia at a time when it had already developed into an international network. The first organisation associated with the movement in Estonia, EstTürk, was registered in 2010. Later name changes to the Estonian Forum Dialogue Centre and Satu Dialoog indicate a shift in the public framing of the organisation's activities. In the early years, the focus was on facilitating cultural, educational, and cooperative relations between Estonia and Turkey and on establishing public legitimacy in Estonia. After the attempted coup in Turkey in 2016 and the repression directed against the Gülen movement, the earlier Turkey-oriented mediating role changed, and adaptation to a diaspora situation became more prominent. In Estonia, the focus shifted towards local participation, voluntary work, intercultural dialogue, community celebrations, environmental projects, and socially beneficial activities.

The fourth chapter addressed the second research question by analysing participants' self-descriptions, recurring patterns in the movement's shared activities, and material gathered through participant observation from the perspective of lived religion. The interview material showed that individuals associated with the movement describe the aims, values, and meanings of their shared activities primarily through peace, dialogue, acceptance of pluralism, service, care, compassion, hospitality, and social responsibility. The analysis of the association's activities showed that the same emphases are also expressed in recurring activity patterns, such as hospitality and encounter, dialogue, service, and social contribution.

Observation of a sohbet gathering helped to clarify how the religious value framework of the Gülen movement manifests itself in communal practice. The observation showed that the reading of the Qur'an and of texts by Said Nursi and Fethullah Gülen, their shared interpretation, moral formation, communal belonging,

mutual care, and the planning of shared activities form a meaningful whole. Comparing the interviews, activity patterns, and observation of sohbet with the emphases of Gülen's teachings suggests that the meaning attributed to shared activities is connected to an Islamic religious value framework. Although individuals associated with the movement do not publicly formulate the meaning of their shared activities through explicit religious self-definition, the motivation and moral basis of these activities are religious.

The main conclusion of the thesis is that the activities of the Gülen movement in Estonia can be understood as those of a social and communal network with a religious background. Its religious dimension is not expressed primarily through an institutional religious organisation or explicit public religious self-definition, but through dialogue, service, care, communal activity, and social responsibility. In Estonia, the activities of the Gülen movement are expressed primarily through the cultural, social, charitable, and communal activities of an NGO. Although the Estonian Gülen movement community is small, the empirical material showed that its activities are more diverse and active than might be expected on the basis of the community's size alone.

The main contribution of the study is that it offers the first systematic empirical account of the activities of the Gülen movement in Estonia. By applying the lived religion approach and comparing the emphases of Fethullah Gülen's teachings, the historical development of the organisation's activities, participants' self-understandings, and participant observation, the thesis clarifies how a religious value framework is expressed in practical activities and relationships in the Estonian context. The significance of the study for the study of religion lies in showing how the functioning of religion can be recognised even when it is not expressed through a religious institution or explicit public religious self-identification. The Estonian case indicates that a religiously inspired movement may be expressed through cultural, social, and communal practices while not always being immediately recognisable as religion in the public sphere.

Further research could examine how religiously inspired charitable activity in a diaspora situation not only supports others but also helps those providing help to adapt to a new society, make sense of their lives, preserve continuity of identity, and find their place in society. The material analysed in this thesis suggests that activities directed

towards service, care, and communal contribution may fulfil both the function of outward-oriented social participation and the function of internal coping, self-worth, and the formation of a sense of belonging.

Annotation

This master's thesis examines how activities associated with the Gülen movement in Estonia have developed and changed over time, and how individuals associated with the movement describe the aims, values, and meanings of their activities. The study is based on a qualitative methodology, combining interviews, participant observation, and mapping of the Gülen movement's activities in Estonia. The analysis is grounded in the lived religion approach and compares the emphases of Gülen's teachings, the historical development of the movement's activities in Estonia, the meanings participants attribute to their activities, and the material gathered through participant observation. The thesis concludes that these activities are inspired by religion, but are not publicly presented as explicitly religious.

Keywords

Gülen movement; lived religion; qualitative research; Estonia; diaspora

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Raine Marton

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Güleni liikumine Eestis“, mille juhendaja on Helen Haas PhD, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Raine Marton

1.05.2026